૨૦૧૬ના પોસ સુદી ૮ ના રોજ સ્વર્ગગમન થયા છે. તેઓશ્રીના સ્મરણાર્થે અમદાવાદ–લુવારનીપોળે, ચલચિત્રની રચનાપૂર્વક મહા શાન્તિ પૂજા. શામળાનીપોળે, શેઠ કચરાભાઇ હઠીસીંગની શુભ પ્રેરણાથી બૃહદ્‌સિદ્ધચક્ર પૂજન તથા શાન્તિસ્નાત્ર ડહેલાના ઉપાશ્રયે પૂજાઓ તથા શાન્તિસ્નાત્ર તેમજ શિવગંજ વિગેરે બીજે સ્થળે શાન્તિસ્નાત્ર તથા અઠ્ઠાઇમહોત્સવ વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ થઈ હતી.

આજે તેઓ નથી પણ તેમની જીવન પરાગ શાસનને મહેકાવી રહી છે.

આ પુસ્તક–પ્રકાશનમાં પુરી કાળજી રાખ્યા છતાં દૃષ્ટિદોષ કે સ્ખલનાથી કોઈ ભુલ થઈ હોય તેને વાંચકો ક્ષમા આપશે અને આ પુસ્તકનું વાંચન મનન કરી પ્રશ્નોતર દ્વારા જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરી સમકિત અને ચારિત્ર્યમાં સ્થિર થઈ જીવન ઉજમાળ કરશે.
એજ અભ્યર્થના.

તા. કઃ–હર્ષપ્રભા આચાર્ય શ્રી વિજયહર્ષસૂરિ જીવનચરિત્ર છપાવવાનું ખર્ચ મારવાડ–થાંવલાનિવાસી શેઠ હીરાચંદજી ચુનીલાલ જીએ આપેલ છે.

૧૫. સ્ત્રી પાંચ અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય કે નહિ ૨૦

૧૬. પુરુષની અપેક્ષાએ સ્ત્રીઓને ધર્મકાર્યમાં વિશેષ ઉદ્યમ હોય તેનું શું કારણ ૨૧

૧૭. સેવાર્તસંહનનવાળો જીવ ઉર્ધ્વ અને અધોગતિમાં કેટલે દૂર સુધી ઉત્પન્ન થાય ૨૨

૧૮. શરીર ત્યાગ કાળે જીવ કયા કયા માર્ગ વડે નીકળતો કઇ કઇ ગતિમાં જાય ૨૩.

૧૯. સ્ત્યાનર્દ્ધિ નિદ્રાવાળા જીવને વાસુદેવના કરતાં અર્ધું બલ હમણાં હોય કે નહિ ૨૪.

૨૦. સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિકના ઉદયમાં જીવને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય કે નહિ ૨૭.

૨૧. એક ભવમાં જીવને કેટલા વેદનો ઉદય થાય ૨૮.

૨૨. યતનાવાળા સાધુને દેવતા છળી શકે કે નહિ ૨૮.

૨૩. શ્રાવક અગીયાર પ્રતિમા વહન કરીને પછી પાછો ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી શકે કે નહિ ૨૯.

૨૪. સમયે સમયે અનંતગણી હાનિ થાય આ પ્રઘોષ સત્ય કે અસત્ય છે ૩૦.

૨૫. કાર્તિક શેઠની પીઠ ઉપર તાપસે થાલ મુક્યું તે વાત સત્ય કે અસત્ય ૩૧.

૨૬. દેવ અને અસુરના યુધ્ધમાં તેમના શસ્ત્રો કેવા હોય છે ૩૨.

૨૭. મહર્દ્ધિક દેવ કેટલા દ્વીપ સુધી ચારે બાજુ ફરી શકે ૩૩.

૨૮. લવણ સમુદ્રમાં રહેલા કેટલા પ્રમાણવાળા મત્સ્યો જંબુ દ્વીપમાં પ્રવેશ કરી શકે ૩૪.

૨૯. યુગલીયાઓની જઘન્ય સ્થિતિ કેટલી હોય ૩૫.

૩૦. નિર્ભાગીના સંયોગથી ભાગ્યશાળીઓનો પણ પુણ્યોદય હણાય કે? ૩૬.

૩૧. ગૃહસ્થે તીર્થંકરને માટે કે તેમની પ્રતિમા નિમિત્તે બનાવેલ પકવાન્ન વિગેરે સાધુઓને કલ્પે કે નહિ ૩૭.

૩૨. મહર્ધિક દેવો બાહ્યપુદ્ગલ ગ્રહણ કર્યા સિવાય ગમનાદિ કરી શકે કે નહિ ૩૯.

૩૩. પરમાણુ અને તેના પર્યાયો નિત્ય કે અનિત્ય ? તથા એક પરમાણુમાં કેટલા પર્યાયો હોય ૪૦.
૩૪. ઇન્દ્રિયોનો વિસ્તાર-આયામના અને બાહલ્ય એટલે જાડાઈ વિગેરેનો પ્રશ્ન ૪૧.
૩૫. કલ્પવૃક્ષો સચિત્ત કે અચિત્ત ? વનસ્પતિ વિશેષ કે પૃથ્વી કાયમય ? વિસ્રસા પરિણામવાળા કે દેવાધિષ્ઠિત ? ૪૨.
૩૬. કુકડા અને મયૂરની શિખા સચિત્ત કે અચિત્ત ? ૪૩.
૩૭. જ્યોતિષી દેવોના શરીરનુ વર્ણન શું છે અને મુકુટોમાં ચિન્હ શું છે ૪૪.
૩૮. બધાએ તારાના વિમાનોનુ એક જ પ્રમાણ છે કે કંઈ ભેદ છે ૪૫.
૩૯. મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર રહેલા ચંદ્રાદિ જ્યોતિષીઓનુ આયુષ્યનું પ્રમાણ કેટલુ ૪૬.
૪૦. મનુષ્યક્ષેત્રની અંદર રહેલા સર્વે ચંદ્રાદિ જ્યોતિષીઓ એક જંબુદ્વીપના મેરૂ પર્વતને જ પ્રદક્ષિણા આપે છે કે બીજા મેરૂને પણ પ્રદક્ષિણા આપે? ૪૭.
૪૧. મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર ચંદ્રસૂર્ય કઈ રીતિએ ર લા છે ૪૯.
૪૨. ભરત અને મહાવિદેહને વિષે ગ્રીષ્માદિકાળમાં દિવસ અને રાત્રિનું પ્રમાણ કઈ રીતીએ છે ? ૫૦.
૪૩. ચોસઠ ઇન્દ્રોની ઘંટા અને તેના વગાડનાર દેવોના નામ શું છે ૫૨.
૪૪. ચોસઠ ઇન્દ્રોના વિમાન બનાવનાર દેવોના નામો તથા વિમાનની ધ્વજાનું પ્રમાણ કેટલુ ૫૫.
૪૫. ઇન્દ્રોના પાલકાદિ વિમાનો સચિત્ત કે અચિત્ત ૫૬.
૪૬. ઇન્દ્રના સામાનિક દેવોના વિમાનો જુદા હોય કે ઇન્દ્રના વિમાનમાં જ તેઓનુ સ્થાન હોય ! ૫૭.
૪૭. પરમા ધાર્મિક દેવો ભવ્ય જ હોય એ વચન સત્ય કે અસત્ય ? ૫૯.
૪૮. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરની છદ્મસ્થ અવસ્થામાં પ્રમાદ કાળ કેટલો ૫૯.

૪૯. શાશ્વતી જિન પ્રતિમાનું આસન કયું ? ૬૦.
૫૦. ચોવીશ તીર્થંકરો કેટલા અશનનો ત્યાગ કરી અને કયા આસને સિદ્ધ થયા ? ૬૦.
૫૧. અષ્ટાપદ પર્વત અને તેના ઉપર રહેલ જિન ચૈત્યનું કેટલુ પ્રમાણ છે ? ૬૨.
૫૨. અષ્ટાપદ પર્વતના આઠ પગથીયા કોણે કરાવ્યા ? ૬૩.
૫૩. અષ્ટાપદ પર્વતના ચૈત્યને વિષે પૂર્વાદિ દિશામાં બે-ચાર આઠ આદિ જિન મૂર્તિની સ્થાપના કરવામાં શું કારણ છે ? ૬૪.
૫૪. અષ્ટાપદનુ જિનમંદિર આજ દિન સુધી કેમ રહી શકયું ? ૬૫.
૫૫. બારમા અને ચઉદમાં ગુણ સ્થાનકના છેલ્લા સમયમાં કેવલજ્ઞાન અને મુક્તિ થાય કે તે પછીના સમયમાં થાય ? ૬૬.
૫૬. કેવલી સમુદ્‌ઘાત કોણ કરે અને કોણ ન કરે ? ૬૭.
૫૭. કેવલી સમુદ્‌ઘાત કરીને ભગવાન્ કેટલાકે સિદ્ધ થાય ૬૮.
૫૮. સમ્યક્ત્વથી નહિ પડેલા જીવો એક સમયમાં કેટલા સિદ્ધ થાય ? ૬૯.
૫૯. સિદ્ધ શિલાની જાડાઈમાં કેટલા કેટલા પ્રદેશની હાનિ થાય ૭૦.
૬૦. તીર્થંકર ગણધર અને દેવાદિના રૂપમાં કેટલી ગણી હાનિ હોય ૭૧.
૬૧. દેવોનું ઉત્તર વૈક્રિય શરીર અલંકાર સહિત ઉત્પન્ન થાય કે અલંકાર રહિત ૭૨.
૬૨. મનુષ્યાદિને આગમમાં ૭ પર્યાપ્તિ કહેલ છે તો દેવોને પાંચ કેમ ? ૭૩.
૬૩. માનસરોવરનું કેટલું પ્રમાણ અને કયા દ્વીપમાં છે ? ૭૪.
૬૪. હંસ જલમિશ્રિત દુધને કેવી રીતે જુદુ કરે ૭૪.
૬૫. દેવોને અસાતા વેદના કેટલો વખત થાય ૭૫.
૬૬. તિર્યગ્ જૃંભક દેવો કયાં વસે છે ? ૭૫.
૬૭. વાસુદેવોની કેટલા દેવો સેવા કરે ૭૬.
૬૮. ચઉદ પૂર્વધર સાધુ દેવપણુ પામે તેને કેટલુ શ્રુત સ્મરણમાં રહે ૭૬.

૬૯ દેવતા અને નારકીઓ પોતાના આહાર પુદ્ગલો અને કાર્મણ શરીરના પુદ્ગલોને અવધિ જ્ઞાનથી જાણે અને દેખે કે નહિ ૭૭.
૭૦ અભવ્ય જીવો કેટલું શ્રુત પામે અને કેટલે દૂર સુધી ઉંચે જઈ શકે ૭૮.
૭૧ અભવ્ય પુરુષ અને સ્ત્રીઓને કેટલી લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય ૮૦.
૭૨ આઠ મહાસિદ્ધિઓનું કઈ લબ્ધિમાં સમાવેશ થાય ૮૨.
૭૩ તેજોલેશ્યાનું કેટલા ક્ષેત્રમાં રહેલ વસ્તુને બાળવાનું સામર્થ્ય છે. ૮૩
૭૪ શીતલેશ્યા ક્યાંથી નીકળે છે. ૮૪
૭૫ વિદ્યાધરો પોતાની શક્તિવડે તિરછી અને ઉંચે કેટલે દૂર સુધી જાય છે ૮૫
૭૬ દીક્ષાદિવિધિમાં ભગવાનની પ્રતિમાં ઉપર વાસક્ષેપ નાખવો તે યોગ્ય કે અયોગ્ય ? ૮૭
૭૭ જંઘાચારણ આદિમુનિયો બીજા દ્વીપમાં જતા લવણ સમુદ્રની શીખાને કેવી રીતે ઉલ્લંઘે છે ૮
૭૮. જો કાપેલ વસ્ત્ર ન મળે તો સાધુ પોતે વસ્ત્ર કાપીને લે કે નહિ. ૮૮
૭૯. સાધ્વીઓ પોતે જ વસ્ત્રની યાચના કરે કે સાધુઓ તેમને આપે. ૯૦
૮૦. સાધુઓ પોતાનાં અને બીજાના ક્ષેત્રમાં ચોમાસુ ઉતર્યા પછી કેટલા સમય બાદ વસ્ત્રપાત્રાદિ ગ્રહણ કરે. ૯૨
૮૧. સાધુઓ પૂર્વકૃતમાસ કલ્પાદિસ્થાને ફરીને કેટલા સમય બાદ આવી શકે. ૯૨
૮૨. જેમ સાધુઓને નવકલ્પવિહાર હોય તેમ સાધ્વીઓને હોય કે નહિ. ૯૩.
૮૩. કોઈ સ્થળે રહેલા સાધુઓને પરોણા સાધુઓ આવે ત્યારે કઈ વિધિ કરવી. ૯૪.
૮૪. સાધુ અને સાધ્વીઓ રાત્રિમાં વસતિના બારણા બંધ કરે કે નહિ. ૯૬
૮૫. સાધુઓ ઘણા દિવસે ઉલ્લંઘન કરવા યોગ્ય માર્ગમાં ભાથુ સાથે રાખે કે નહિ. ૯૭.

૮૬. ગોચરી વિગેરેમાં સાધુઓ ગૃહસ્થના ઘરના બારણા ઉઘાડે કે નહિ. ૯૮
૮૭. સાધુઓને માત્રુપેશાબ વડે પાત્રા ધોવા તે યોગ્ય કે અયોગ્ય ૯૯
૮૮. સાધુ અને સાધ્વીઓને કોણ વન્દ્ય અને કોણ અવન્દ્ય ? ૧૦૦
૮૯ સાધુ-સાધ્વી અને ગૃહસ્થાદિને પરસ્પર વસ્ત્રાદિ દેવા લેવાનો વ્યવહાર કેવો હોય. ૧૦૪
૯૦. વાદ કેટલા પ્રકારે હોય અને તે વાદ સાધુઓએ કોની સાથે કરવો અને કોની સાથે ન કરવો ૧૦૫
૯૧. શક્તિમાન્ સાધુ વિપત્તિમાં પડેલ સાધુ તથા પાસત્થાદિને સહાય કરે કે નહિ ? જિનમંદિર માટે નવું દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરે કે નહિ ? દેવદ્રવ્યનું હરણ કરનારને શિક્ષા આપે કે નહિ. ૧૦૮
૯૨. ઉપયોગી શ્રાવકના અભાવે સાધુ પોતે જિન પ્રતિમાની આશાતના અટકાવે કે નહિ. ૧૧૧
૯૩. સાધુઓએ વસ્ત્ર ક્યારે ધોવા ૧૧૧
૯૪. વસ્ત્રમાં જો જૂં ઉત્પન્ન થાય તો વસ્ત્ર ધોવામાં શું વિધિ કરવી. ૧૧૩
૯૫. સ્થંડિલ જતાં કેટલું જળ લઈને કેટલા સાધુઓ જાય. ૧૧૩
૯૬. સાધુઓ પરસ્પર કેટલું અંતર રાખીને સુવે. ૧૧૩
૯૭. રસ્તામાં ચાલતા સાધુએ કોને માર્ગ પૂછવો. ૧૧૪
૯૮. બીમાર સાધુની સેવા કરવામાં કેટલો લાભ. ૧૧૪
૯૯. સુવિહિત સાધુ બીમાર પસત્થાદિની સેવા કરે કે નહિ. ૧૧૫
૧૦૦. બીમાર તથા તેની સેવા કરનાર સાધુઓ બીજા સાધુઓની ભોજન માંડલીમાં પ્રવેશ કરે કે નહિ. ૧૧૭
૧૦૧. વર્ષાકાલ સિવાય સાધુ સાધ્વી પાટપાટલા ગ્રહણ કરે કે નહિ. ૧૧૮
૧૦૨. માર્ગ આદિમાં સાધુઓ કોની આજ્ઞા લઈને વૃક્ષાદિની નીચે રહી શકે. ૧૧૯
૧૦૩. સાધ્વીઓના ઉપાશ્રયમાં ચોર વિગેરે પ્રવેશ કરે તો શું બોલવું. ૧૨૦
૧૦૪. જો કોઈ સાધુ પરલોક જાય તો શો વિધિ કરવો. ૧૨૦

૧૪૦. આગમમાં ઇંદ્રની ઉત્પત્તિ કહી છે તે શાશ્વત છે કે નહિ મેરુમાં પ્રતિમાજી શાથી ઉત્પન્ન થાય. ૧૮૫
૧૪૧. આર્દ્રકુમાર શું જૈનધર્મને પ્રતિબોધ પામ્યા. ૧૮૬
૧૪૨. ગૃહસ્થોને મુહ બાંધવાનું તે યોગ્ય કે અયોગ્ય. ૧૮૯
૧૪૩. અંબડ શ્રાવક કઈ ગતિનો હતો. ૧૯૦
૧૪૪. નવ પ્રકારના નિયાણા કયા, અને કોઈ પણ નિયાણું કરવું કે નહિ. ૧૯૨
૧૪૫. ભગવાનનો ગુહ્ય ભાગ દેખાય કે નહિ? ખુલ્લા ગુહ્ય ભાગવાળી પ્રતિમા વંદ્ય કે અવંદ્ય? અને નિહ્નવના સ્તુતિસ્તોત્રાદિ માનવા કે નહિ. ૧૯૫
૧૪૬. શય્યંભવસૂરિએ મનકનામ પુત્રના સ્વર્ગવાસથી અશ્રુપાત કર્યો તે હર્ષથી કે શોકથી. ૧૯૮
૧૪૭. દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાલ અને ભાવમાં કોણ કોનાથી વધુ સૂક્ષ્મ. ૧૯૯
૧૪૮. સંયોગી કેવલી આદિને અંત્ય સમયે શાસ્ત્રમાં શુક્લધ્યાન કહ્યું છે તે શી રીતે ઘટે કારણ કે તેઓને ભાવમનનો જ અભાવ છે. ૨૦૦
૧૪૯. વર્તમાનકાળે કેટલાક રજોહરણ (ઓઘાના) ઉપર ઉનની નિષધા હમેશાં બાંધી જ રાખે છે તે આગમાનુસારિ છે કે રૂઢીમાત્ર જ અને રજોહરણનું પ્રમાણ કેટલું. ૨૦૧
૧૫૦. ઓઘાનું પ્રમાણ કેટલું. ૨૦૨
૧૫૧. અવ્યભિચારી સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ શું–તેમજ જૈનોને પણ પોતાના મતનો પક્ષપાત હોવાથી આભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ કેમ ન લાગે, તથા ક્ષાયિકાદિ ત્રણ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ ચારે ગતિમાં પ્રાપ્ત થાય કે નહિ? તથા નિશ્ચયનયથી જીવને ધર્મની પ્રાપ્તિ ક્યારે થાય? ૨૦૩
પર્વતિથિક્ષયવૃદ્ધિપ્રશ્નોત્તરવિચાર પૃષ્ઠ ૧ થી ૩૫
દિગંબરો વિષે જાણવા જોગ. પૃષ્ઠ ૩૬ થી ૪૦
મુખવસ્ત્રિકા બંધન નિબંધ,
હર્ષપ્રભા–આચાર્યશ્રી વિજયહર્ષસૂરિનું જીવનચરિત્ર

तपागच्छ संविग्नशाखाग्रणी जिनागम रहस्यवेदी सुविहित
आचार्य श्री विजयहर्षसूरीश्वरजी महाराज (डहेलावाळा)

जन्म	थावला	संवत	१९४१	फागण	सुद	५
दीक्षा,	दाहोद,	संवत	१९५८	फागण	सुद	६
गणिपद,	राधनपुर,	संवत	१९७०	मागसर	सुद	१३
पन्यासपद	राधनपुर	संवत	१९७०	मागसर	सुद	१५
आचार्यपद	फलोधि	संवत	१९८८	जेठ	सुद	६
स्वर्गगमन,	अमदावाद	संवत	२०१६	पोष	सुद	८

પ્રશ્નોત્તરસાર્ધશતકનું શુદ્ધિપત્રક

	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
	૧૧	સંભંસાણ	સંભંસાળા
	૧	સામયિક	સામાયિક
	૧૪	પૂર	પૂર્વ
૮	૩	અને	૦
૮	૧૫	મુનનીઆ	મુમનીઆ
૧૦	૨૧	નીકને	નાગનં
૧૧	૩	અભિમને	સ્ત્રીઓને
૧૧	૧૨	મગં	મગં
૨૨	૧	લોકસારં	લોકસારે
૨૪	૨૦	ગમ્મા	મુહ્ના
૨૫	૧૧	સાંમાણું	સુતાણું
૨૭	૧૭	ઉદ્દનવે	ઉદયંતે
૨૮	૨	ચરિત્ર	ચારિત્ર
૨૯	૧૩	જા	જો
૫૧	૭	અરવતક્ષેત્રમાં	એરવતક્ષેત્રમાં
૫૬	૧૬	માતાકીનાં	માતાદીનાં
૬૩	૧૫	ચદ્દોના	ચદ્દોના
૬૬	૧	નવેતદ	નવિતદ
૬૬	૨	દિટ્ઠા	દિટ્ઠો
૭૩	૮	પુનય	પુનર્ય
૭૯	૧૩	અભધ્યાના	અભવ્યાનાં
૮૫	૨	રોવવિવાદ્દન	
૮૫	૨	રોવવિવાદ્દમાતો	રોવનિવાદ્ પાતો
૮૬	૧૯	પ્રજમ્યા	પ્રણમ્ય
૮૮	૧૦	હોપ	હોય
૯૨	૪	ન વાપ હોય	ન વાપર્યું હોય

હર્ષ-૧

માતાનો હરખ

(૧)

આજે ફાગણ શુદ પંચમીનો દિવસ હતો. ધર્મપ્રેમ અચલાજીના ઘરમાં આનંદ આનંદ થઇ રહ્યો હતો. આ ભૂરીબાઇએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો હતો. સગાંસંબંધી પાડપડોશી પણ આ સમાચાર સાંભળી હર્ષિત થયા હતા.

બાળકનું રૂપાળું-ગોરૂં સુંદર મુખ, વિશાળ લ તેજસ્વી આંખો, અણીઆળું નાક તથા હસુહસુ થતો ગુલાબી ચહેરો જોઇ જોઇને માતા આનંદિત થતી હતી. માતાના હરખનો પાર નહોતો. દલાજી ને ભૂતાજી બે મોટા પુત્રો હતા પણ નાનો બાળ માતાને ખૂબ પ્યારો હતો.

માતાનો લાડલો ચંદ્રની કળાની જેમ રાત-દિવસ વધવા લાગ્યો. ભાઈઓ ને બહેનો, કુટુંબીજનો ને પાડોશીઓ, નાનાને ખૂબ ખૂબ રમાડવા લાગ્યા.

નાનાનું નામ હુકમાજી રાખ્યું. મારો લાલ તેજસ્વી થશે, કોઇ મોટો હાકેમ થશે કે હુકમ કરનારો-આજ્ઞા કરનારો થશે તેમ માતા સ્વપ્નો સેવવા લાગી.

પિતા અચલાજી તો હુકમાજીનો ગોર વર્ણ અને ચપળ

વૈરાગ્ય ભાવના

(૨)

'ભાઈ! આપણા પડોશમાં શ્રી ડાહ્યાભાઈ રહેવા આવ્યા તે બહુ સુંદર સ્તવનો ને સજ્ઝાયો ગાય છે. તેમને ત્યાં ઘણા ભાઈ-બહેનો સાંભળવા આવે છે. તમે આજ્ઞા આપો તો હું પણ સજ્ઝાયો સાંભળવા જાઉં!' હુકમાજીએ ભાઈની આજ્ઞા માગી.

'ભાઈ! સ્તવન-સજ્ઝાયો સાંભળવા જરૂર જાઓ પણ રાત્રે પાછા વહેલા આવી જશો નહિ તો તમારા ભાભી ચિંતા કરશે!'

'ભાઈ! હું વહેલો આવી જઈશ.'

રત્નાગિરિમાં બીજાપુરનીવાળી વાડીલાલભાઈની દુકાન હતી. બીજાપુરના શ્રી ડાહ્યાભાઈ તેમના મિત્ર હતા તે પણ રત્નાગિરિમાં વ્યાપાર અર્થે આવ્યા અને તેમની પડોશમાં રહેવા [illegible]

ડાહ્યાભાઈની ધાર્મિક ભાવના બહુ સારી હતી. ધાર્મિ[illegible] સારો હતો. સંગીતનું સુંદર જ્ઞાન હતું, [illegible] ઢાળથી સ્તવનો ને સજ્ઝાયો [illegible] ભાવનાના [illegible] સાંભળવા તેમ [illegible] ડાહ્યાભાઈ [illegible] સુધી [illegible]

ડાહ્યાભાઇના કુટુંબમાં તેમના માતાજી અને એક ભાઇ તથા માત્ર બે પુત્રીઓ હતા. તેમની ધર્મપત્ની અવસાન પામ્યા હતાં. તેમને ફરી લગ્ન કરવા માતાજીએ ખૂબ સમજાવ્યા પણ ધર્મના રંગે તેઓ એવા રંગાએલા હતા, તેમજ સંસારની અસારતાથી પરિચિત હતા તેથી તેણે ફરીથી સંસાર બંધનમાં બંધાવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો.

જેમ જેમ સ્તવનો ને સજઝાયોના ભાવ અને અર્થ તેમના હૃદયમાં ઉતરતા ગયા તેમ તેમ ડાહ્યાભાઇનો આત્મા ચેતી ગયો. અને સંસાર છોડવાની ભાવના પ્રદિપ્ત થવા લાગી.

આજ પૂર્ણિમાનો દિવસ હતો. આસપાસના પડોશી ને મિત્રો શ્રી ડાહ્યાભાઇના સ્તવનો ને સજઝાયો સાંભળવા ઉત્સુક થઇને અગાશીમાં બેઠા હતા. આપણા ચરિત્રનાયક હુકમાજી પણ ભાઇની આજ્ઞા લઇને આવી પહોંચ્યા.

ડાહ્યાભાઇએ રહસ્યભર્યાં ને વૈરાગ્યથી ભરેલાં સ્તવનો એક પછી એક ગાવાની શરૂઆત કરી. આજ પૂર્ણિમાની ચાંદની પૂરબહારમાં ખીલી હતી. ચંદ્રના શીતળ કિરણો શીતળતા આપી રહ્યા હતા. ચારે તરફ શાંતિ પ્રસરી રહી હતી. કુદરત સોળે કળાએ ખીલી હતી.

અહીં ડાહ્યાભાઇ પણ ખીલ્યા હતા. અરણિક મુનિની સજઝાયના શબ્દો—

અરણિક અરણિક કરતી મા ફિરે,
ગલીએ ગલીએ બજારોજી;

કહો કોણે દીઠો રે મ્હારો અરણીઓ,
પૂંઠે લોક હજારોજી,
અરણિક મુનિવર ચાલ્યા ગોચરી૦

બધાનાં હૃદયમાં ગુંજી રહ્યા, અને મેતારજ મુનિ સજ્ઝાયના શબ્દો—

વાધર શીશે વીંટીયું જી, તડકે રાખ્યા મુનિરાજ.
ફટ ફટ ફૂટે હાડકાં જી, તડ તડ ત્રુટે ચામ;
સોનીડે પરિષહ દીયોજી, મુનિ રાખ્યો મન ઠામ,
મેતારજ મુનિવર ધન ધન તુમ અવતાર.

સાંભળતાં સાંભળતાં નાના-મોટા બધાનાં હૃદય હચમચી ઉઠયાં. અને આંખડીઓ અશ્રુધારાથી છલકાઇ ગઇ. ડાહ્યાભાઇ પણ એવા હૃદયનાં ઊંડા ઊંડા ભાવપૂર્વક ગાતા હતા કે બધ મંત્રમુગ્ધ થઇ જતા.

આપણા ચરિત્રનાયક હુકમાજીને પણ આજે આ સજ્ઝાયે સાંભળી વૈરાગ્ય ભાવના જાગી ઉઠી.

ડાહ્યાભાઈએ ગૌતમસ્વામીનો વિલાપ સંભળાવ્યો, અને નીચેના પદોએ તો પોતે પણ રડી ઉઠયા.

આપ ગયા નોંધારો મૂકી મુજને,
દુઃખનાં ડુંગર ઉગ્યા દીનદયાળ જો,
ભરત ભવિ તુમ પ્રેમ તળે પાગલ બન્યા,
છેહ દીધો તેઓ ને પણ કૃપાળ જો;
મન મંદિરના વાસી વ્હાલા વીરજી.

ગૌતમ ચઢીયા ભાવ મિનારા ઉપરે,
ભાવના આવી એકત્વમન માંહ્ય જો,
નિર્મળ પંચમ જ્ઞાન પ્રકાશ્યું તે સમે;
સુરનર ગણ મહિમા આનંદ ગાય જો.
મનમંદિરના વાસી વ્હાલા વીરજી.

રાત્રિ જામતી હતી. ડાહ્યાભાઈની સજ્ઝાયો ભાવિકોના હૃદયો હચમચાવી મૂકતી હતી. છેલ્લે બધાના આગ્રહવશ થઈ ધન્નાશાલીભદ્રની સજ્ઝાય શરુ કરી અને જ્યારે નીચેના પદો આવ્યા અને વારંવાર અંતરાથી અને હલકથી તેઓ ગાવા લાગ્યા ત્યારે તો હૃદયેહૃદય નાચી ઉઠ્યા.

શ્રી જિનનો ધર્મ આદરું,
મોહ માયાને પરિહરું;
હું છોડું જી ગજરથ ઘોડા પાલખીજી,
રાજગૃહી નગરી મોઝારો જી.

શાલીભદ્રના બહેન ધન્નાની પત્નિ પોતાના ભાઈના ત્યાગની વાત સાંભળી ચિંતા કરે છે. અને ધન્નાને સુગંધી જળથી ન્હવરાવે છે. ત્યાં આંખમાંથી અશ્રુબિંદુઓ સરી પડ્યાં ને ધન્નાએ કારણ પૂછ્યું—તો કહે છે.

જગમાં એક જ ભાઈ મારે રે,
સંયમ લેવા મન કરે;
નારી એક એક જી,
દિન દિન પ્રત્યે પરિહરે જી.

ધન્નાએ કહ્યું:

[illegible] આગરે,
શું તેણે સંયમ આદરૂં!

[illegible]

અને શાલીભદ્રની બહેનને પણ સંભળાવી દીધું—

કહેવું તો ઘણું સોહિલું જી,
પણ કરવું અતિ દોહિલું જી;
સુણો સ્વામીજી
એહવી ઋદ્ધિ કુણ પરિહરે જી;

અને ધન્નાજીને એવી તો ચોટ લાગી કે તેણે તરત ચારિત્ર અંગીકાર કરવા સંભળાવી દીધું—

કહેવું તો ઘણું સોહિલું,
પણ કરવું અતિ દોહિલું;
તો સુણ સુંદરીજી,
આજથી ત્યાગી આઠેયનેજી.

ને ધન્નાજી તો બધીને રોતી મૂકીને ચાલી નીકળ્યા શાલીભદ્રની હવેલીએ—

ઊઠો મિત્ર કાયરુ, સંયમ લઈએ ભાયરુ,
આપણ દોય જણજી, સંયમ શુદ્ધ આરાધીયેજી.

બન્નેએ સંયમ લીધો ને તપ કરી દેહને ગાળી ચઢતે પરિણામે દેવગતિમાં વિચર્યા.

આ સજઝાયે તો બધાના હૃદય ઝણઝણાવી નાખ્યાં. આંસુઓની ધાર થઈ અને આપણા હુકમાજી તો એવા મુગ્ધ થઈ ગયા કે બધા ઉઠીને ચાલવા લાગ્યા ત્યારે પોતાને ખ્યાલ આવ્યો કે હવે ઘેર જવું જોઈએ.

આજની રાત હુકમાજીને ચેન ન પડી, નિદ્રાદેવી રીસાઈ ગઈ. ધન્નાશાલીભદ્રની સજઝાયના ભણકારા વાગી રહ્યા, અને પોતે દીક્ષાની ભાવના ભાવવા લાગ્યા. મારાં અહોભાગ્ય ક્યાંથી કે હું ત્યાગમાર્ગ ગ્રહણ કરી જીવન સફળ કરૂં ? સગાઈનું શું ! તો પછી સંસાર સમુદ્રમાંથી શે નીકળાશે. મારે નથી પરણવું. હું દીક્ષા લઈશ. જરૂર ભવોભવનું કલ્યાણ સાધીશ.

પ્રાતઃકાળે મધુર સ્વપ્ન આવ્યું. ભગવાન પાર્શ્વનાથ... દર્શન થયાં અને પોતે સાધુવેશે પ્રભુના દર્શન કરી રહ્યા છે. હુકમાજીનું હૃદય આ સ્વપ્નથી નાચી ઉઠ્યું. વૈરાગ્યભાવના જાગી ઉઠી ને ચારિત્ર માટેનો નિર્ણય કરી લીધો.

અબ મોહે તારો ?

(૩)

આપણા ચરિત્ર નાયક હુકમાજીની ભાવના બર આવે એવા સંજોગો દેખાતા ન હતા. મોટા ભાઈઓ અને ભાભીઓનો પ્રેમ હુકમાજી ઉપર ઘણો ઘણો હતો દુકાનના કામકાજમં હુકમાજીનું મન ચોટતું નહિ પણ ઘરમાંથી નીકળવું મુશ્કેલ હતું.

'નાનુભાઈ ! હમણાં હમણાં કેમ ઉદાસ રહો છો. ભાભીએ, હુકમાજી ઉદાસ રહેતા જોઈ પૂછ્યું,'

'ભાભી ! ઉદાસ તો કાંઈ નથી પણ યાત્રા કરવાની ભાવના થઈ છે.'

'તીર્થ યાત્રા કરવી હોય તો તમારા ભાઈને કહીને જરૂર રજા અપાવું પણ તમે જશો કોની સાથે !'

'ભાભી ! શ્રી વાડીભાઈ જવાના છે અને તેમનો ઘર જેવો સંગાથ છે. તમે મારા ભાઈને કહો તો મને જાત્રાનો લાભ મળે.'

'ભાઈ ! નાની બીંદડી (વહુ) લાવવી છે તેનું શું ! હવે તો વહુજીની રોટી–દાળ ખાવાનાને !'

'ભાભી ! એવી મશ્કરી ન કરો. લગ્નની વાત મને રૂચતી નથી. હમણાં શું ઉતાવળ છે !'

'શું જીવનભર કુંવારા રહેવું છે કે પછી તમે ડાહ્યાભાઈની સજ્ઝાયના બોલ ગાયા કરો છો તેમ ચારિત્ર ક્યારે લઈશું ! થાય છે !'

'ભાભી ! સાચું પૂછો તો મારી તો ભાવના દીક્ષાની છે મારા મોટાભાઈની બીક લાગે છે.'

'અને અમારી મમતા તો યાદ પણ નહિ આવતીહોય. બોલ્યા એ બોલ્યા આજ પછી દીક્ષાની વાત બોલશો નહિ.'

'પણ ભાભી ! તમે તીર્થયાત્રા માટે રજા અપાવવા વચન આપ્યું છે તો મારા મોટા ભાઇને કહીને રજા અપાવવાની છે.'

ભાઇ ડાહ્યાભાઈ તો ઘણા સમયથી દીક્ષાના અભિલાષી હતા, તેમનું જીવન ધર્મમય રહેતું તે હંમેશાં સ્તવનો ને સજ્ઝાયોમાં મસ્ત રહેતા પણ માતાજીની આજ્ઞા મળવી મુશ્કેલ હતી.

ચાતુર્માસ પૂરૂં થયું એટલે ડાહ્યાભાઈ પોતાને વતન બીજાપુર જવાને બહાને મનમાં દીક્ષાની ભાવના લઇને પૂર્વપરિચિત પૂજ્ય પન્યાસજી મહારાજ શ્રી ભાવવિજયજી તથા મુનિરાજ શ્રી નીતિવિજયજી મહારાજજીના દર્શને સુરત આવ્યા.

પૂજ્ય ગુરૂમહારાજના દર્શન કરી કૃતાર્થ થયા. ડાહ્યાભાઇને રત્નાગિરિથી આવેલ જોઇ આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું. ડાહ્યાભાઇએ પોતાની દીક્ષાની ભાવના દર્શાવી અને સારા મુહૂર્તે ડાહ્યાભાઈને ઠાઠમાઠથી દીક્ષા આપવામાં આવી. તેમનું નામ મુનિ દાનવિજય રાખવામાં આવ્યું. હાલ તેઓ પન્યાસપદવીથી વિભૂષિત છે.

ગુરૂમહારાજ સાથે નૂતનમુનિ દાનવિજયજી છાણી આવ્યા અહીં વડી દીક્ષાના યોગમાં પ્રવેશ કર્યો. વડી દીક્ષાનું મુહૂર્ત આવ્યું. ડાહ્યાભાઇ તથા બીજાપુરવાળા રત્નાગિરિમાં વ્યાપાર કરતા શ્રી વાડીભાઇને અરસપરસ ઘણો સારો પ્રેમ ભાવ હતો તેમની વડી દીક્ષામાં વાડીભાઇને છાણી આવવા પત્ર લખ્યો. વાડીલાલભાઇ વડી દીક્ષાના મહોત્સવમાં જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. હુકમાજીને તેની સૂચના આપી પણ હુકમાજીને રજા મળવી મુશ્કેલ હતી.

ભાઇ–ભાભી જાણુતા હતા કે હુકમાજીનો વિવાહ થયે
નથી. દીક્ષાની ભાવના પણ છે. કોણ જાણે દીક્ષા–ઉત્સવ
જઇને ત્યાં દીક્ષા લઇ લ્યે તો શું કરવું ! હુકમાજીની માતા
જીની ઈચ્છા પણ તેને એકલો જવા દેવાની નહોતી. પણ
હુકમાજીએ હઠ લીધી. યાત્રાનું બહાનું કાઢ્યું અને ખાવા
પીવાનું બંધ કર્યું. છેવટે કંટાળીને હુકમાજીને પાછા લાવ-
વવાની શરતે વાડીભાઇ સાથે જવાની રજા આપી. ખર્ચ-
પૈસા જે કાંઇ થશે તે તમારા બન્નેના આવ્યા પછી આપ
મોટાભાઇએ કહ્યું. વાડીભાઇ પોતાના ખર્ચે છાણી લઈ ગયા

હુકમાજીએ જાણે પોતાની ચિરવિદાય હોય તેમ તૈયારી
કરી લીધી. મનને દૃઢ બનાવ્યું. માતાજી, ભાભીઓ અ
ભાઇઓની હર્ષપૂર્વક રજા લીધી અને આનંદપૂર્વક સંસારરૂપી
કેદખાનામાંથી છૂટ્યા હોય તેમ ચાલી નીકળ્યા.

મુનિશ્રી દાનવિજયજીની વડીદીક્ષા પહેલાં શ્રી વાડીભ
અને હુકમાજી પહોંચી ગયા. વડીદીક્ષાના ઉત્સવમાં ખૂ
આનંદ આવ્યો. વડી દીક્ષા પછી છાણીથી માળવા તરફ વિહા
કર્યો. મુનિશ્રી દાનવિજયજીની પ્રેરણાથી શ્રી વાડીભાઈ તથા
હુકમાજી વિહારમાં સાથે રહ્યા. રસ્તામાં ગ્રામાનુગ્રામના વિહા-
રમાં મુનીશ્રીના ગુરૂમહારજ શ્રી નીતિવિજયજી મહારાજ શ્રી
વાડીભાઇને વૈરાગ્ય રસનું પાન કરાવવા લાગ્યા. શ્રી વાડી
ભાઇનો આત્મા પણ ખૂબ સંસ્કારી અને ધર્મભાવનાથી જાગેલો
હતો. તેમણે પણ દીક્ષાની ભાવના રજુ કરી અને વાડીભાઇને
પણ દીક્ષા આપવામાં આવી અને તેમનું નામ મુનિ વીરવિજ-
યજી રાખ્યું અને મુનિશ્રી કાન્તિવિજયજીના શિષ્ય કર્યા.

આપણા ચરિત્રનાયક હુકમાજીનો આત્મા તો ઘણા સમયથી ચેતી ગયો હતો. ધન્નાશાળીભદ્રની સજ્ઝાયે તેમના હૃદયને સંસારના બંધનથી છૂટવા પ્રેરણાના પાન કરાવ્યાં હતાં, ઘરથી પણ તે ભાવનાથી નીકળ્યા હતા. શ્રી ડાહ્યાભાઇએ દીક્ષા લીધી અને શ્રી વાડીભાઇએ પણ દીક્ષા લીધી.

વિહારમાં ગુરૂદેવના પગ દાબતાં દાબતાં હુકમાજીની આંખમાં આંસુ ઉભરાઇ આવ્યાં. મહારાજશ્રીએ ભાવથી પૂછ્યું.

'હુકમાજી! તમે ઘણા સમયથી વિહારમાં સાથે છો. હવે થાકી ગયા હશો ને ઘર, માતા, ભાઇ, ભાભી સાંભર્યાં હોય તો તમે સુખેથી જઇ શકો છો.'

'ગુરૂદેવ! અબ મોહે તારો! મારા પણ દીક્ષાના ભાવ છે. કૃપા કરી મને પણ ભાગવતી દીક્ષા આપો ને મારા જીવનં ધન્ય બનાવો. હું પણ ઘેરથી દીક્ષાની ભાવનાથી જ નીકળ્યો છું

'ભાઇ હુકમાજી! તારી વાત તો સાચી પણ તારી માતા ર ભાઇઓ વગેરેનું શું? તેઓ આવે ને ધમાલ કરે તો શું કર

'ગુરૂદેવ! મારી મક્કમતા છે. મારો આત્મા ક્યારનો ગયો છે. હું લગ્ન કરવાનો નથી. દીક્ષા લેવાની મેં પ્રતિજ્ઞા ક

'જહાસુખમ્!'

દાહોદમાં સ્થિરતા કરવામાં આવી.

સં. ૧૯૫૮ ના ફાગણ સુદ ૬ ના મંગળ દિવસે હુકમા જીને દાહોદ નગરમાં દીક્ષા આપવામાં આવી તેમનું ના મુનિશ્રી હર્ષવિજયજી રાખવામાં આવ્યું. અને પોતાના શિ કર્યા. સંઘમાં આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. નૂતન મુનિનું હર્ષથી નાચવા લાગ્યું.

કુમારી કરમોરી

(૪)

હુકમાજીની દીક્ષાના સમાચાર રત્નાગિરિ પહોંચ્યા ત્યાં તેમના માતાજી, ભાઈઓ અને ભાભીઓ તથા પરિવાર આદિ ચિંતાની લાગણી પ્રસરી રહી.

માતાજીનો લાડલો, સંબંધ કર્યો હતો તે છોડીને કુટુંબ પરિવાર અને મિત્રોને પણ પોતાની ઊંડી ઊંડી ભાવના દર્શાવ્યા વિના દૂર દૂર જઈને દીક્ષા લઈ લીધી. અરે અમે પણ કેવા તેમના સમાચાર પણ ન પૂછાવ્યા. અરે અમારા સ્નેહી શ્રી ડાહ્યાભાઈ જેમણે દિક્ષા લીધી હતી અને બીજા સ્નેહી શ્રી વાડીભાઈ જેને હુકમાજી સોંપ્યો હતો અને રત્નાગિરિ લઈ આવવાની વાત થઈ હતી તેમણે તો દીક્ષા લીધી પણ કોઈને જણાવ્યા વિના હુકમાજીને પણ દીક્ષા અપાવી. અરે તેના ગુરૂમહારાજે પણ કેવા કે કુટુંબની રજા પણ ન મંગાવી. અમને સમાચાર ન આપ્યા.

હું તો મારા ભાઈને પાછો લઈ આવીશ. એ ચારિત્ર તો ખાંડાની ધાર છે. ગ્રામનુગ્રામના વિહાર. ધૂપ–ટાઢ કે વર્ષા બધામાં પરિસહો સહવાના. લૂખી સૂકી રોટી જે મળે તે લેવાનું. લોચ કરાવવો, તપશ્ચર્યા કરવી અને જ્ઞાનધ્યાન દ્વારા સંયમ પાળવો. આ બધું સુકુમાર એવા મારા લાલથી કેમ પળાશે. માતા પણ આવા આવા વિચાર કરતી ને તેની આંખડી ભીની થઈ જતી.

માતાએ પ્રેરણા કરી અને તેમના મોટાભાઇ ભૂતાજી તથા મુનિ શ્રી વિરવિજયજી (શ્રી વાડીભાઇ) ના મોટાભાઇ દલસુખભાઇ ગુરૂમહારાજ વિહાર કરતાં કરતાં જાબુલા પહોંચ્યા તે સમાચાર મેળવી જાબુલા ગયા.

'મથ્થેણ વંદામિ' બન્નેએ ગુરૂમહારાજને વંદણા કરી

'ધર્મલાભ' ગુરૂમહારાજે ધર્મલાભ આપ્યો.

'ગુરૂદેવ! આપે મારા ભાઇને દીક્ષા આપી, અમને સમાચાર પણ ન આપ્યા. અમારો ભાઇ તો અણસમજુ છે. તેનો સંબંધ પણ થઇ ગયો છે,' મોટાભાઇ ભૂતાજીએ પોતાનું દુઃખ વ્યક્ત કર્યું.'

'મહાનુભાવ! તમે મુનિશ્રી વિરવિજયને પૂછો અને તમારા ભાઇને પૂછો. અમે તો દીક્ષા આપવાની ના કહી હતી. પણ વિહારમાં જ્યારે શ્રી વાડીભાઇએ દીક્ષાની ભાવના દર્શાવી ત્યારે હુકમાજી તો દીક્ષા માટે તલસી રહ્યો હતો પણ અમે ના કહી પણ તે ઉદાસ રહેવા લાગ્યો. તપશ્ચર્યા શરૂ કરી. વિગયનો ત્યાગ કરી દીધો. પછી જ તેની દ્રઢ ભાવના જોઇને પછી જ દીક્ષા આપી છે. તમને પૂછાવવા માટે પણ હુકમાજીને અમે જણાવેલું પણ હુકમાજીએ કહ્યું કે એમ મારા માતાજી કે ભાઇઓ રજા નહિ આપે અને તે ખૂબ અધીરો થઇ ગયો હતો. વળી મુહૂર્ત પણ શુભ આવી ગયું તેથી દીક્ષા આપી છે; અને એ એવો વાસિત જીવ છે કે શાસનનું કલ્યાણ કરશે. તમારા કુટુંબને ઉજાળશે અને મારવાડનું અણમોલ રત્ન ગણાશે.'

મોટાભાઇ ભૂતાજી તો નિર્ણય કરીને આવ્યા હતા કે હુક-

આજીને દીક્ષા છોડાવીને જ લઇ જવો. પણ નૂતનમુનિ તે
ખુબ આનંદી જણાયા. તેમણે પણ મોટાભાઇને સમજાવ્યા
મારી ઘણા વખતથી દીક્ષાની ભાવના હતી. મેં ગુરૂવર્ય
વારંવાર વિનતિ કરી દીક્ષા લીધી છે. હું જ્ઞાનધ્યાનથી મા
આત્માનું કલ્યાણ કરવા ઈચ્છું છું. મોટાભાઇ ભૂતાજી સમ
હતા. મુનિશ્રી દાનવિજયજી (ડાહ્યાભાઈ) તથા મુનિશ્રી વી
વિજયજી (વાડીભાઈ) બન્નેએ ભૂતાજીને સમજાવ્યા અને
પણ ગુરૂમહારાજના ઉપદેશથી શાંત થયા અને મુનિશ્રી હર્ષ
વિજયજીને પ્રેમ પૂર્વક વંદણા કરી અશ્રુભરી આંખે રત્નાગિ
ચાલ્યા ગયા.

ગુરૂમહારાજ અહીંથી વિહાર કરી રાજગઢ, ધાર ને માંડ
ગઢની યાત્રા કરી ઈંદોર પધાર્યા. માતાજી તો ભૂતાજીને એક
આવેલા જોઇને ઉદાસ થઇ ગયા. ભૂતાજીએ બધી વાત ક
મુનિ હર્ષવિજયનો દીક્ષાનો આનંદ દર્શાવ્યો પણ માતા
માતા. તેના હૃદયમાં શાંતિ નહોતી.

માતાજીએ ભૂતાજીને ફરી ઈંદોર જવા આગ્રહ કર્યો. સ
બે ત્રણ સંબંધીઓને પણ લઇ ગયા. સાથે પોલીસનો બં
બસ્ત રાખ્યો. બધા ઈંદોર પહોંચ્યા.

ગુરૂમહારાજે તો ભૂતાજીને ફરી આવેલા જોઈ આશ્ચ
ર્યમગ્ન કર્યું.

'ભાઈ તમે રાજીખુશીથી શાંતિપૂર્વક ગયા ને વળી
શું ધમાલ !'

'કૃપાળુ ! શું કરૂં ! મારા માતાજી હંમેશાં ઉદાસ રહે
અને તેના જીવને ચેન નથી. તે નાનાને યાદ કરી કરી

છે. તેમની આજ્ઞાથી અમે આવ્યા છીએ. કૃપા કરી હુકમાજીને આપો અને અમને નિશ્ચિત કરો ' ભૂતાજીએ વસ્તુસ્થિતિ દર્શાવી.

' ભાગ્યશાળી ! મનુષ્ય જન્મમાં ચારિત્ર મળવું દુર્લભ છે. તમારા ભાઈનું મન સંસારમાં છે જ નહિ મારી ના જ નથી. તમે સુખેથી લઈ જાઓ પણ યાદ રાખજો તે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવાનો નથી. પાંચ-પંદર દિવસે પાછો આવશે અને તમને હંમેશનું વિશેષ દુઃખ રહેશે. તેમ છતાં મુનિ હર્ષવિજયજીની ઇચ્છા હોય તો મારી તો ના જ નથી. તમારા ભાઇને સમજાવીને ખુશીથી લઇ જાઓ ' ગુરૂદેવે સ્પષ્ટતા કરી.

ભૂતાજી તથા આવેલા ભાઇઓએ નવીન મુનિને ખૂબ-ખૂબ સમજાવ્યા. માતાજી કેવી રીતે વલવલે છે અને કેવો કાળો કકળાટ કરે છે ખાતાં-પીતાં નથી તે જણાવ્યું, પણ નવીન મુનિએ મક્કમતા દર્શાવી કે પોલીસ લાવશો તો પણ હું ઘેર આવવાનો નથી. મેં જ આગ્રહ કરીને દીક્ષા લીધી છે. હું ચારિત્ર રૂડી રીતે પાળું છું, મને આનંદ છે. તમે મને પરાણે લઇ જશો તોપણ હું ઘરમાં રહેવાનો નથી. પૂજ્ય માતાજીને સમજાવશો અને બધાને મારા ધર્મલાભ કહેશો.

ઈન્દોરની ધર્મપ્રેમી પ્રજાની સમજાવટથી તથા ગુરૂમહારાજના સુંદર ઉપદેશથી તેમજ મુનિ હર્ષવિજયજીની મક્કમતાથી તેમનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો અને તેઓ નિરાશ થઇને પાછા ગયા.

હજી કપરી કસોટી તો બાકી હતી. ઈન્દોરથી ગુરૂમહારાજશ્રી શિષ્ય પરિવાર સાથે ઉજ્જૈન પધાર્યા. ઉજ્જૈન શ્રીસંઘની પ્રાર્થનાથી ઉજ્જૈનમાં ચાતુર્માસ કરવાનો નિર્ણય થયો.

ધર્મની હેલણા, બીજી તરફ માતૃહૃદય અને સંઘની પાસે પ્રાર્થના. ખૂબ-ખૂબ વિચાર-વિનિમય પછી બે પાંચ ડાહ્યા ધર્મપ્રેમી વિચારક ભાઈઓએ એક નવીન પ્રયોગ શોધી કાઢયો. ગુરૂપ્રેમ અને માતૃપ્રેમની કસોટી કર્યા સીવાય બીજો ઉપાય ન હતો.

શ્રી સંઘ, ગુરૂદેવ, નૂતન મુનિ અને માતૃપ્રેમની આ કપરી કસોટી હતી. છેવટે નિર્ણય થયો કે મુનિ હર્ષવિજયજીના હૃદયના ભાવો પ્રમાણે મુક્ત વાતવરણમાં તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે સંઘે ફેંસલો આપવો.

તે પ્રમાણે એક તરફ ગુરૂદેવ શાંત-પ્રશાંત ભાવથી બેઠા છે. બીજી તરફ તીર્થસ્વરૂપ જન્મદાત્રી માતાજી છે. મુનિશ્રીને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરવાની છૂટ આપવામાં આવી; ગુરૂદેવે પણ મૌન ધારણ કર્યું. માતા તો અશ્રુભરી આંખે નૂતન મુનિનું મન પીગળાવવા એકનજરે જોઈ રહી હતી.

નૂતન મુનિની કપરી કસોટી થઈ રહી હતી. માતૃ-હૃદય તરફ પણ આકર્ષણ તો રહે પણ છેવટે ગુરૂપ્રેમનો વિજય થયો અને આપણા ચરિત્રનાયક હર્ષવિજયજી હર્ષભેર ગુરુદેવ પાસે દોડી ગયા ને તેમના ચરણમાં મસ્તક ઝૂકાવી દીધું. અશ્રુબિંદુઓથી ગુરૂદેવના પગ પખાળ્યા. સંઘનો ફેંસલો થઈ ગયો. માતા પણ આ દ્રશ્યથી વિવશ બની ગયા અને તેને મૂર્છા આવી ગઈ. માતાને બહાર લઈ જવામાં આવ્યા. ખૂબ ખૂબ સમજાવ્યા પણ તે ગામનું પાણી પીધા વગર સજળનેત્રે ઘેર ચાલ્યા ગયા.

આપણા ચરિત્રનાયક કપરી કસોટીમાંથી પસાર થયા. માતૃપ્રેમ કરતાં ગુરૂપ્રેમનો વિજય થયો.

ર્મની હેલણા, બીજી તરફ માતૃહૃદય અને સંઘની પાસે પ્રાર્થના.
ગ-ખૂબ વિચાર-વિનિમય પછી બે પાંચ ડાહ્યા ધર્મપ્રેમી
ચારક ભાઈઓએ એક નવીન પ્રયોગ શોધી કાઢયો. ગુરૂપ્રેમ
અને માતૃપ્રેમની કસોટી કર્યા સીવાય બીજો ઉપાય ન હતો.
શ્રી સંઘ, ગુરૂદેવ, નૂતન મુનિ અને માતૃપ્રેમની આ કપરી
સોટી હતી. છેવટે નિર્ણય થયો કે મુનિ હર્ષવિજયજીના
હૃદયના ભાવો પ્રમાણે મુક્ત વાતવરણમાં તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે
સંઘે ફેંસલો આપવો.

તે પ્રમાણે એક તરફ ગુરૂદેવ શાંત-પ્રશાંત ભાવથી બેઠા
છે. બીજી તરફ તીર્થસ્વરૂપ જન્મદાત્રી માતાજી છે. મુનિ-
શ્રીને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરવાની છૂટ આપવામાં આવી.
ગુરૂદેવે પણ મૌન ધારણ કર્યું. માતા તો અશ્રુભરી આંખે
નૂતન મુનિનું મન પીગળાવવા એકનજરે જોઈ રહી હતી.

નૂતન મુનિની કપરી કસોટી થઈ રહી હતી. માતૃ-હૃદય
તરફ પણ આકર્ષણ તો રહે પણ છેવટે ગુરૂપ્રેમનો વિજય
થયો અને આપણા ચરિત્રનાયક હર્ષવિજયજી હર્ષભેર ગુરુ-
દેવ પાસે દોડી ગયા ને તેમના ચરણમાં મસ્તક ઝૂકાવી દીધું.
અશ્રુબિંદુઓથી ગુરૂદેવના પગ પખાળ્યા. સંઘનો ફેંસલો થઈ
ગયો. માતા પણ આ દ્રશ્યથી વિવશ બની ગયા અને તેને
મૂર્છા આવી ગઈ. માતાને બહાર લઈ જવામાં આવ્યા. ખૂબ
ખૂબ સમજાવ્યા પણ તે ગામનું પાણી પીધા વગર સજળનેત્રે
ઘેર ચાલ્યા ગયા.

આપણા ચરિત્રનાયક કપરી કસોટીમાંથી પસાર થયા.
માતૃપ્રેમ કરતાં ગુરૂપ્રેમનો વિજય થયો.

માતાજીના જીવને શાંતિ નહોતી. ત્રણ ત્રણ પુત્રો ને પુત્ર-વધુઓ તથા પૌત્ર-પૌત્રીઓ હોવા છતાં નાના હુકમાજી તરફ અસીમ પ્રેમ હતો અને દીક્ષાના પરિષહો મારો લાલ કેમ સહેશે તેના વિચારોમાં ને વિચારોમાં આંસુ સારતાં હતાં. માતાજીએ છેલ્લો પ્રયત્ન કરવાં વિચાર્યું અને તેના પુત્ર દલાજીને સાથે લઇને માતાજી ઉજ્જૈન આવી પહોંચ્યા.

માતાજી તો પોતાના લાડકા પુત્ર હુકમાજીને મુનિવેષમાં જોઇને રડી પડયા. ગુરૂમહારાજને વારંવાર પ્રાર્થના કરી કે મારો પુત્ર મને પાછો આપો. આ વખતે હું તેને લઈ જઈને જંપીશ. અમારા કુટુંબનો દીવો ઓલવાઈ ગયો છે. અમારૂં રાંકનું રતન તમે લઇ ગયા છો. મારી દશાનો તો વિચાર કરો. દયા કરીને મારો લાલ મને પાછો આપો-પાછો આપો.

'ભાગ્યશાળી ! તમે તો કેવા બડભાગી છો કે તમારો પુત્ર ભાગવતી પ્રવજ્યા લઇને શાસનનો ઉદ્યોત્ કરશે. તમારા કુટુંબનો દીવો ઓલવાઇ નથી ગયો એ તો ઘર ઘરની ને ગામ ગામની જયોત બની રહેશે. એ તમારૂં રાંકનું રતન ભલે હોય પણ એ જૈનશાસનનું મહા તેજસ્વી રતન થશે. છતાં તમને યોગ્ય લાગે તો તમે સુખેથી લઇ જાઓ.'

માતાજી પણ વિમાસણમાં પડી ગઈ. શું કરવું તેનો વિચાર થઈ પડયો. નૂતન મુનિ પણ મક્કમ હતા. માતાજીએ છેવટ પ્રયત્ન કરી લેવા નિર્ણય કર્યો અને શ્રી ઉજ્જૈનના શ્રીસંઘને પોતાનો પુત્ર પાછો અપાવવા પ્રાર્થના કરી અને છેવટની ધા નાખી.

આ પ્રાર્થનાથી સંઘમાં પણ ભારે વિમાસણ થઇ પડી. એક તરફ ગુરૂમહારાજ અને નૂતન સાધુનો દીક્ષાનો ત્યાગ ને

ધર્મની હેલણા, બીજી તરફ માતૃહૃદય અને સંઘની પાસે પ્રાર્થના. ખૂબ-ખૂબ વિચાર-વિનિમય પછી બે પાંચ ડાહ્યા ધર્મપ્રેમી વિચારક ભાઈઓએ એક નવીન પ્રયોગ શોધી કાઢયો. ગુરૂપ્રેમ અને માતૃપ્રેમની કસોટી કર્યા સીવાય બીજો ઉપાય ન હતો.

શ્રી સંઘ, ગુરૂદેવ, નૂતન મુનિ અને માતૃપ્રેમની આ કપરી કસોટી હતી. છેવટે નિર્ણય થયો કે મુનિ હર્ષવિજયજીના હૃદયના ભાવો પ્રમાણે મુક્ત વાતવરણમાં તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે સંઘે ફેંસલો આપવો.

તે પ્રમાણે એક તરફ ગુરૂદેવ શાંત-પ્રશાંત ભાવથી બેઠા છે. બીજી તરફ તીર્થસ્વરૂપ જન્મદાત્રી માતાજી છે. મુનિશ્રીને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરવાની છૂટ આપવામાં આવી; ગુરૂદેવે પણ મૌન ધારણ કર્યું. માતા તો અશ્રુભરી આંખે નૂતન મુનિનું મન પીગળાવવા એકનજરે જોઈ રહી હતી.

નૂતન મુનિની કપરી કસોટી થઈ રહી હતી. માતૃ-હૃદય તરફ પણ આકર્ષણ તો રહે પણ છેવટે ગુરૂપ્રેમનો વિજય થયો અને આપણા ચરિત્રનાયક હર્ષવિજયજી હર્ષભેર ગુરુદેવ પાસે દોડી ગયા ને તેમના ચરણમાં મસ્તક ઝૂકાવી દીધું. અશ્રુબિંદુઓથી ગુરૂદેવના પગ પખાળ્યા. સંઘનો ફેંસલો થઈ ગયો. માતા પણ આ દ્રશ્યથી વિવશ બની ગયા અને તેને મુર્છા આવી ગઈ. માતાને બહાર લઈ જવામાં આવ્યા. ખૂબ ખૂબ સમજાવ્યા પણ તે ગામનું પાણી પીધા વગર સજળનેત્રે બહાર ચાલ્યા ગયા.

આપણા ચરિત્રનાયક કપરી કસોટીમાંથી પસાર થયા. માતૃપ્રેમ કરતાં ગુરૂપ્રેમનો વિજય થયો.

જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે સાધના

(૫)

કપરી કસોટી પૂરી થઇ. મુનિરાજ શ્રી નીતિવિજયજી પણ શાંતિ થઇ. મુનિશ્રી હર્ષવિજયજીને પણ નિશ્ચિંતતા થ અહીં મુનિરાજ શ્રી નિતિવિજયજીના પ્રયાસથી ને સચે ઉપદેશથી કાસટીયા પુખરાજજી તથા કિસનલાલજી દ્રઢ સમ કત્વવાસી થયા અને તેમની સાથે બીજા ઘણા કુટુંબો સ્થાન વાસીમાંથી દ્રઢ મૂર્તિપૂજક બન્યા. શા ચત્રાશા લાલચંદવાળા મોટો ખર્ચ કરી ઉજમણું કર્યું. આસપાસના લોકોએ સા લાભ લીધો. સં. ૧૯૫૮ નું પ્રથમ ચાતુર્માસ આપણા ચરિ નાયક શ્રી હર્ષવિજયજીએ ગુરૂદેવ સાથે ઉજ્જૈનમાં કર્યું.

અહીં મુનિ હર્ષવિજયજીએ અભ્યાસની શરૂઆત દીધી. અને ગુરૂમહારાજ પાસેથી પંચ પ્રતિક્રમણ, પાક્ષિકર જીવવિચાર, નવતત્વ, દંડક, લઘુસંઘયણી આદિ ધાર્મિક પુસ્તકે અભ્યાસ કરી પોતાની બુદ્ધિ–પ્રભા અને જ્ઞાનપિપાસાનો પ ચય કરાવ્યો. ગુરૂમહારાજને પણ મુનિ હર્ષવિજયના વિ પ્રેમને માટે આનંદ થયો. તેમની જ્ઞાનવૃદ્ધિ માટે વારંવાર પ્રોત્સાહન આપતા રહ્યાં.

અમદાવાદના સંઘની ગુરૂમહારાજને અમદાવાદ પધારવ વિનતી થવાથી આપણા ચરિત્રનાયક મુનિ શ્રી હર્ષવિજય

ગુરૂમહારાજ સાથે અમદાવાદ પધાર્યા. અહીં ઝવેરી છોટાલાલ વજુભાઇની ભાવના શ્રી સિદ્ધાચળના સંઘની થવાથી ગુરૂમહારાજ સાથે વિહાર કરી સંઘ સાથે સિદ્ધાચળ પહોંચ્યા. અહીં ગુરૂદેવ તથા સંઘનું ભાવભર્યું સામૈયું કરવામાં આવ્યું. સંઘ સાથે શ્રી ઋષભદેવદાદાને ભેટયા. સંઘવી શ્રી છોટાલાલ ઝવેરીએ ઉલ્લાસપૂર્વક તીર્થમાળ પહેરી તથા સારા પ્રમાણમાં દ્રવ્યનો સદઉપયોગ કર્યો.

અહીંથી જાત્રા કરીને મુનિ શ્રી હર્ષવિજયજી અમદાવાદ ગુરૂદેવ સાથે પધાર્યા. સંવત ૧૯૫૯ નું ચાતુર્માસ અમદાવાદ દોશીવાડાની પોળમાં આવેલા ડેલાના ઉપાશ્રયમાં કર્યું. આ ચાતુર્માસમાં આપણા ચરિત્રનાયકે હેમલઘુપ્રક્રિયા વ્યાકરણનું અધ્યયન કર્યું. ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં ગુરૂમહારાજ સાથે સુરત પધાર્યા. સં. ૧૯૬૦ નું ચાતુર્માસ સુરતમાં કર્યું. અહીં મુનિ શ્રી હર્ષવિજયજીએ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર તેમજ આચારાંગ સૂત્રના યોગ કર્યા. સુરતથી વિહાર કરી પાલીતાણા પધાર્યા. સં. ૧૯૬૧ નું ચાતુર્માસ પાલીતાણામાં ઉજમબાઇની ધર્મશાળામાં કર્યું.

પાલીતાણામાં સિદ્ધક્ષેત્રની શીતળ છાંયડીમાં સં. ૧૯૬૨ ના કારતક વદ ૧૧ ને રવીવારે મુનિરત્ન શ્રી ભાવવિજયજી મહારાજના વરદહસ્તે મુનિરાજ શ્રી નિતિવિજયજી મહારાજશ્રીને સંઘ તથા શ્રાવકોના મોટા સમૂહ સમક્ષ પન્યાસપદવી અર્પવામાં આવી. આ પ્રસંગે સૂરતવાળા ઝવેરી શ્રી ફુલચંદભાઇએ મહોત્સવ કર્યો હતો.

' ગુરૂદેવ ! મારી ભાવના મારો અભ્યાસ વધારવાનો છે. વિહારમાં સમય મળતો નથી. અહીં વ્યવસ્થા થઇ શકે તેમ

પદવીદાન સમારંભ તથા શિષ્યલાભ

(૬)

ચાતુર્માસની સમાપ્તિ પર સં. ૧૯૬૯ ના કારતક વ. બીજના દિવસે રતલામનિવાસી મિશ્રીમલ મેનાજીને અમદાવાદ રાજપુરમાં દીક્ષા આપવામાં આવી અને મુનિરાજ શ્રી હર્ષ વિજયજી મહારાજના પ્રથમ શિષ્ય થયા. તેમનું નામ મુનિ માનવિજય રાખવામાં આવ્યું. અમદાવાદથી મુનિ શ્રી વીરમગામ પધાર્યા. રાધનપુરનિવાસી કાનજીભાઈ ભૂદરદાસની દીક્ષાની ભાવના થતાં મહારાજશ્રી અમદાવાદ પધાર્યા અને ત્યાંથી થલપર વિહાર કરી કાનજીભાઈને દીક્ષા આપી અને મુનિ કલ્યાણવિજય નામ આપ્યું, જે પાછળથી આચાર્ય થયા અને જેમણે ધર્મ ઉદ્યોત અને સમાજ ઉત્થાનના ઘણાં કાર્યો કર્યાં. ત્યાંથી શંખેશ્વરની યાત્રા કરીને રાધનપુર પધાર્યા. સં. ૧૯૬૯ નુ ચાતુર્માસ રાધનપુરમાં કર્યું.

તેઓ સતત અભ્યાસી હતા. સં. ૧૯૬૯ ના ચાતુર્માસમાં આપણા ચરિત્રનાયક મુનિશ્રી હર્ષવિજયજી મહારાજે સુયગડાંગ, સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ તથા ભગવતી સૂત્રના યોગ વહનની ક્રિયા કરી તેમજ નૈયાયિક પંડિત પાસે તર્કસંગ્રહની નીલકંઠ ટીકાનો અભ્યાસ કર્યો.

સતત જ્ઞાનપિપાસુ, વિદ્વાન, શાંતમૂર્તિ, સરળ પરિણામી મુનિ શ્રી હર્ષવિજયજીની યોગ્યતા તથા વિદ્વતા જોઇને ગુરૂવર્યો પંન્યાસજી ભાવવિજયજી તથા પંન્યાસજી નીતિવિજયજીએ રાધનપુરના શ્રી સંઘની પ્રાર્થનાથી સંવત ૧૯૭૦ ના માગશર

ઉંઝાના શ્રીસંઘના આગેવાનો પન્યાસજી મહારાજને વિનંતી કરવા આવ્યા. ઊંઝામાં એક ભાગ્યશાળી ઉપધાનતપનું ઉદ્યાપન કરવાની ભાવનાવાળા હોવાથી તથા લાભનું કારણ હોવાથી ઊંઝાના આગેવાનોની વિનંતિ સ્વીકારી પન્યાસશ્રી ઊંઝા પધાર્યા. ઉંઝામાં ચાતુર્માસમાં તપશ્ચર્યા સારા પ્રમાણમાં થઇ. પર્યુષણ પર્વો પણ ખૂબ ઉત્સવપૂર્વક ઉજવાયા અને ધર્મનો ઉદ્યોત થયો. ઉપધાન તપની ભાવના થતાં ઉપધાનતપ શરૂ થયાં અને આનંદપૂર્વક પૂર્ણ થયાં. પન્યાસ શ્રી હર્ષવિજયજી મહારાજશ્રીએ ઉપધાન તપની વિધિ બહુ સુંદર રીતે કરાવી અને માળનો ઉત્સવ આનંદપૂર્વક થયો. ઉંઝાના શ્રીસંઘમાં ધર્મ-ભાવના વિશેષ જાગૃત થઇ અને પન્યાસજી મહારાજના ઉપદેશામૃતોથી ઘણા બહેન-ભાઈઓને ધર્મનો સુંદર બોધ થયો. ધર્મઉદ્યોત થઈ રહ્યો.

જન્મભૂમિનો સાદ ને તીર્થ યાત્રાઓ

(૭)

'કૃપાનિધાન ! અમારા મારવાડના મોતી સમા શાંતમૂર્તિ વિદ્વાન પન્યાસજી મહારાજને આજ્ઞા આપો તો અમારી ભાવના તેમને જન્મભૂમિમાં લઇ જવાની છે. વર્ષોથી જન્મ-ભૂમિ સાદ કરે છે. કૃપા કરી અમારી વિનતિ સ્વીકારો.' થાવ-લાના આગેવાનોએ ગુરૂવર્ય પન્યાસ શ્રી નીતિવિજયજી મહા-રાજને પ્રાર્થના કરી.

'ભાગ્યવાનો ! તમારી ભાવના સારી છે. પન્યાસજીની ભાવના પણ મારવાડની તીર્થભૂમિઓની યાત્રાની ઘણા સમયથી છે તો અમારી આજ્ઞા છે. તેઓ ખુશીથી મારવાડ તરફ વિહાર કરે અને જન્મભૂમિમાં ધર્મઉદ્યોત કરી તીર્થ યાત્રાઓ કરે. અમારા તેમને મંગળ આશીર્વાદ છે.'

પં. શ્રી નીતિવિજયજીએ આજ્ઞા આપી. થાવલાના શ્રી સંઘની ઘણા વખતથી વિનતિ હતી કે પોતાના ગામના વિદ્વાન મુનિવર્ય પન્યાસજી મહારાજ પોતાની જન્મભૂમિમાં પધારે અને થાવલામાં ધર્મ-ભાવના પ્રગટાવે તે માટે આગે-વાનોએ તેમના ગુરૂવર્યને વિનતિ કરી અને ગુરૂદેવની આજ્ઞા અને આશીર્વાદ લઈને પન્યાસજી મહારાજે મારવાડ તરફ વિહાર કર્યો આબુ તીર્થની યાત્રા કરી જવાલ થઈ પોતાની જન્મભૂમિ થાવલા પધાર્યા.

સંઘે પોતાના મારવાડના મોતી વિદ્વાન પન્યાસજીનું

મારવાડના કલાત્મક મનોહર ભવ્ય મંદિરો, રાણકપુરનું જૈનમૂળ ભવ્ય કલાત્મક મંદિર અને તેની અદ્‌ભુત કળા વગેરે જોઈ જોઈને પન્નાલાલજીને પૂર્વ ગુરુઓ ને મહાન જ્યોતિર્ધરોનો તીર્થપ્રેમ-ધર્મપ્રેમ અને કલાપ્રેમ તેમજ તે માટે લાખોના દાનની ભાવના અને જૈનધર્મની મહાન સંસ્કૃતિ વિષેનો ખૂબ પરિચય થયો, અને જૈન તીર્થોના ઉદ્ધાર માટેની ગુરુદેવ પં૦ શ્રી નીતિવિજયજીની ભાવના કેવી અનુપમ છે તેનો ખ્યાલ આવ્યો.

શ્રીશંખેશ્વર, ભોયણીજી અને પાનસર તીર્થોનાં દર્શન કરી [illegible] પૂજ્યશ્રી પંન્યાસજી મહારાજના દર્શનાર્થે [illegible]ણ પધાર્યા. અહીં પંન્યાસજી મહારાજ શ્રી ભાવવિજયજી મહારાજને વંદન કરી તેઓશ્રી આદિઠાણા સાથે શ્રી શંખેશ્વર તીર્થની યાત્રા કરી પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી નીતિવિજયજી મહારાજ આદિ અમદાવાદ આવ્યા. સં. ૧૯૫૫ નું ચાતુર્માસ હાજા પટેલની પોળના ઉપાશ્રયે કર્યું. આ ચાતુર્માસમાં શેઠ [illegible] વાંચન કર્યું.

અમદાવાદમાં ગુરુદેવને ચતુર્વિધ સંઘની હાજરીમાં સં. ૧૯૫૬ ના માગશર સુદિ ૫ ના રોજ ગુરુદેવ પંન્યાસ શ્રી ભાવવિજયજી ગણિવર્યે પંન્યાસ શ્રી નીતિવિજયજી મહારાજને ગણિ મહોત્સવપૂર્વક પંન્યાસપદવી આપી. જન-સમુદાયમાં, આનંદ આનંદ ફેલાઈ ગયો. પંન્યાસજીને તેથી વિશેષ આનંદ થયો. અમદાવાદથી આચાર્ય ભગવંતની આજ્ઞા લઈ રાધનપુર પધાર્યા. સં. ૧૯૫૬ નું ચાતુર્માસ રાધનપુરમાં કર્યું.

પંન્યાસજી મહારાજ તો સૂત્રોના જાણ હતા અને તેમનો સમય ઘણો ભાગે જ્ઞાનધ્યાનમાં જતો તેમજ સમય સમય પર તે સાધુમુનિરાજોને સૂત્રોની વાચના પણ આપતા હતા.

રાધનપુરમાં સં. ૧૯૫૬ ના ચાતુર્માસમાં સાધુઓને ભગ-વતી સૂત્રની વાચના આપી હતી.

રાધનપુરથી વિહાર કરી જૂનાગઢ પધાર્યા. અહીં નેમનાથ ભગવાન આદિના દર્શન કરી તીર્થયાત્રા કરી વણથલી, વેરાવળ અને પ્રભાસપાટણ પધાર્યા. અહીં ચંદ્રપ્રભસ્વામીના દર્શન કર્યા. અહીંથી ગુરુમહારાજ પાસે પાલીતાણા પધાર્યા અને તીર્થો-

શા રાજમલજી પરમારજીની ભાવના કેશરીયાજીના સંઘ ભાવના હતી. તેમણે પન્યાસજી મહારાજને આગ્રહપૂર્વ વિનંતી કરી અને તેઓ શ્રી સંઘમાં પધાર્યા. સંઘમાં પન્યા મહારાજશ્રીની નિશ્રામાં ખૂબ આનંદ રહ્યો. સંઘના ભાઈ બહેનોએ ભાવપૂર્વક શ્રી કેશરીયાજી દાદાની યાત્રા કરી શ રાજમલજીએ તીર્થમાળ પહેરીને ગુરૂદેવના મંગળ આશીર્વ મેળવ્યા.

કેશરીયાજીની યાત્રા કરી પન્યાસજી મહારાજ રતલામન સંઘની વિનતિથી રતલામ પધાર્યા અને લગભગ ૨૫ દિવસ રતલામમાં સ્થિરતા કરી. વ્યાખ્યાન અને ધર્મોપદેશ દ્વાર ધર્મ-ઉદ્યોત કર્યો.

રતલામથી ઉજ્જૈન પધાર્યા અને શ્રી અવંતિનાથના દર્શન કર્યાં. અહીં જરા તબીયત નરમ થવાથી બે માસ સ્થિરતા કરી. અહીંથી વિહાર કરી વડનગર પધાર્યા. વડનગરથી ઈંદોર

ધાર્યા. ઇંદોરના સંઘની વિનતીથી પન્યાસજી મહારાજે સં. ૯૮૨ નું ચાતુર્માસ ઇન્દોરમાં કર્યું. આ ચાતુર્માસમાં તપશ્ચર્યા, જા, પ્રભાવના, પર્યુષણ, સંઘજમણ આદિ ખૂબ આનંદપૂર્વક ર્યાં. ચાતુર્માસ બાદ ઇન્દોરથી વિહાર કરી માંડવગઢ તથા ાપાવરની યાત્રા કરી રાજગઢ, દાહોદ, ગોધરા થઇ કપડ- ણુંજ થઇ અમદાવાદ પધાર્યા. સં. ૧૯૮૩ નું ચાતુર્માસ ામદાવાદમાં કર્યું. વ્યાખ્યાનમાં સ્થાનાંગ સૂત્રની વાચના કરી ાતુર્માસ ખૂબ આનંદપૂર્વક પૂર્ણ કરી પૂજ્ય ગુરૂદેવ આચાર્ય ાગવંત શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાથે રાધનપુર ધાર્યા. સં. ૧૯૮૪ નું ચાતુર્માસ રાધનપુર કર્યું. આ ચાતુ- ર્માસમાં મુનિ મહારાજોને પન્યાસજી મહારાજે લોક પ્રકાશ, ંદીસૂત્ર તથા પ્રકરણોની વાચના આપી.

રાધનપુરથી વિહાર કરી અમદાવાદ પધાર્યા. સં. ૧૯૮૫ નું ચાતુર્માસ શ્રી ડહેલાના ઉપાશ્રયમાં અમદાવાદમાં કર્યું. આ ચાતુર્માસમાં પન્યાસજી મહારાજે વ્યાખ્યાનમાં સમવાયાંગ સૂત્રની વાચના શરૂ કરી હતી. અમદાવાદથી વિહાર કરી પન્યાસજી મહારાજ ખેરાળુ પધાર્યા. સીપોરના સંઘની વિન- તિથી સીપોર પધાર્યા અને સં. ૧૯૮૬ નું ચાતુર્માસ સીપો- રમાં કર્યું. વ્યાખ્યાનમાં ભગવતીસૂત્રનો ઉપદેશ કર્યો. સીપોરમાં પર્યુષણ આનંદપૂર્વક થયાં. તપશ્ચર્યા, પૂજા-પ્રભાવના, સંઘ જમણ ખૂબ આનંદપૂર્વક થયાં. સંઘમાં આનંદ આનંદ થઇ રહ્યો. સં. ૧૯૮૭ ના કાર્તક વદ ૮ ના રોજ મુનિશ્રી માન- વિજય ગણિને ધામધૂમપૂર્વક પન્યાસ પદવી આપવામાં આવી. આ પ્રસંગે શ્રી હઠીસીંગ પટવાએ અઠ્ઠાઇ-મહોત્સવ કર્યો. શ્રીફ- ળની પ્રભાવના કરી અને નવકારશી કરી ભોજન-સમારંભ કર્યો.

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં ખીવાણદી તખતગઢ નાગા ખાંખરીમાં ફરી પાછા પધાર્યા. અહીં ગુરુદેવ આચાર્ય શ્રી વિજયનીતિ સૂરીશ્વરજીનો સંદેશ મળવાથી ફલોધી તરફ વિહાર કર્યો.

પંન્યાસજી જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં ઉપધાન આદિ ઉદ્યાપનો કરાવ્યા અને સંઘમાં ધર્મજાગૃતિ લાવ્યા. વ્યાખ્યાનોમાં પણ તેઓશ્રી સૂત્રોની વાચના આપતા હતા અને ભાઈ બહેનો તેમના ભાવવાહી મનનીય વ્યાખ્યાનો ને દ્રષ્ટાંતો સાંભળી પ્લાવિત થઈ જતા. તેઓ પોતે પણ જ્ઞાનપિપાસુ હોવાથી સતત અધ્યયન પણ કરતા અને સમય મળે ત્યાં બીજા મુનિવર્યોને સૂત્રોની વાચના આપતા હતા. આ શ્રી પંન્યાસજી મહારાજ ધર્મ ઉદ્યોતના કાર્યો કરી ગુરુદેવના ચરણમાં ફલોધી આવી પહોંચ્યા.

આચાર્ય પદવી તથા ઉપધાન સ

(૯)

'ગુરૂદેવ ! મથ્થેણ વંદામિ !' પંન્યાસજીએ ગુરૂદેવને
દણા કરી ચરણ સ્પર્શ કરી સુખશાતા પૂછી.

'ધર્મલાભ ! પન્યાસજી તમે શીવગંજમાં શ્રી મહાવીર
ાદ્યાપીઠની સ્થાપના કરી તે સાંભળી મને અત્યંત આનંદ
યો. મારી તો ભાવના ઘણા સમયથી સાધુ પાઠશાળાની અને
ાદ્વાનો તૈયાર કરવાની છે, તે તમે જાણો છો.' આચાર્યશ્રીએ
ન્યવાદ આપ્યા.

'ગુરૂદેવ ! આપના આશીર્વાદથી એવા માંગલિક કાર્યો થાય
. આજે તો વિદ્વાન ઘરઁ અધ્યાપકોની ભારે જરૂર છે.

'મારો સંદેશો તો પહોંચી ગયો હતો ને !'

'જી સાહેબ ! અમે બધા મુનિવરો સાથે શીવગંજથી
વેહાર કરી ખીવાણુદી, તખતગઢ થઇ પંચતીર્થીની યાત્રા કરવા
યા અને વાલી પહોંચ્યા ત્યાં આપનો સંદેશો મળ્યો અને
ાઇ જરૂરી કામ આવી પડ્યું હશે તેમ જાણી વાલીથી વિહાર
રી આપના ચરણુમાં આવી પહોંચ્યા છીએ. સેવકને શું
ાજ્ઞા છે.' પન્યાસજીએ આજ્ઞા માગી.

'ભાગ્યશાળી ! તમે વિદ્વાન છો. જગ્યાએ જગ્યાએ
ધર્મનો ઉદ્યોત કરો છો, સૂત્રની વાચના મુનિઓને આપો છો
અને તમારો શાંત સ્વભાવ તથા ધર્મપ્રરૂપણા માટેની તમારી

પણ શાલો ઓઢાડી. આ પ્રસંગે તમામ ગચ્છોવાળાએ મહોત્સવમાં ભાગ લીધો અને શાસનનો જયજયકાર થઈ રહ્યો.

નૂતન આચાર્યે ગુરૂદેવને ભાવપૂર્વક વંદણા કરી, તેમના ચરણમાં મસ્તક નમાવ્યું અને ગુરૂદેવ આચાર્ય ભગવંતના મંગળ આશીર્વાદ મેળવ્યા.

સં. ૧૯૮૮ નું ચાતુર્માસ ફલોધીમાં થયું. અહીં આચાર્ય શ્રી વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજીએ પ્રજ્ઞાપના તથા સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્રની વાચના કરી. ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં શીવગંજ પધાર્યા અને તખતગઢની વિનતિ થતા તખતગઢ પધાર્યા. સંઘના આગ્રહથી સં. ૧૯૮૯ નું ચાતુર્માસ તખતગઢમાં કર્યું.

અમદાવાદમાં સાધુ-સંમેલન મળવાનું હતું. તેમાં આચાર્યપ્રવર શ્રીમદ્ વિજયનીતિસૂરીશ્વરજીને નિમંત્રણ હતું તેથી ગુરૂદેવની આજ્ઞાથી આચાર્ય શ્રી વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી પણ ચાતુર્માસ પછી તખતગઢ પધાર્યા. આચાર્ય શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજીએ સાધુ-સંમેલનમાં રસપૂર્વક ભાગ લીધો અને સાધુ-સંમેલનને સફળ કરવા ખૂબ પ્રયાસો કર્યા અને સાધુ-સંમેલન સફળ થયું.

સાધુ-સંમેલનની પૂર્ણાહૂતિ પછી આચાર્યશ્રીએ મુંબઈ તરફ વિહાર કર્યો. ગ્રામાનુગ્રામ ઉપદેશામૃત આપતા ગુરૂદેવ સાથે આપણાં ચરિત્રનાયક મુંબઈ પધાર્યા. શ્રી સંઘે ભાવભર્યું સ્વાગત કર્યું. સં. ૧૯૯૦ નું ચાતુર્માસ ગુરૂદેવ સાથે મુંબઈમાં શ્રી ગોડીજીના ઉપાશ્રયમાં કર્યું.

ઉત્સવોની પરંપરા

(૧૦)

મહેસાણાનિવાસી શેઠ દેવચંદ હરખચંદભાઇને આ શ્રીના ઉપદેશથી શ્રી અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથની યાત્રાની ભાવના થઇ. તેમણે દસ-બાર ભાઇઓની એક મંડળી બનાવી. આચાર્યશ્રી સાથે વિહાર કરી મંડળી તલેગાંવ, ઘોડનદી, અહમદનગર, ઔરંગાબાદ, જાલના થઇ ફાગણ સુદ ૮ ના દિવસે સીરપુર પધાર્યા અને શ્રી અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથની યાત્રા કરી.

બાલાપુરના શ્રી સંઘના આગેવાનો વિનતિ કરવા આવ્યા. આચાર્યશ્રી જરા અસ્વસ્થ રહેતા હતા તેથી બાલાપુરમાં આવવાનું વચન આપી થોડા દિવસ સિરપુર સ્થિરતા કરી. અહીંથી વિહાર કરી આકોલા પધાર્યા. આકોલામાં આચાર્યશ્રીનું સુંદર સ્વાગત થયું. અહીં થોડો સમય સ્થિરતા કરી બાલાપુર પધાર્યા. સં. ૧૯૯૨ નું ચાતુર્માસ આચાર્યશ્રીએ બાલાપુરમાં કર્યું. અહીં વ્યાખ્યાનમાં પંચ સૂત્ર, સમરાદિત્યકેવલી ચરિત્ર વાંચવામાં આવતાં સંઘે વ્યાખ્યાનનો ખૂબ લાભ લીધો. શેઠ લાલચંદ ખુશાલચંદે આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી ઉપધાન તપનું ઉદ્યાપન કરાવ્યું. માલારોપણ મહોત્સવ ખૂબ સુંદર થયો. આ પ્રસંગે તેમણે બાર વ્રત ગ્રહણ કર્યા.

બાલાપુરથી વિહાર કરી ખામગાંવ, મલકાપુર, ભૂસાવળ, જળગાંવ તથા અમલનેર આદિ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા અને જગ્યાએ જગ્યાએ ધર્મોપદેશ આપતા વ્યારા, બારડોળી,

ગુરુદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે વિધિવિધાનનું કામ ઉપાડી
ું. શેઠ શ્રી જવાનમલજીની ઉદારતા અજબ હતી. પાણીની
ઠ પૈસાનો વ્યય કર્યો. વરઘોડો તો ભવ્ય અને ન ભૂતો
ભવિષ્યતિ જેવો અદ્વિતીય હતો. ત્યારે છેલ્લે દિવસે સવારે
ડમનું જમણ થયું ત્યારે પાંકડીમાં સોનાનો 'સૂરજ
યો. ગામના બચ્ચા બચ્ચાને આનંદ આનંદ થયો. ગુરુદેવના
ત પગલાંથી જંગલમાં મંગલ થયું. ઉપધાન આદિ
ત્સવો પછી આચાર્ય શ્રી વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી તખતગઢ
ાર્યા. સં. ૧૯૯૭નું ચાતુર્માસ તખતગઢ કર્યું. ચાતુર્માસ
ી આસપાસના ગામોમાં વિચરી આચાર્ય શ્રી અમદાવાદ
ાર્યા. સં. ૧૯૯૮ની સાલનું ચાતુર્માસ અમદાવાદમાં કર્યું
ુદેવ તીર્થોદ્ધારક આચાર્યપ્રવર શ્રીમદ્ વિજયનીતિસૂરી-
રજી ચિતોડની પ્રતિષ્ઠા માટે જતાં હતાં તેમાં શેઠલિંગજીમાં
ીયત બગડી અને સ્વર્ગવાસ પામ્યા. ઉદયપુરના શ્રી સંઘે
ુદેવની ભવ્ય સ્મશાન યાત્રા કાઢી અને ગામોગામના સંઘોએ
ુદેવના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે અઠ્ઠાઈ-મહોત્સવો આદિ કાર્યો કર્યા.

અમદાવાદમાં આચાર્ય શ્રી વિજયહર્ષસૂરીજીની નિશ્રામાં
ુરુની ભક્તિ નિમિત્તે સંઘ તરફથી મહાશાંતિ પૂજા ભણા-
વામાં આવી. સં. ૧૯૯૮નું ચાતુર્માસ અમદાવાદમાં કર્યું
ં. ૧૯૯૯ના વર્ષમાં ડહેલાના ઉપાશ્રય તરફથી તથા લુહારની
ળના ઉપાશ્રયના સંઘ તરફથી પન્યાસ શ્રી માનવિજયજી, પં.
ી ઉદયવિજયજી તથા પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીને આચાર્ય શ્રી
જયહર્ષસૂરીશ્વરજીએ ૭ હજાર માણસોની જંગી મેદની વચ્ચે
ાચાર્ય પદ અર્પણ કર્યું. આ ઉત્સવમાં શહેરના તમામ
ાગેવાનોની હાજરી હતી.

સં. ૨૦૦૧ ના સાલમાં પાટણ પધાર્યા. ...

ઉપધાન ઘણુંજ મહોત્સવ પૂર્વક કરાવ્યા. શ્રી સંઘમાં એટલે બધો ઉત્સાહ અને આનંદ હતો કે ઉપધાનવાળા ભાઈ-બહેનોને જમવા માટે ચાંદીના થાળી-વાટકા તૈયાર કરાવ્યા. માળારોપણનો મહાન ઉત્સવ થયો.

અહીંથી શીવગંજ, તખતગઢ, સુમેરપુર થઇ અમદાવાદ પધાર્યા. અહીં લુહારની પોળના ઉપાશ્રયે સં. ૨૦૦૧ ચાતુર્માસ કર્યું.

સં. ૨૦૦૨ ની સાલમાં આચાર્ય શ્રી પાલીતાણા પધાર્યા ગિરિરાજની યાત્રા કરી ૨૦૦૨ નું ચાતુર્માસ પાલીતાણા ઉ મણાઇની ધર્મશાળામાં કર્યું. સં. ૨૦૦૩ માં જામનગર પધાર્યા સં. ૨૦૦૩ નું ચાતુર્માસ જામનગરમાં કર્યું. અહીંથી વિહાર કરી અમદાવાદ થઈ મારવાડ પધાર્યા. કાલંદ્રીમાં કેસરીમલ દીક્ષા આપી મુનિ પૂર્ણાનંદવિજય નામ રાખ્યું અને પોતા શિષ્ય તરીકે જાહેર કર્યા. અહીંથી શીવગંજ થઇ તખતગ પધાર્યા સં. ૨૦૦૪ નું ચાતુર્માસ તખતગઢમાં કર્યું.

ચિતોડમાં ગુરૂદેવની પ્રેરણાથી જીર્ણોદ્ધાર થયો હતો અને પ્રતિષ્ઠા કરવાની હતી. સંઘની વિનંતિથી આચાર્યશ્રી ચિતોડગઢ પધાર્યા અને સં. ૨૦૦૫ ના મહા વદ ૩ ના બહુ ધામધૂમપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. અહીંથી શીવગંજ પધાર્યા. સં. ૨૦૦૫ નું ચાતુર્માસ શીવગંજમાં કર્યું. શીવગંજમાં સાધુઓને યોગ-વહન કરાવ્યા.

સં. ૨૦૦૬ માં સૌરાષ્ટ્રમાં પધાર્યા અને ગુરૂદેવે જે તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો તે ગિરનારજી ઉપર અંજન શલાકા-મહોત્સવ કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી ને ધોરાજી પધાર્યા. સં. ૨૦૦૬ નું ચાતુર્માસ ધોરાજીમાં કર્યું. સં. ૨૦૦૭ માં ફરી પાલીતાણા પધાર્યા. તીર્થયાત્રા કરી અમદાવાદ પધાર્યા. સં. ૨૦૦૭ નું ચાતુર્માસ અમદાવાદમાં શામળાની પોળના ઉપાશ્રયમાં કર્યું.

સં. ૨૦૦૮ ની સાલમાં મારવાડ પધાર્યા અને સં. ૨૦૦૮નું ચાતુર્માસ ફાલંદ્રીમાં કર્યું. સં. ૨૦૦૯ ની સાલમાં તખતગઢ પધાર્યા. સંઘની વિનતિથી અહીં ચાતુર્માસ કર્યું. આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી શા પુનમચંદ જેરૂપજીએ શત્રુંજયનો એક હજાર માણસનો સંઘ કાઢયો. સં. ૨૦૧૦ ની સાલમાં આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી શા સાકળચંદ ઉમાજી તરફથી વિસલપુરમાં ઉજમણું કરવામાં આવ્યું. સં. ૨૦૧૩ નું ચાતુર્માસ ગુડાબાલોતરામાં કર્યું.

અહીં આચાર્યશ્રીને ડાયાબીટીઝનો વ્યાધિ થઇ આવ્યો. પણ શ્રી સંઘની સેવા સુશ્રુષા તથા ઔષધોપચારથી શાંતિ મળી સં. ૨૦૧૧ માં પાદરલીમાં શ્રી સાંકળચંદ ભુતાજી તરફથી ઉપધાન તપ કરાવ્યા અને કોસીલાવમાં ઉજમણું કરાવ્યું.

આચાર્યશ્રીની મક્કમતા

(૧૧)

સં. ૨૦૧૩ ની સાલમાં જૈન સમાજમાં એક બળબળતો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો. સંવત્સરી ક્યારે કરવી અને તેમાં શાસ્રીય રીતે શું કરી શકાય. પરંપરા શું છે. જુદા જુદા આચાર્યોનો શો મત છે તથા સ્પષ્ટ નિર્ણય શું કરવો તે માટે ચર્ચા જાગી.

સં. ૨૦૧૩ ની સાલમાં ભાદરવા સુદ ૫ નો જોધપુરી પંચાગમાં ક્ષય હતો. આ પૂર્વે સં. ૧૯૮૯ ની સાલમાં અને સં. ૨૦૦૪ ની સાલમાં પણ ભાદરવા સુદ ૫ નો ક્ષય હતો. એ વખતે પૂ૦ શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી સિવાય બધા સાધુઓએ બીજા પંચાગને આધારે પાંચમને બદલે છઠનો ક્ષય માન્યો હતો. પણ એ વાત શ્રી ઉમાસ્વાતિના પ્રઘોષ અને તપાગચ્છની સમાચારીથી વિરૂદ્ધ હોવાથી પૂજ્યશ્રીએ સંઘના અગ્રગણ્ય વ્યક્તિને જણાવ્યું કે આ સાલમાં ભાદરવા સુદ ૫ નો ક્ષય છે તો શ્રી ઉમાસ્વાતિના પ્રઘોષ અને તપાગચ્છની સમાચારી પ્રમાણે પાંચમના ક્ષયમાં ચોથનો ક્ષય માનવો જોઇએ. પર્વતિથિની ક્ષય વૃદ્ધિમાં અપર્વ તિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિ કરવાની પરંપરા આ બાર પર્વતિથિને આશ્રયીને છે. કારણ કે આ બાર પર્વતિથિ પંદર કર્મભૂમિમાં ત્રણે કાળને માટે નિયત છે તેથી એ કાલ તિથિ ગણાય છે. કલ્યાણક તિથિઓ અનિયત છે અને તે કાર્ય તિથિ છે તેથી પૂર્વાચાર્યોએ કલ્યાણક તિથિઓમાં પર્વને બદલે અપર્વની ક્ષય કે વૃદ્ધિ માની નથી. ભાદરવા સુદ ૪ અપર્વ તિથિ છે. શ્રી કાલકાચાર્યે શાલીવાહન રાજાના

માનનારા [illegible] આ બાબતમાં પૂજ્યપાદ [illegible]
વિજયઉદયસૂરીશ્વરજી મ૦ સાથે આચાર્ય શ્રી વિજયહર્ષ
સૂરિજીએ વાતચીત કરી ત્યારે પૂજ્યપાદ આચાર્યપાદ શ્રી
ઉદયસૂરિજી મહારાજ આદિએ એ વાતને સંમતિ આપી [illegible]
ભાદરવા સુદ ૪ ની કાલકાચાર્યની સંવત્સરી પર્વ તરીકે [illegible]
હોવાથી તેનો ક્ષય માનવો એ લૌકિક [illegible] તેથી [illegible]
ત્રીજ ભેગા માનવા એ વાત કબૂલ કરી અને સં. ૨૦૧૪
સાલમાં પણ એ પ્રમાણે મનાયું.

આ રીતે શાસન પક્ષ તથા નવા પંથવાળાઓ એક દિ[illegible] સંવત્સરી પર્વની આરાધના કરી અને કાયમને માટે પાં[illegible] મના ક્ષયમાં છઠનો ક્ષય માનવાનું બંધ થયું એ આચા[illegible] શ્રી વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજની મક્કમતાનું પરિણામ [illegible]

આચાર્યશ્રી સદ્દગુણાનુરાગી તથા ખૂબ સૌમ્ય સ્વ[illegible] વના શાંતમૂર્તિ હોવા છતાં પ્રસંગે શાસનના હિત માટે પ[illegible] પરાગત વિચારણાની દ્રષ્ટિએ તેઓ કેવી મક્કમતા દ[illegible] શકતા તે આ પ્રસંગ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે.

☆

સ્વર્ગવાસ અને ભવ્ય સ્મશાન યાત્રા

(૧૨)

અમદાવાદ લુહારની પોળના ઉપાશ્રયના સંઘની વિનંતિ
ી અને ગુરૂદેવ સં. ૨૦૧૨ માં અમદાવાદ પધાર્યા. સં.
ાર સં. ૨૦૧૩ સં. ૨૦૧૪ ના તથા સં. ૨૦૧૫ ના ચાતુર્માસ
ાદાવાદમાં કર્યા. વૃદ્ધાવસ્થા હોવા છતાં તેઓ વ્યાખ્યાન
દે વાંચતાં અને પર્યુષણાદિ પર્વોમાં પૂજા-પ્રભાવના તપશ્ચર્યા
આનંદ પૂર્વક થતાં હતાં.

સં. ૨૦૧૬ માં તબીયત બગડતી ચાલી. ઔષધોપચાર
ા કર્યા. સંઘે ખૂબ સેવા-સુશ્રુષા કરી. પોતે તો નમસ્કાર
ામંત્રનો જાપ કરતા રહેતા અને ગમે તેવું દર્દ હોય પણ
ા સહન શક્તિ અને કોઇ કોઇ વાર શિષ્ય ગભરાય જાય
પોતે બધાને હિંમત આપતા. કારતક સુદિ ૧૨ થી આચા-
શ્રીની તબીયત મીઠી પેશાબના કારણે બગડતી આવી.
ાપ્રતિદિન અશક્તિ વધતી ગઇ. આ માંદગીના દિવસોમાં
નેશ્રી કુમુદવિજયજી તથા મુનિશ્રી કસ્તુરવિજયજી તથા
નેશ્રી રત્નાકરવિજયજીએ તેમજ અન્ય મુનિઓએ ખડે પગે
ાંદિવસ ગુરૂદેવની સતત સેવા બજાવી તે ખરેખર અનુમો-
ાીય છે. આચાર્યશ્રીની સેવા-સુશ્રુષા લુહારની પોળ, ડેલાનો
ાાશ્રય તથા વીરના ઉપાશ્રયના સાધુ-સાધ્વીઓ તેમજ
ાવક-શ્રાવિકા, ભક્તજનોએ ખૂબ ભક્તિપૂર્વક કરી હતી.
ાસ સુદ ૬ ના સવારમાં ૬ વાગે સ્વપ્નમાં પોતે સ્વર્ગ-
માનમાં બેઠેલા અને દેવો સુખશાતા પૂછે છે એવું સ્વપ્ન

જોયું. પોષ શુદ ૬ ની સાંજથી અશક્તિ વધી ગઇ. તાવ પણ વિષેષ હતો. બોલી શકતા નહોતા પણ સાવધાનતા ઘણી હતી. બરાબર ઉપયોગ હતો. પોશ શુદ ૭ નો દિવસ ભારે જણાયો પણ જરા શાતા જેવું લાગ્યું. વિદ્યાશાળાથી પૂજ્ય આચાર્યશ્રી મનોહરસૂરીજી મહારાજ તથા પૂ. શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ વ્યાખ્યાન બંધ રાખીને આચાર્યશ્રીને શાતા પૂછવા આવ્યા હતા. તેઓએ આવીને સુખશાતા પૂછી અને આરાધના કરાવી. છઠ અને સાતમ બન્ને દિવસે સંઘના ભાઇઓની હાજરી પણ સારી હતી. ઘણા ભાઇઓ આચાર્યશ્રીની સેવામાં રાત દિવસ રહ્યા હતા.

સાતમના આખો દિવસ મુનિરાજો તથા સાધ્વીજી મહારાજો અને આગેવાનો આચાર્યશ્રીને સુખશાતા પૂછવા આવતા રહ્યા. આચાર્યશ્રીને સાતમની રાત્રે તાવ વધ્યો અને ૧૦૬ ડીગ્રીએ પહોંચ્યો એટલે શિષ્ય સમુદાય તથા ભક્તજનોને ચિંતા થઇ. વેદના પણ અસહ્ય હતી. શિષ્યો અને ભક્તજનો સેવામાં હાજર હતા. આટલીબધી વેદના હોવા છતાં આચાર્યશ્રીના મુખમાંથી ' અરે ' એવો શબ્દ નહોતો. તેઓ વેદનાને સહી રહ્યા હતા. અને ૐ શાંતિનો જાપ કરતા હતા. વ્યાધિ તો વધતો ચાલ્યો. સ્વર્ગવાસ પહેલાં બે દિવસથી તીર્થાધિરાજ આદીશ્વરદાદાના દર્શન કરવાની ભાવના જાગતી હતી. અને જ્યારે આદીશ્વરદાદાના ફોટાના દર્શન કર્યા ત્યારે મોઢા ઉપર શાંતિ પ્રસરી રહી. ઉપરાંત દેવવિમાનના સ્વપ્નો આવતાં હતાં.

પૂજ્ય આચાર્યશ્રીને વિશેષ વ્યાધિ જણાયો એટલે શિષ્યો, કેટલાઓ મુનિરાજો, સાધ્વીજીઓ તથા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ

પૂજ્યશ્રીના નિમિત્તે આયંબિલ, ઉપવાસ કરવા જણાવ્યું. કેટલાક ભક્તજનોએ અમુક અમુક રકમ ગુરૂદેવના નિમિત્ત વાપરવા જણાવ્યું.

રાત્રિના બાર વાગ્યા ને ગુરૂદેવે આંખો ઉઘાડી. તેમને શ્રી આદીશ્વરદાદાના ફોટાના દર્શન કરાવ્યા. અને ૐશાંતિનો જાપ કરતાં કરતાં પોસ શુદ સાતમના રોજ રાત્રિના બાર ને પાંચ મિનિટે નશ્વર દેહનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગે સીધાવ્યા.

શિષ્યો-પ્રશિષ્યો, આગેવાનો, ભક્તજનો તથા શ્રાવક-શ્રાવિકા સમુદાયમાં શોકની ઘેરી છાયા છવાઇ ગઇ. આચાર્યશ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજીના વિદ્વાન, વિચારશીલ, શાસ્ત્રગામી વયોવૃદ્ધ આચાર્યપ્રવર શ્રી વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજીની સાધુ-સમુદાયમાં તેમજ જૈન સમાજમાં ન પૂરાય તેવી ખોટ પડી ગઇ અમદાવાદના જૈન સમાજમાં શોકની લાગણી છવાઇ ગઇ.

સવારમાં આચાર્યશ્રીના દર્શને હજારો બહેન-ભાઈઓ આવવા લાગ્યા. ભકતજનોની આંખડીઓ અશ્રુભીની હતી. ઉપાશ્રયમાં ખૂબ ભીડ જામી.

આઠમના રોજ અગીઆર વાગે ભવ્ય સ્મશાન યાત્રા નીકળી. લગભગ દશેક હજાર માનવ-સમુદાય હશે. રસ્તામાં પોળે પોળે ને મહોલ્લે મહોલ્લે તેમજ બજારોમાં આચાર્યશ્રીના દર્શન માટે માનવ-મહેરામણ ઉમટયો હતો.

સાબરમતી નદીના તટ પર ગુરૂદેવના દેહનો અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો. ત્યાં પણ હજારો માણસો હતા. શહેરના તમામ સંભાવીત ગૃહસ્થોની હાજરી હતી.

આપણી આંખે ગુરૂદેવની અંતિમ ક્રિયા કરવામાં આવી અગ્નિની જ્વાળાઓ શાસનમાનીના પટ પર ગગનમાં ગઇ જિનાગમ રહસ્યવેદી સુવિહિત માર્ગ પોષક શાસનના સિદ્ધ આચાર્યપ્રવરનો દેહ વિલય થઇ ગયો. જ્યોતમાં જ્યોત મળી ગઇ. જૈન-સમાજનો ચમકતો સિતારો અસ્ત થઇ ગયો.

લુહારની પોળ, ડેલાનો ઉપાશ્રય, વીરનો ઉપાશ્રય, શામળાની પોળનો ઉપાશ્રય વગેરે સ્થાનોના તમામ ઉપાશ્રયના સાધુ-સાધ્વીઓએ દેવવંદન કર્યું. આચાર્યશ્રીના સ્વર્ગવાસના સમાચાર દેશ-દેશાવરમાં પહોંચી ગયા. જૂનાગઢ, પાદરલી તખતગઢ, શીવગંજ, પાલીતાણા, મુંબઇ, પૂના, મારવાડ આદિ ગામોથી તાર તથા ટપાલ દ્વારા શોક પ્રદર્શિત કરતા ઠરાવ આવ્યા હતા. કેટલાક ગામોમાં પાખી પાળવામાં આવી હતી.

સ્વર્ગવાસને દિવસે જ લગભગ સાત હજાર ટીપમાં થયા હતા. અને પાછળથી પણ બે હજાર ભરાયા હતા. કુલ નવ હજારની ટીપ થઇ. ચૈત્ર વદી ત્રીજથી આચાર્યશ્રીના સ્વર્ગવાસ નિમિતે અઠ્ઠાઇ-મહોત્સવ અને મહા શાન્તિપૂજા ભણાવવામાં આવી.

આ પ્રસંગે ચલચિત્રોની યોજના આકર્ષક કરી હતી. ગોવાળીઆએ ભગવાનના કાનમાં ખીલા ઠોકયા હતા તે પ્રસંગ તેમજ શ્રીપાળ મહારાજાની સભા અને સુરસુંદરી નૃત્ય, ધનગિરિને સુનંદા વજ્રકુમારને લઇ જવાનું કહે છે તે અને બાળક હાથ પગ ઊંચા કરે છે તે પ્રસંગ તેમજ ગિરનાર-ચિત્રકુટનાં દ્રશ્યો અને આગમ પુરૂષનું ચિત્ર વગેરે દ્રશ્યો જોવા હજારોની માનવ-મેદની હમેશાં આવતી અને ધન્ય! ધન્યથી ઉપાશ્રય ગુંજી ઉઠતો.

જુદા જુદા ગામમાં એ નિમિત્તે પુજા ભણાવવામાં આવી તી. અનેક ગામોમાં ઉત્સવો થયા હતા. ભક્તજનો, શ્રાવક-ાવિકાઓએ સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે તપશ્ચર્યાઓ કરી હતી. તેમજ ટલાક ભક્તજનોએ શુભ કાર્યમાં સારી એવી રકમ કાઢી હતી.

આચાર્યશ્રી પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરી ગયા. જૈન ાાસનનો ઉદ્યોત્ કરી ગયા. અને શિષ્યો-પ્રશિષ્યોનો સુંદર ારસો મૂકી ગયા.

ધન્ય જીવન ધન્ય ચારિત્ર !

ધન્ય ગુરૂદેવ ધન્ય શાસન !

આચાર્યશ્રી વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી મ. ના

ચાતુર્માસ

૧૯૫૮	ઉજ્જૈન	(ગુરૂદેવ સાથે)
૧૯૫૯	અમદાવાદ	,,
૧૯૬૦	સૂરત	,,
૧૯૬૧	પાલીતાણા	,,
૧૯૬૨-૬૩	મહેસાણા	
૧૯૬૪	રાધનપુર	(ગુરૂદેવ સાથે)
૧૯૬૫-૬૬	અમદાવાદ	,,
૧૯૬૭-૬૮	,,	ડેલાના ઉપાશ્રયમાં
૧૯૬૯	રાધનપુર	(ગુરુદેવ સાથે) (ભગવતીના જોગ ને ગણિપદ)
૧૯૭૦-૭૧	અમદાવાદ (ગુરૂદેવ સાથે)	
૧૯૭૨	પેથાપુર અઠ્ઠાઈની તપશ્ચર્યા અઠ્ઠાઈ-મહોત્સવ સમવસરણની રચના.	
૧૯૭૩	ઊંઝા ઉપધાન તપ ઉદ્યાપન.	
૧૯૭૪	જન્મભૂમિ થાવલા (મારવાડ)	
૧૯૭૫	અમદાવાદ હાજાપટેલની પોળ સંવેગીના ઉપાશ્રયે.	

૧૯૭૬	રાધનપુર
૧૯૭૭	પાલીતાણા (ગુરુદેવ સાથે)
૧૯૭૮	અમદાવાદ સંવેગીના ઉપાશ્રયે.
૧૯૭૯	ઊંઝા.
૧૯૮૦	અમદાવાદ.
૧૯૮૧	તખતગઢ (મારવાડ) શીવગંજ ઉપધાન કરાવ્યા તથા તખતગઢમાં ઉપધાન કરાવ્યાં.
૧૯૮૨	તખતગઢથી કેશરીયાજીના સંઘમાં પધાર્યા.
૧૯૮૨	ઇંદોર
૧૯૮૩	અમદાવાદ
૧૯૮૪	રાધનપુર (ગુરૂદેવ સાથે) ઉજમણું કરાવ્યું.
૧૯૮૫	અમદાવાદ
૧૯૮૬	સીપોર મુનિ માનવિજયજીને ગણિપદ આપવામાં આવ્યું)
૧૯૮૭	શીવગંજ (વર્ધમાન વિદ્યાલયની સ્થાપના)
૧૯૮૮	ફલોધી (આચાર્યપદવી મહોત્સવ).
૧૯૮૯	તખતગઢ
૧૯૯૦	મુંબઇ (ગુરૂદેવ સાથે) શ્રી ગોડીજી મહારાજના ઉપાશ્રયે)
૧૯૯૧	પૂના સીટી (ઉપધાન-શાંતિસ્નાત્ર)

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૧૯૯૬ પાટણ (ખેતરવસી)

૧૯૯૭ તખતગઢ

૧૯૯૮ અમદાવાદ ડહેલાના ઉપાશ્રયે ગુરુદેવ આ
ર્યપ્રવર શ્રીમદ્ વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી
સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે અષ્ટાહ્નિકા-મહોત્સવ ત
મહા શાન્તિ પૂજા.

૧૯૯૯ અમદાવાદમાં ડહેલાના ઉપાશ્રય તથા લવ
રની પોળના ઉપાશ્રયના સંઘ તરફથી
શ્રી માનવિજયજી પં. શ્રી ઉદયવિજય
તથા પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીને ફાગણ
૬ ના શુભ મુહૂર્તે આચાર્યપદ આપ્યું.

૧૯૯૯ વીસનગર.

૨૦૦૦ જાવાલ (ગોહેલી-મારવાડ) ઉપધાન-
જન્મ-કલ્યાણક ઉત્સવ.

૨૦૦૧ અમદાવાદ લવારની પોળ.
અક્ષયનિધિ તપ કરાવ્યો.

૨૦૦૨	પાલીતાણા
૨૦૦૩	જામનગર (દેવબાગ)
૨૦૦૪	તખતગઢ
૨૦૦૫	શીવગંજ (પોરવાલના દહેરાસરમાં પ્રતિષ્ઠા તથા ચિતોડગઢમાં પ્રતિષ્ઠા)
૨૦૦૬	ધોરાજી (ગીરનાર તીર્થ ઉપર અંજન-શલાકા-પ્રતિષ્ઠા.
૨૦૦૭	અમદાવાદ.
૨૦૦૮	કોલંદ્રી.
૨૦૦૯	તખતગઢ.
૨૦૧૦	ગુડાબાલોતરા.
૨૦૧૧	શીવગંજ (પાદરલીમાં ઉપધાન તથા કોશીલાવમાં ઉજમણું શીવગંજમાં વીશસ્થાનક તપનું ઉજમણું કરાવ્યું.
૨૦૧૨-૧૩-૧૪-૧૫	અમદાવાદ.
૨૦૧૬	પોષ શુદ ૭ના રોજ અમદાવાદમાં સ્વર્ગવાસ.

[illegible]

પંન્યાસ શ્રી સત્યવિજય ગણી મ.
,, શ્રી કપૂરવિજય ગણી મ.
,, શ્રી ક્ષમાવિજય ગણી મ.
,, શ્રી જિનવિજય ગણી મ.
,, શ્રી ઉત્તમવિજય ગણી મ.
,, શ્રી પદ્મવિજય ગણી મ.
,, શ્રી રૂપવિજય ગણી મ.
,, શ્રી અમીવિજય ગણી મ.
,, શ્રી સૌભાગ્યવિજય ગણી મ.
,, શ્રી રત્નવિજય ગણી મ.
,, શ્રી ભાવવિજય ગણી મ.

તીર્થોદ્ધારક આચાર્ય શ્રી વિજયનીતિસૂરી મ.
આચાર્ય શ્રી વિજયહર્ષસૂરીજી મહારાજ.
આચાર્ય શ્રી વિજયહર્ષસૂરીજીના શિષ્યરત્નો.

૧ આચાર્ય શ્રી વિજયમહેન્દ્રસૂરિ.
*૨ ,, વિજયકલ્યાણસૂરિ.
૩ પન્યાસજીશ્રી મંગળવિજયજી ગણી
*૪ મુનિશ્રી સુમતિવિજયજી
૫ ,, પૂર્ણાનંદવિજયજી
૬ ,, જીનેન્દ્રવિજયજી (ધનારીવાળા
શ્રી પૂજ્ય વિજયજિનેન્દ્રસૂરિ)

જૈનધર્મની વિશિષ્ટતા

"જૈનધર્મે જગતને અતિ પવિત્ર એવો અહિંસાનો સિદ્ધાંત અર્પણ કર્યો છે. બીજા કોઈપણ ધર્મે અહિંસાને આટલું મહત્વ આપ્યું નથી અને જૈનધર્મે તેને જીવનમાં ઉતારવા માટે જેટલો પ્રયત્ન કર્યો તેટલો બીજા કોઈએ કર્યો નથી. જૈનધર્મ તેના આ અહિંસાના સિદ્ધાંતને લીધે વિશ્વધર્મ થવાની યોગ્યતા ધરાવે છે.

રાષ્ટ્રપતિ ડા. રાજેન્દ્રપ્રસાદ

卐

"જૈનધર્મ અતિ ઉચ્ચકોટિનો છે. એના મુખ્ય તત્વો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના આધાર પર રચાયેલાં છે એવું મારું અનુમાન જ નહિ પણ મારો પૂર્ણ અનુભવ છે. જેમ જેમ પદાર્થ વિજ્ઞાન આગળ વધતું જાય છે, તેમ તેમ જૈનધર્મના સિદ્ધાંતોને સાબીત કરતું જાય છે."

ઇટાલિયન વિદ્વાન ડા. ટસીટોરી

卐

"પોતાને જૈનધર્મના સિદ્ધાંતો ખૂબ ગમે છે અને મરણ પછી કોઈ જૈન કુટુંબમાં જન્મે એવું ઇચ્છે છે. તેઓ જૈનધર્મની અસરને લીધે હંમેશા માંસ-મદિરાથી વર્જિત પવિત્ર ખોરાક ગ્રહણ કરે છે."

વિશ્વના સુપ્રસિદ્ધ લેખક
જ્યોર્જ બર્નાડ શૉ

સૂત્ર અને ગ્રંથના પ્રમાણયુક્ત

પર્વતિથિક્ષયવૃદ્ધિપ્રશ્નોત્તરવિચાર

પ્રશ્ન ૧—જૈનાગમમાં તિથિની ઉત્પત્તિ કોનાથી માનેલ છે અને તેનું પ્રમાણ કેટલું ?

ઉત્તર—સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ ઉપાંગસૂત્રટીકા અને જ્યોતિષકરંડક પયન્નાસૂત્રની અંદર તિથિની ઉત્પત્તિ ચંદ્રથી કહેલ છે અને તેનું પ્રમાણ ૫૯ ઘડી એક મુહૂર્ત $\frac{૩૨}{૬૨}$ ભાગ જેટલું જ ઉત્કૃષ્ટ તિથિનું પ્રમાણ કહેલ છે, તેથી એક તિથિ બે સૂર્યોદયને સ્પર્શી શકતી નથી એટલે જ જૈનો તિથિની વૃદ્ધિ માનતા નથી. જુઓ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિટીકા, પત્ર ૧૪૯.

अहोरात्रस्य द्वाषष्टिभागप्रविभक्तस्य ये एकषष्टिभागास्तावत्प्रमाणाः तिथिरिति. अथाहोरात्रस्त्रिंशन्मुहूर्त्तप्रमाणः सुप्रतीतः । तिथिस्तु किं मुहूर्त्तप्रमाणेति ? उच्यते. परिपूर्णा एकोनत्रिंशन्मुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वात्रिंशत् द्वाषष्टिभागाः ॥

અર્થ—એક અહોરાત્રિના બાસઠ ભાગ કરીએ, તેમાંથી એકસઠ ભાગ જેટલી તિથિ હોય છે અને અહોરાત્ર ત્રીશ મુહૂર્ત પ્રમાણ છે પરંતુ તિથિનું પ્રમાણ કેટલું ? તિથિનું પ્રમાણ સંપૂર્ણ ૨૯ મુહૂર્ત અને એક મુહૂર્તના બાસઠીયા બત્રીશ ભાગ ઉપર જાણવા.

જુઓ જ્યોતિષકરંડક સૂત્રનો પાઠ પત્ર ૬૨.

यावन्मुहूर्त्तप्रमाणा तिथिस्तावत्प्रमाणा तां प्रतिपादयन्ति अउणत्तीसं पुण्णा उ मुहुत्ता सोमओ तिही होइ ॥ भागा य उ बत्तीसं बावट्ठिकएण छेएणं ॥ गाथा १०५ ॥ टीका–सोमतः चन्द्रमस उपजायते तिथिः, सा च तत उपजायमाना एकोनत्रिंशत परिपूर्णमुहूर्त्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वाषष्टिकृतेन छेदेन प्रविभक्तस्य सत्का द्वात्रिंशत् भागाः तथाहि–अहोरात्रस्य द्वाषष्टिभागीकृतस्य सत्का ये एकषष्टिभागास्तावत्प्रमाणा तिथिरित्युक्तम् ॥

ભાવાર્થ—ચંદ્રની ગતિથી તિથિ ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઉત્પન્ન થતી તિથિ સંપૂર્ણ ૨૯ મુહૂર્ત અને એક મુહૂર્તના બાસઠીયા બત્રીશ ભાગ જેટલી જ હોય છે, એટલું જ સૂત્રમાં તિથિનું પ્રમાણ કહેલું છે તેથી તિથિની વૃદ્ધિ થઈ શકે નહિ.

પ્રશ્ન ૨—લૌકિક વેદાંગ જ્યોતિષમાં તિથિનું પ્રમાણ કેટલું?

ઉત્તર—વેદાંગ જ્યોતિષમાં તિથિનું માપ ચંદ્રની ગતિ ઉપર આધાર રાખતું હોવાથી કોઈક વાર ચોપન ઘડીનું અને કોઈ વાર છાસઠ ઘડીનું હોય છે, તેથી તે તિથિ બે સૂર્યોદયને સ્પર્શી શકે છે તેથી લૌકિક પંચાંગમાં તિથિની વૃદ્ધિ આવે છે.

પ્રશ્ન ૩—જૈન સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે તિથિનો ક્ષય આવે છે?

ઉત્તર—સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ, જ્યોતિષકરંડક સૂત્રાનુસાર

તિથિનું પ્રમાણ અહોરાત્ર કરતાં થોડું હોવાથી બે મહિને એક તિથિનો ક્ષય આવે છે. જુઓ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર ટીકા, પત્ર ૨૧૭.

यत एकैकस्मिन् दिवसे एकैको द्वाषष्टिभागोऽवमरात्रस्य सम्बन्धी प्राप्यते ततो द्वाषष्ट्या दिवसैरेकोऽवम(क्षय)रात्रो भवति. किमुक्तं भवति?–दिवसे दिवसे अवमरात्रसत्कैकद्वाषष्टिभागवृद्ध्या द्वाषष्टितमो भागः सञ्जायमानो द्वाषष्टितमदिवसे मूलत एव त्रिषष्टितमा तिथिः प्रवर्तते इति, एवं च सति य एकषष्टितमोऽहोरात्रस्तस्मिन्नेकषष्टितमा द्वाषष्टितमा च तिथिर्निधनमुपगतेति द्वाषष्टितमा तिथिर्लोके पतितेति व्यवह्रियते ॥

ભાવાર્થ—એકેક દિવસે એક એક બાસઠમો ભાગ ક્ષય રાત્રિસંબંધી પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી બાસઠ દિવસે એક ક્ષયરાત્રિ થાય છે. કહેવાની મતલબ એ છે કે–દિવસે દિવસે ક્ષયરાત્રિ સંબંધી એક એક બાસઠીયા ભાગની વૃદ્ધિવડે બાસઠમો ભાગ ઉત્પન્ન થતાં બાસઠમા દિવસે મૂળથી જ ત્રેસઠમી તિથિ પ્રવર્તે છે, એ પ્રમાણે છતે એકસઠમો જે દિવસ તેમાં એકસઠમી અને બાસઠમી તિથિઓ પૂરી થાય તેથી બાસઠમી તિથિ લોકમાં ક્ષય પામેલી કહેવાય છે.

यतः उक्तं तत्रैव पत्रे एकंमि अहोरत्ते दोवि
निहणमेज्जासु सोत्थ तिही परिहायइ ॥

અર્થ—કહ્યું છે કે-એક જ દિવસમાં બન્ને તિથિઓ પૂરી થાય તો તે બીજી તિથિ ક્ષય પામે છે.

પ્રશ્ન ૪—જૈન સિદ્ધાન્તાનુસાર જ્યોતિષના ગણિત પ્રમાણે પર્વતિથિનો પણ ક્ષય આવે છે અને લૌકિક પંચાંગમાં તો પર્વતિથિની ક્ષય-વૃદ્ધિ બન્ને આવે છે તે મનાય કે નહિ?

ઉત્તર—જૈન સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે પર્વતિથિનો પણ ક્ષય આવે છે અને લૌકિક પંચાંગમાં તો ક્ષયવૃદ્ધિ બન્ને આવે છે, પરંતુ ભગવતીસૂત્રમાં અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમાને પ્રધાન પર્વતિથિઓ કહેલી છે. જુઓ ભગવતી સૂત્રનો પાઠ, શ, ૨, ઉ. ૫. પત્ર ૧૩૪.

बहूहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुन्नं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे, टीका– 'बहूहिं' इत्यादि शीलव्रतानि–अणुव्रतानि गुणा–गुणव्रतानि विरमणानि–औचित्येन रागादिनिवृत्तयः प्रत्याख्यानानि पौरुष्यादीनि पौषधं-पर्वदिनानुष्ठानं तत्रोपवासः–अवस्थानं पौषधोपवासः, पौषधं च यदा यथा विधं च ते कुर्वन्तो विहरन्ति तद्दर्शयन्नाह–'चाउद्दसे' त्यादि उद्दिष्टा–अमावस्या 'पडिपुन्नं पोसहं'ति आहारादिभेदा चतुर्विधमपि सर्वतः ॥

ભાવાર્થ—તુંગિયા નગરીને વિષે ઋદ્ધિમાન શ શ્રાવકો વસે છે. તેઓ અણુવ્રત, ગુણવ્રત, ઉચિતતાએ

રાગાદિકનો ત્યાગ. પૌરુષી આદિ પચ્ચખાણુ અને પર્વના દિવસે કરવા યોગ્ય અનુષ્ઠાનવડે અષ્ટમી, ચતુર્દશી અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમાના દિવસે સર્વથી આહાર-શરીર સત્કાર-બ્રહ્મચર્ય-અવ્યાપારરૂપ ચારે પ્રકારના પૌષધનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરતાં વિચરે છે.' આ ચારિત્રતિથિઓ કહેવાય છે. ઉપરોક્ત તિથિઓના દિવસે શ્રાવકોને પૌષધવ્રત કરવાનું કહ્યું છે, અને સાધુઓ તો ચારિત્રવંત છે તેથી તપ કરવાનું કહ્યું છે. એ તિથિઓના દિવસે તપ ન કરે તો વ્યવહારભાષ્યમાં પ્રાયશ્ચિત કહેલું છે. જુઓ વ્યવહાર-ભાષ્ય ટીકાનો પાઠ-

अष्टम्यां पाक्षिके चतुर्थं न करोति तदा मासलघु (पुरिमर्द्धं) मासगुरु (एकाशनकं) चातुर्मासके सांवत्सरिके षष्ठ अष्टमं न करोति तदा चातुर्मासलघु (आचाम्लं) चातुर्मास गुरु (उपवासं) प्रायश्चित्तं ॥

અર્થ—આઠમ અનેચૌદશે ઉપવાસ ન કરે તો પુરિમુડ્ઢ અને એકાસણાનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે અને ચઉમાસી તથા સંવચ્છરીનો છઠ્ઠ અઠ્ઠમ ન કરે તો ચાર લઘુમાસ અને ચાર ગુરુમાસનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. તપાગચ્છની બૃહત્સમાચારીમાં પર્વતિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિ માનવાનો સ્પષ્ટ નિષેધ કરેલ છે. જુઓ તે પાઠ—

अट्ठमी चाउद्दसी उद्दिट्ठा पुण्णिमाइसु ॥ पव्वतिहिसु खयवुड्ढि न हवइ इइ वयणा उ ॥ १ ॥

અર્થ—કહ્યું છે કે-એક જ દિવસમાં બન્ને તિથિઓ પૂરી થાય તો તે બીજી તિથિ ક્ષય પામે છે.

પ્રશ્ન ૪—જૈન સિદ્ધાન્તાનુસાર જ્યોતિષના ગણિત પ્રમાણે પર્વતિથિનો પણ ક્ષય આવે છે અને લૌકિક પંચાંગમાં તો પર્વતિથિની ક્ષય-વૃદ્ધિ બન્ને આવે છે તે મનાય કે નહિ?

ઉત્તર—જૈન સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે પર્વતિથિનો પણ ક્ષય આવે છે અને લૌકિક પંચાંગમાં તો ક્ષયવૃદ્ધિ બન્ને આવે છે, પરંતુ ભગવતીસૂત્રમાં અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમાને પ્રધાન પર્વતિથિઓ કહેલી છે. જુઓ ભગવતી સૂત્રનો પાઠ, શ, ૨, ઉ. ૫. પત્ર ૧૩૪.

बहूहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं, चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुन्नं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे, टीका- 'बहूहिं' इत्यादि शीलव्रतानि-अणुव्रतानि गुणा-गुणव्रतानि विरमणानि-औचित्येन रागादि निवृत्तयः प्रत्याख्यानानि पौरुष्यादीनि पौषधं-पर्वदिनानुष्ठानं तत्रोपवासः-अवस्थानं पौषधोपवासः, पौषधं च यदा यथाविधं च ते कुर्वन्तो विहरन्ति तदर्शयन्नाह-'चाउदसे' त्यादि इहोद्दिष्टा-अमावस्या 'पडिपुन्नं पोसहं'ति आहारादिभेदात् चतुर्विधमपि सर्वतः ॥

ભાવાર્થ—તુંગિયા નગરીને વિષે ઋદ્ધિમાન્ ઘણા શ્રાવકો વસે છે. તેઓ અણુવ્રત, ગુણવ્રત, ઉચિતતાવડે

રાગાદિકનો ત્યાગ. પૌરુષી આદિ પચ્ચખાણુ અને પર્વના દિવસે કરવા યોગ્ય અનુષ્ઠાનવડે અષ્ટમી, ચતુર્દશી અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમાના દિવસે સર્વથી આહાર-શરીર સત્કાર-બ્રહ્મચર્ય-અવ્યાપારરૂપ ચારે પ્રકારના પૌષધનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરતાં વિચરે છે.' આ ચારિત્રતિથિઓ કહેવાય છે. ઉપરોક્ત તિથિઓના દિવસે શ્રાવકોને પૌષધવ્રત કરવાનું કહ્યું છે, અને સાધુઓ તો ચારિત્રવંત છે તેથી તપ કરવાનું કહ્યું છે. એ તિથિઓના દિવસે તપ ન કરે તો વ્યવહારભાષ્યમાં પ્રાયશ્ચિત કહેલું છે. જુઓ વ્યવહાર-ભાષ્ય ટીકાનો પાઠ-

अष्टम्यां पाक्षिके चतुर्थं न करोति तदा मासलघु (पुरिमड्ढं) मासगुरु (एकाशनकं) चातुर्मासके सांवत्सरिके षष्ठ अष्टमं न करोति तदा चातुर्मासलघु (आचाम्लं) चातुर्मास गुरु (उपवासं) प्रायश्चित्तं ॥

અર્થ—આઠમ અનેચૌદશે ઉપવાસ ન કરે તો પુરિમુઢ્ઢ અને એકાસણાનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે અને ચઉમાસી તથા સંવચ્છરીનો છઠ્ઠ અઠ્ઠમ ન કરે તો ચાર લઘુમાસ અને ચાર ગુરુમાસનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. તપાગચ્છની બૃહત્સમાચારીમાં પર્વતિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિ માનવાનો સ્પષ્ટ નિષેધ કરેલ છે. જુઓ તે પાઠ—

अट्ठमी चाउद्दसी उद्दिट्ठा पुण्णिमाइसु ॥ पव्वतिहिसु खयवुड्ढी न हवइ इइ वयणा उ ॥ १ ॥

અર્થ—આઠમ, ચૌદશ, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમા આ પર્વતિથિઓને વિષે ક્ષય કે વૃદ્ધિ થાય નહિ.

પર્વતિથિનો ક્ષય આવે તો પૂર્વની અપર્વતિથિનો ક્ષય કરવો. જુઓ તે પાઠ—

जइ पव्वतिहिक्खओ तह कायव्वो पुव्वतिहिए। एवमागमवयणं कहियं तेल्लुक्कनाहेहिं ॥ १ ॥ बीया पंचमी अट्ठमी एकारसी चाउद्दसी य ॥ तासं खओ पुव्वतिहिओ अमावसाए वि तेरस ॥२॥

અર્થ—જો પંચાંગમાં પર્વતિથિનો ક્ષય હોય તો તેના પૂર્વની અપર્વતિથિનો ક્ષય કરવો એમ ત્રૈલોક્યનાથ કથિત આગમ વચન છે. બીજ, પાંચમ, આઠમ, ચૌદશ એ તિથિઓનો ક્ષય હોય તો તેના પૂર્વની તિથિનો ક્ષય થાય અને અમાવાસ્યાનો ક્ષય હોય તો તેરસનો ક્ષય કરવો. બીજું વાચકવર્ય ઉમાસ્વાતિ મહારાજનો પ્રઘોષ क्षये पूर्वा तिथिः कार्या वृद्धौ कार्या तथोत्तरा પણ ક્ષય વૃદ્ધિ માનવાનો નિષેધ કરે છે, ઉપરોક્ત પાઠો ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે-પર્વતિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિ માની શકાય નહિ.

પ્રશ્ન ૫-લૌકિક પંચાંગમાં પર્વ કે પર્વાનન્તર પર્વ (ચૌદશ પછી અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમા આવે તે) તિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિ આવે તો કઈ તિથિને પર્વતિથિ કહેવી અને માનવી ?

ઉત્તર-શ્રાદ્ધવિધિગ્રંથમાં પર્વ કૃત્યના અધિકારમાં આચાર્યશ્રી રત્નશેખરસૂરીશ્વરજી મહારાજ વાચકવર્ય

ઉમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષનો પાઠ 'क्षये पूर्वा तिथिः कार्या वृद्धौ कार्या तथोत्तरा' આપીને જણાવે છે કે-લૌકિક ગમાં પર્વતિથિનો ક્ષય આવે તો તેની પૂર્વતિથિમાં ક્ષય ર પર્વતિથિ સ્થાપીને તેની આરાધના કરવી. જેમકે ગમાં અષ્ટમીનો ક્ષય આવે તો ઔદાયિક સાતમે મ સ્થાપીને અષ્ટમીની આરાધના કરવી અર્થાત્ સાતમનો કરી તે આરાધ્ય તિથિને આઠમ કહેવી અને માનવી. પંચાંગમાં પર્વતિથિની વૃદ્ધિ આવે તો ઉત્તરા એટલે) તિથિને પર્વતિથિ કહેવી અને આરાધવી, જુઓ કલ્પ-સમાચારી ટીકાનો પાઠ.

यथा चतुर्दशीवृद्धौ प्रथमा चतुर्दशीमवगणय्य द्वितीयायां चतुर्दश्यां पाक्षिककृत्यं क्रियते ॥

કલ્પસૂત્ર સુબોધિકા ટીકા, પત્રાંક ... અર્થ:- પંચાંગમાં બે ચતુર્દશી આવે તો પહેલી ચૌદશની અવગણના કરીને) ચતુર્દશીએ પાક્ષિક કૃત્ય કરાય છે. આ પાઠમાં ટીકાકારે મ ચતુર્દશીને માટે अवगणय्य શબ્દ વાપર્યો છે તે ખાસ અર્થસૂચક છે. 'અવગણય્ય' શબ્દનો અર્થ શાસ્ત્ર-માં 'અપમાન-અવજ્ઞા-તિરસ્કાર-પરાભવ' અર્થ કરેલ એટલે પ્રથમ ચતુર્દશીને ચૌદશ ન કહેવી, પણ અપર્વતિથિ કે બીજી તેરસ કહેવી અને માનવી એમ અર્થાપત્તિથી સિદ્ધ થાય છે. જો ટીપણાની પહેલી ચૌદશને લૌકિકરીતિએ ચૌદશ કહેવાતી હોય તો ટીકાકાર મહારાજ ઉપાધ્યાય શ્રી નયવિજયજી ગણિવર્ય પ્રથમ ચતુર્દશીને માટે પરિત્યજ્ય કે

[illegible]

સૂચવે છે, એટલે [illegible] ઔદયિક ચતુર્દશી સ્વીકારીને પાક્ષિક કૃત્ય કરવું અને ચતુર્દશીએ પૂર્ણિમા સ્વીકારીને તે તપની આરાધના કરવી. એવી પૂર્ણિમાના ક્ષયમાં બે તિથિ ફેરવવાનું સૂચવે છે એટલે પંચાંગની પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાના ક્ષયમાં તેરશનો ક્ષય કરવો એ પ્રમાણે તેરશે કરવાનું ભૂલી ગયા હોય તો પડવાને દિવસે પણ પૂર્ણિમાનો તપ કરવો. આ 'અપિ' શબ્દનો અર્થ છે. જે પાંચમના ક્ષયે તે તપ ચોથે કરી શકાય છે, કેમકે ચો[illegible] અપર્વતિથિ છે પરંતુ પૂર્ણિમાના ક્ષયે તે તપ ચૌદશે કરી શકાતો નથી, કેમકે ભગવતીસૂત્રમાં ચૌદશ અને પૂર્ણિમા પ્રધાન પર્વતિથિ માનેલ તેથી એ બન્ને પર્વની આરાધ[illegible] જુદી જ કરવી જોઈએ, ક્ષયમાં ભેગી થઈ શકે નહિ. પૂર્ણિમાના ક્ષયે તે તપ તેરશ કે પ્રતિપદાએ જ કરવાનો છે

તો ઉત્તરમાં આચાર્યશ્રીને એટલું જ કહેવાની જરૂર હતી કે-પૂર્ણિમાનો ક્ષય હોય તો તે તપ તેરશે કરવો અને તેરશે ભૂલી ગયા હોય તો એકમના દિવસે પણ કરવો, પરંતુ त्रयोदशीचतुर्दश्योः એમ સાતમી વિભક્તિનું દ્વિવચન વાપરવાની જરૂર નહોતી, છતાં દ્વિવચન મૂક્યું છે એ ખાસ અર્થસૂચક છે, પૂર્ણિમાની આરાધના ચતુર્દશીની પછી જ હોય પણ પહેલાં હોઈ શકે નહિ, તેથી જ તેરશનો ક્ષય કરવો પડે છે એ હીરપ્રશ્નના પાઠનો ફલિતાર્થ છે.

પ્રશ્ન ૯–લૌકિક પંચાંગમાં અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે તે પર્વાનન્તર પર્વતિથિની આરાધના કેવી રીતે કરવી?

પૂર્ણિમા કે અમાવાસ્યાની વૃદ્ધિએ તેરશની વૃદ્ધિ.

ઉત્તર—લૌકિક પંચાંગમાં અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાની વૃદ્ધિ આવે ત્યારે પરંપરારૂઢ ઉમાસ્વાતિ મહારાજના 'वृद्धौ कार्या तथोत्तरा' આ પ્રઘોષને અનુસારે બીજી પૂર્ણિમા આરાધવા માટે અને સાન્તર દોષ ટાળવા માટે પરંપરા આગમને અનુસાર અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાની વૃદ્ધિએ અપર્વરૂપ તેરશની વૃદ્ધિ કરવામાં આવે છે.

શંકા-પૂર્ણિમાની વૃદ્ધિએ તેરશની વૃદ્ધિ કરવાથી પાક્ષિક કૃત્ય પંચાંગની પ્રથમ પૂર્ણિમાએ કરવું પડે અને તેમ કરવાથી ઔદયિક ચતુર્દશીનો નિયમ રહેતો નથી તેથી શ્રાદ્ધવિધિકારે આપેલ ગાથાને અનુસારે આજ્ઞાભંગનો દોષ લાગે તેનું કેમ?

પછી અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાની આરાધનાનું અનન્તરપણું સિદ્ધ થાય છે. આચાર્ય શ્રી વિજયજિનેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ચતુર્દશી અને પૂર્ણિમાની આરાધનાનું અનંતરપણું કાયમ રાખવા માટે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સામાચારી ગ્રંથનો પાઠ આપીને છઠ્ઠ તપ કરવાની શક્તિના અભાવે પાક્ષિકનો ઉપવાસ કરી પૌષધ કરીને પૂર્ણિમાને દિવસે આયંબિલ કે નીવી કરીને પૌષધ કરવાનું જણાવે છે. આ બન્ને પર્વની અનન્તર આરાધના માટે શક્તિના અભાવે શાસ્ત્રકારોએ તપનો ફેરફાર કર્યો, પણ પર્વતિથિના દિવસનો ફેરફાર કર્યો નથી એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. તેથી સામાચારીના પાઠને અનુસારે લૌકિક પંચાંગમાં બે અમાવાસ્યા કે બે પૂર્ણિમા આવે ત્યારે ચતુર્દશી અને અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાની અનંતર આરાધના કાયમ રાખવા માટે પૂર્વાચાર્યોએ પંચાંગના ઔદયિક ચતુર્દશીને બીજી તેરશરૂપ ગણી પંચાંગની પ્રથમ પૂર્ણિમાના દિવસે લોકોત્તર ઔદયિક ચતુર્દશી સ્થાપીને પાક્ષિક

પર્વ કરવાનું અને તેના બીજે દિવસે અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાની આરાધના કરવાનું જણાવે છે જેથી જ અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાની વૃદ્ધિએ બે તેરસ કરવામાં આવે છે તે અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાની વૃદ્ધિમાં પંચાંગની લૌકિક ચતુર્દશીએ પાક્ષિકની આરાધના કરીને બીજે દિવસે અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાએ તે અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમા પર્વતિથિની આરાધના કરવામાં આવે તો ચતુર્દશી અને અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમા પ્રધાન પર્વતિથિની આરાધનાનું અનન્તરપણું રહેતું નથી. પર્વતિથિની વૃદ્ધિ માનવાથી ઉત્સૂત્રપણાનો દોષ લાગવા ઉપરાંત બીજે પર્વની આરાધના કરવાથી અનારાધકપણું પણ રહેતું નથી; એટલા માટે જ અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાની વૃદ્ધિમાં પંચાંગની લૌકિક ચતુર્દશીને બીજી તેરસરૂપ માની પ્રથમ અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાના દિવસે લોકોત્તર ઔદયિક ચતુર્દશી સ્થાપીને પાક્ષિક કૃત્ય કરવામાં આવે છે.

પ્ર૦ ૧૭—પર્વતિથિનો ક્ષય માનનાર આરાધના પર્વતિથિની કરે કે અપર્વની

ઉ૦—પર્વતિથિનો ક્ષય માનનાર આરાધના નિયમા અપર્વની જ કરે છે, પણ પર્વની નહિ. શાસ્ત્રમાં આરાધના પર્વની કહેલ છે અપર્વની નહિ. જૈનેતરો પણ આરાધનામાં પર્વતિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિ માનતા નથી એટલે આઠમનો ક્ષય હોય તો સાતમના દિવસે ગોકુળઆઠમ માનશે નોમના દિવસે નહિ. ઉમાસ્વાતિનો પ્રઘોષ પણ પર્વતિથિની ક્ષય કે

વૃદ્ધિ માનવાનો નિષેધ કરે છે. જો આરાધનામાં ક્ષય કે વૃદ્ધિ માનવાની હોય તો પ્રઘોષની જરૂર જ રહેતી નથી. ક્ષય હોય ત્યારે આરાધના ન કરે અને વૃદ્ધિ હોય ત્યારે બે દિવસ આરાધે, ક્ષય માનીને આરાધના કરવી એ તો પોતાની માતા ને વંધ્યા કહેવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૧૧—સાંવત્સરિક પર્વની આરાધના ક્યારે કરવી ?

ઉત્તર-કલ્પસૂત્રની સમાચારીમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે—

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ तहाणं अम्हे वि वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेमो, अंतरावियसे कप्पइ, नो से कप्पइ तं रयणिं उवाइणा वित्तए॥

અર્થ—તે કાલે તે સમયે વર્ષાઋતુનો એક માસ ને વીસ રાત્રિ વ્યતીત થયે છતે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુએ વર્ષાવાસ કર્યો એટલે સાંવત્સરિક પર્વ કર્યું તેથી અમે પણ વર્ષાઋતુનો એક માસ ને વીશ રાત્રિ વિતી ગયે છતે વર્ષાવાસ કરીએ છીએ, અને કારણ હોય તો તે પહેલાં પણ વર્ષાવાસ એટલે પર્યુષણા પર્વ થઈ શકે છે પણ તે પચાશમી રાત્રિનું અતિક્રમણ કરવું કલ્પે નહિ.

પ્રથમ સૈદ્ધાન્તિક ટિપ્પણ હતું ત્યારે શ્રાવણ વદ ૧ થી ભાદરવા સુદ પંચમીએ પચાશ દિવસ પૂરા થતા હતા. હાલ સૈદ્ધાન્તિક ટિપ્પણ વિચ્છેદ ગયું છે અને લૌકિક પંચાંગમ

અવારનવાર તિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિ આવ્યા કરે છે તેથી આપણે કાલિકસૂરિજીની પરંપરાથી ભાદરવા સુદિ ૪ ના દિવસે ૪૯ દિવસ થયા હોય તો પણ પચાસ દિવસ પૂરા થએલા માનીને તે દિવસે સાંવત્સરિક પર્વ કરીએ છીએ.

પ્ર૦ ૧૨ લૌકિક પંચાંગમાં ભાદરવા સુદી પંચમીનો ક્ષય હોયતો સાંવત્સરિક પર્વની આરાધના ક્યારે કરવી.

ઉ૦—લૌકિક પંચાંગમાં ભાદ્રપદ શુક્લ પંચમીનો ક્ષય હોય તો તપાગચ્છની સામાચારી પ્રમાણે ચોથનો ક્ષય કરવો જોઇએ પણ ગીતાર્થપ્રણાલિકા એ વાક્યને ધ્યાનમાં રાખીને ત્રીજ ચોથ ભેગા ગણીને સંવત્સરીની આરાધના કરવી.

શંકા—કાલિકસૂરિથી ભાદ્રપદશુક્લ ચોથ વાર્ષિક પર્વ ગણાય છે તો તેનો ક્ષય કેમ થાય?

સમાધાન—તિથિ બે પ્રકારે હોય છે એક કાલતિથી અને બીજી કાર્યતિથિ. જે તિથિ ત્રણે કાલમાં નિયત હોય તે કાલ તિથિ કહેવાય છે અને જે તિથિ તીર્થંકરોના જન્મ-દીક્ષા કે નિર્વાણને આશ્રિને પ્રવર્તેલ હોય તે કાર્ય તિથિ કહેવાય છે, બીજ-પાંચમ-આઠમ વિગેરે બાર પર્વ તિથિઓ કાલ તિથિઓ કહેવાય છે અને આ તિથિઓ પંદર કર્મભૂમિમાં નિયત છે તેથી ગીતાર્થ આચાર્યો બાર પર્વતિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિમાં તેના પૂર્વની અપર્વ તિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિ કરે છે, પણ કલ્યાણક કે બીજા પર્વોના ક્ષયમાં તેની પૂર્વની તિથિનો ક્ષય માનતા નથી. સંવત્સરિની

શંકા—એ પ્રમાણે એમ કહે છે કે ઔદયિક
સુધીને તેની પર્વની તિથિમાં સાંવત્સરીપર્વની આરાધ
કેમ થાય ?

સમાધાન-શાસ્ત્રાનુસાર સાંવત્સરિક પર્વની તિથિ
ભાદરવા સુદ પાંચમ કે ચોથ તો કારણિક છે, “અંતરા
કપ્પઇ” કલ્પસૂત્રના નવમા વ્યાખ્યાનની સમાચારીના ઉપર
પાઠને અનુસારે સંવત્સરિ કરે ત્યારે ઉદયતિથિનો નિ
રહેતો જ નથી ફક્ત કાલિકસૂરિમહારાજે પાંચમ
એક દિવસ પહેલા સાંવત્સરિક પર્વની આરાધના ક
એ રીતે કરીએ તો જ કાલિકસૂરિમહારાજની આચ
પ્રમાણે સાંવત્સરિક પર્વની આરાધના કરી ગણાય જે
પાંચમના ક્ષય કે વૃદ્ધિમાં ઔદયિકતિથિને પકડીને સંવત્સ
આરાધના કરે છે.

તેઓના મતે સૂત્ર આજ્ઞા અને કાલિકસૂરિની
પરાનો સ્પષ્ટ ભંગ થાય છે.

નહિ નિષેધેલું આચરિત એટલે બધા ધાર્મિક લોકમાં ચાલતો વ્યવહાર, તેને અનતિશયી એટલે વિશિષ્ટશ્રુત કે અવધિ વગેરે અતિશય રહિત કયો માણસ પૂર્વ પૂર્વતર ઉત્તમ આચાર્યોની આશાતનાથી ડરનારો હોઈ નિવારી શકે ? કોઈ જ નહિ. વળી ગીતાર્થો તો આ પણ વિચારે છે કે-

अइसाहसमेयं जं उत्सुत्तपरूवणा कडुविवागा। जाणंतेहिं वि दिज्जइ निद्देसो सुत्तवज्झत्थे ॥१०१॥

અર્થ-ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા કડવાં ફલ આપનારી છે, એવું જાણતા છતાં પણ જેઓ સૂત્રબાહ્ય અર્થમાં નિશ્ચય આપી દે છે, તે અતિ સાહસ છે, એટલે શું કહ્યું તે કહે છે-

दुब्भासिएण इक्केण मरीई दुक्खसागरं पत्तो ॥ भमिओ कोडाकोडिं-सागरसिरिनामधिज्जाणं ॥१॥ उस्सुत्तमाचरंतो बंधइ कम्मं सुचिक्कणं जीवो ॥ संसारं च पवड्ढइ-मायामोसं च कुव्वइ य ॥२॥

અર્થ—મરીચિ એક દુર્ભાષિત વચનથી દુઃખના દરિયામાં પડી કોડાકોડ સાગરોપમ ભમ્યો ॥ ૧ ॥ ઉત્સૂત્ર આચરતાં જીવ ચીકણાં કર્મ બાંધે છે અને માયામૃષાવાદ સેવે છે. ॥ ૨ ॥ આ ઉપર આપેલ ધર્મરત્ન પ્રકરણના પાઠથી વાંચકો સમજી શક્યા હશે કે જે બાબત સૂત્રમાં વિહિત ન હોય તેમ નિષેધ પણ કરેલ ન હોય અને ધાર્મિક લોકમાં લાંબા વખતથી ચાલતો વ્યવહાર હોય તેને

…ગીતાર્થો 'આ અશુદ્ધ છે' એમ કહે નહિ તો પછી …ત. એમ અને પૂર્વાચાર્યોની પરંપરાથી તેમજ કઈ ટીકાઓથી ચાલી આવતી પર્વતિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિમાં …ની અપર્વતિથિની ક્ષય વૃદ્ધિની આચરણાને કેમ …થી શકાય? જે વાસ્તવિક ગીતાર્થો હોય તે તો આવું …ન કરે જ નહિ.

પ્રશ્ન ૨૦—કોઈ માણસ આખું સૂત્ર માને પણ તે …ત્રના એક પદ કે અક્ષરને ન માને તો તેને સમ્યગ્… …ષ્ટિ કહેવો કે મિથ્યાદૃષ્ટિ?

ઉત્તર—કોઈ આખું સૂત્ર માને પણ તે સૂત્રના એક …દ કે અક્ષરને ન માને તો તે જમાલિની માફક મિથ્યા …ષ્ટિ કહેવાય. તે માટે જુઓ વિશેષાવશ્યક ભાષ્યનો પાઠ—

पयमक्खरंपि इक्कं च जो न रोएइ सुत्तनिद्दिट्ठं ॥
सेसं रोअंतो वि हु मिच्छद्दिट्ठी जमालिव्व ॥१॥

અર્થ—જે માણસને સૂત્રમાં કહેલ એક પદ કે અક્ષર …ન રુચે અને બાકીનું આખું સૂત્ર રુચે એટલે માને તો પણ …જમાલિની માફક તેને મિથ્યાદૃષ્ટિ જાણવો, સમ્યક્ત્વ હોય નહિ

પ્રશ્ન-૨૧ નવા પંથવાળા પોતાના પંચાંગોમાં પર્વ- …તિથિના ક્ષયમાં ઉદય ન મળે તો સમાપ્તિ જરૂર હોવાનું લખે …છે તે યોગ્ય છે?

ઉત્તર—આરાધનામાં ઉદય ન મળે તો સમાપ્તિ લેવી આ અન્ય ગચ્છનો મત છે. શ્રાદ્ધવિધિકાર તો આરાધનામાં ઔદયિક તિથિ જ માનવાનું કહે છે; પણ સમાપ્તિને નિર્દેશ કરતા નથી. उदयंमि जा तिही सा पमाणं इत्यादि એટલા માટે જ પર્વતિથિના ક્ષયે તેના પૂર્વની તિથિમાં આરાધ્ય ઔદયિક તિથિ સ્થાપીને અપર્વતિથિનો ક્ષય માનવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૨—નવા પંથવાળા પર્વતિથિની વૃદ્ધિ કહે છે તે શું ઉત્સૂત્ર છે?

ઉત્તર—જૈનાગમ પ્રમાણે તિથિની વૃદ્ધિ જ થતી નથી એમ નવા પંથવાળા જાણે છે, છતાં પર્વતિથિની વૃદ્ધિ થાય એમ કહે તો તે ચોક્ખી ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા જ છે.

પ્રશ્ન ૨૩—ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરનારના દર્શનથી સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જીવને લાભ કે હાનિ?

ઉત્તર—ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા કરનારનું દર્શન પણ સંસારવર્ધક કહ્યું છે, તે માટે જુઓ કલ્પભાષ્યનો પાઠ—

उस्सुत्तभासगा जे ते दुक्करकारगा वि सच्छंदा ॥ ताणं न दंसणं पि हु कप्पइ कप्पे जओ भणियं ॥१॥ जे जिणवयणुत्तिण्णं वयणं भासंति अहव मन्नंति ॥ सम्मदिट्ठीणं तद्दंसणं पि संसारवुड्डिकरं ॥२॥

અર્થ—જે ઉત્સૂત્ર બોલે છે તે દુષ્કર ક્રિયા કરતા હોય તો પણ તેઓને સૂત્રકાર સ્વચ્છંદી કહે છે. તેમનું દર્શન કરવું

ણુ કલ્પે નહિ જે કારણથી કલ્પભાષ્યમાં કહ્યું છે, (૧) જેઓ જિનેશ્વરના વચનથી વિરુદ્ધ વચન બોલે છે અથવા તે પ્રમાણે માને છે તેમનું દર્શન પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને સંસારવર્ધક છે. આ ઉપરથી વાચકો સમજી શકશે કે ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા કરનાર પોતે સંસારસમુદ્રમાં ડૂબે છે અને આશ્રિતોને પણ ડુબાડે છે,

પ્રશ્ન ૨૪—એક જીવ જ્ઞાન અને ક્રિયામાં શિથિલ છે, પરંતુ પ્રરૂપણા શુદ્ધ કરે છે અને બીજો જ્ઞાન અને ક્રિયામાં અપ્રમત્ત છે, ત્યાગી છે પણ જાણીજોઈને ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા કરે છે તો આ બેમાં શ્રેષ્ઠ કોણ ગણાય?

ઉત્તર—હિતોપદેશમાલા ગ્રંથના અભિપ્રાય પ્રમાણે તો શુદ્ધ પ્રરૂપક જ શ્રેષ્ઠ ગણાય, કેમકે શિથિલાચારથી પોતે ડૂબે છે પણ બીજાને ડૂબાડતો નથી ત્યારે ત્યાગી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપક તો સ્વપરને ડુબાડે છે.

તે માટે જુઓ પૂર્વાચાર્યપ્રણીત હિતોપદેશમાલાનો પાઠ.

नाणाकिरियासु सिढिला अप्पाणं चिय भवंमि पाडंति ॥
वितहा परूवणा पुण अणंतसत्ते भमाडंति ॥४७४॥

અર્થ—જ્ઞાન અને ક્રિયામાં શિથિલ એવો પોતાના આત્માને જ સંસારસમુદ્રમાં પાડે છે, પરંતુ બીજાઓને ડૂબાડતો નથી ત્યારે ઉત્સૂત્રપરૂપણા કરનારા ત્યાગીઓ તો પોતે ભવસમુદ્રમાં પરિભ્રમણ કરે છે અને ઉપદેશથી બીજા અનંત જીવોને ભવભ્રમણ કરાવે છે.

પ્રશ્ન ૨૫—લૌકિક પંચાંગમાં બે પૂર્ણિમા હોય ત્યારે ચતુર્દશીએ જ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરવું, આ માન્યતા ખરતરગચ્છની છે કે તપાગચ્છની ?

ઉત્તર—લૌકિક ટિપ્પણમાં બે પૂર્ણિમા હોય ત્યારે ચતુર્દશીએ જ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરવું, આ માન્યતા ખરતર ગચ્છની છે; તપાગચ્છની નથી. ખરતરગચ્છવાળા ટિપ્પણામાં પર્વતિથિની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે પહેલી તિથિ ગ્રહણ કરે છે, બીજી તિથિ માનતા નથી ચતુર્દશીએજ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરે છે એટલે તેમની ચતુર્દશી અને પૂર્ણિમાની અનંતર આરાધના કાયમ રહે છે. તપાગચ્છવાળા શ્રી ઉમાસ્વાતિના પ્રઘોષાનુસાર વૃદ્ધિમાં બીજી તિથિ ગ્રહણ કરે છે તેથી ચતુર્દશી અને પૂર્ણિમાની અનંતર આરાધના કાયમ રાખવા માટે જ પંચાંગની પ્રથમ પૂર્ણિમાએ ઔદયિક ચતુર્દશી સ્થાપીને પાક્ષિક કૃત્ય કરે છે. તપાગચ્છની આ માન્યતાનું ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજીએ પોતાના ઉત્સૂત્રોદ્‌ઘટ્ટન કુલકમાં સારી રીતે સમર્થન કર્યું છે. ખરતરગચ્છીય આચાર્યશ્રી જિનચંદ્રસૂરિજીના પ્રશિષ્ય વાચનાચર્યશ્રી ગુણવિનયગણિએ પણ વિ. સં. ૧૬૬૫માં બનાવેલ ઉત્સૂત્રખંડન ગ્રંથમાં પણ આ બાબતનો નિર્દેશ કર્યો છે, જુઓ તે પાઠ—अन्यच्च वृद्धौ (पूर्वतिथौ) पाक्षिकंक्रियते इदं किं ? આગળ છઠ્ઠી લીટીમાં તેઓશ્રી સ્પષ્ટ લખે છે કે–

चतुर्दश्यां पौषधोपवासादिधर्मकृत्यानि पाक्षिकप्रतिक्रमणं च निषेध्य प्रथमअमावस्यां प्रथमपूर्णिमायां च पाक्षिकप्रतिक्रमणादिकरणं.

ઉત્સૂત્ર ખંડનગ્રંથ પાનું ૨૦ મું.

પ્રશ્ન ૨૬—લૌકિક ટિપ્પણામાં અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાનો ક્ષય હોય તો પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ ચતુર્દશીએ જ કરવું, આ માન્યતા કયા ગચ્છની છે ?

ઉત્તર—લૌકિક ટિપ્પણામાં અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાનો ક્ષય હોય તો ચતુર્દશીએજ પાક્ષિક કૃત્ય કરવું. આ માન્યતા ખરતરગચ્છની છે; તપાગચ્છની નથી. તપાગચ્છવાળા તો પોતાની સમાચારી મુજબ અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાનો ક્ષય હોય તો ટિપ્પણાની તેરશે ઔદયિક ચતુર્દશીની સ્થાપના કરીને પાક્ષિક કૃત્ય કરે છે. આ બાબત ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજીએ ઉત્સૂત્રોદ્ઘાટનકુલકમાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં લખી છે.

પરમ અવધૂત યોગિરાજશ્રી આનંદઘનજી મહારાજ પણ શ્રી અનંતનાથસ્વામીના સ્તવનમાં ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણાની ભયંકરતા સમજાવતાં કહે છે કે—

પાપ નહીં કોઈ ઉત્સૂત્ર ભાષણ જિસો,
ધર્મ નહીં કોઈ જગસૂત્ર સરિખો;
સૂત્ર અનુસાર જે ભવિક કિરિયા કરે,
તેહનું શુદ્ધ ચારિત્ર પરિખો.
ધાર તલવારની સોહલી દોહલી...

અર્થાત્ કે-જૈન સિદ્ધાંતો જૈનાગમોથી વિરુદ્ધ કથન કરવા જેવું એક પણ મહાપાપ નથી; કારણ કે સરોવરમાં કેંકેલા કંકરથી જેમ જળના કુંડાળા વધતાં સમસ્ત સરોવરમાં પ્રસાર પામી જાય છે તેમ એક માત્ર ઉત્સૂત્ર-વચન તે વિસ્તાર પામતાં સમસ્ત શાસનને છિન્નભિન્ન કરી મૂકે છે. શરૂઆતમાં તે નિર્જન અરણ્યમાં એક માત્ર પગદંડી જ (કેડી) પડે છે પરંતુ તેના પર વિશેષ અવરજવર થતાં તે એક મહામાર્ગનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે તેવી જ રીતે ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણાનું સમજી લેવું. તેથી જ શાસ્ત્રકારોએ ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણાને તોલે આવે તેવું એક પણ પાપ ગણાવ્યું નથી. બીજા પાપો તો અન્ય ધર્મકરણી કે તીર્થયાત્રાદિ કરતાં વિનાશ પામે પરંતુ ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણા તો અનંત ભવભ્રમણ વધારે છે. જુઓ ચરમ જિનપતિ શ્રી મહાવીરસ્વામીના પૂર્વભવનું મરિચીનું દૃષ્ટાંત.

ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણાથી ભોળા પ્રાણીઓ ભોળવાઈ જાય છે. અને ધર્મને બદલે અધર્મનું આચરણ કરી બેસે છે, માટે જ શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ ફરમાવે છે કે-આ વિશ્વમાં સૂત્રોમાં ફરમાવ્યા પ્રમાણે ઉપદેશ કરવા સિવાય બીજો કોઈ ઉત્તમ ધર્મ નથી. સૂત્ર એ દીવાદાંડી સદૃશ છે. જેમ દીવાદાંડી સમુદ્રમાં અટવાયેલા જહાજને કિનારા પર લાવવામાં સહાયક બને છે તેવી રીતે આગમશાસ્ત્રો જીવન-નૌકાને ભવ-સમુદ્રમાંથી તીરે ખેંચી લાવવા સમર્થ બને છે; એટલે કે જે ભવ્ય પ્રાણીઓ તીર્થંકર ભગવંતોએ ઉપદેશેલ અને ગણધર

શાસ્ત્રકારોએ ગૂંથેલા સૂત્રો પ્રમાણે ક્રિયા કરે છે અને ખરે-ખરું ચારિત્ર પાળે છે તેઓ જ ખરેખરા સંયમવંત છે–તેને જ મોક્ષમાર્ગના સાચા પથિક જાણવા.

નાગપુરી તપાગચ્છીય શ્રી રત્નશેખરસૂરિજી 'સંબોધ-સત્તરી'ની પાંત્રીશમી ગાથામાં જણાવે છે કે–

आगमं आयरंतेणं, अत्तणो हियकंखिणो ।
तित्थनाहो गुरु धम्मो, सव्वे ते बहुमन्निया ॥

આત્મ-હિતાર્થી પુરુષે આગમના રહસ્યનું આચરણ કરવાપૂર્વક તીર્થંકર શ્રી અરિહંત ભગવંત, સદ્ગુરુ અને કેવળી-ભાષિત ધર્મ એ સર્વનું અત્યંત આદરપૂર્વક બહુમાન કરવું, તેને અંગીકાર કરવો.

અત્યંત વિષમ એવા આ દુષમકાળમાં–કલિકાળમાં શ્રી જિનાગમો જ પરમાલંબનભૂત છે. જિનાગમો ન હોત તો અનાથ એવાં આપણી શી દશા થાત ? માટે પરમ-પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલ પંચાંગીને માન્ય રાખી શાસ્ત્રવિહિત આચરણ કરવું એ જ ભવભીરુ પ્રાણી માટે ઉચિત છે.

આ જ હકીકત કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે સ્વ-રચિત શ્રી વીતરાગ સ્તોત્રના ઓગણીશમા પ્રકાશમાં સ્પષ્ટરૂપે જણાવી છે. આ હકીકત પરથી આ વસ્તુની ગહનતા અને મહત્તા સમજાશે. તેઓશ્રી કહે છે કે–

वीतराग ! सपर्यायास्तवाज्ञापालनं परम् ।
आज्ञाऽऽराद्धा विराद्धा च, शिवाय च भवाय च ॥

નવા પંથની આવશ્યકતા

[illegible]

[illegible]ની આવશ્યકતા

[illegible]

卐

સૂત્રો જો વિચ્છેદ ગયા હોય તો તેનું જ્ઞાન પણ વિચ્છેદ જાય. વિચ્છેદ જવું એટલે ભૂલાઈ જવું. કારણ સૂત્રો મોઢે હતાં. અને પછી યાદ રહેલા જ્ઞાનમાં મતિ વિભ્રમથી અયથાર્થતા આવી ગઈ હોય.

સૂત્રો વિચ્છેદ ગયા પછી પણ સૂત્રનું જ્ઞાન યથાર્થ રહે છે એમ દિગંબરો કહે તો તે હિસાબે શ્વેતાંબરો પાસે રહેલાં સૂત્રોમાં પણ યથાર્થ જ્ઞાન છે એમ તેમણે કબુલ રવું જોઇએ. કારણ કે નહિતર કષાય પાહુડની ટીકા અયથાર્થ જ્ઞાનમાંથી નિષ્પન્ન થઈ છે એમ માનવું પડે. પરંતુ અહિંયા તો ઠેઠ વિક્રમની નવમી સદીમાં આચાર્ય શ્રી વીરસેન તથા જિનસેને મળીને સાઠ હજાર શ્લોક પ્રમાણ જયધવલા નામની મોટી ટીકા રચી છે. અને તેને પ્રમાણ આગમ તરીકે માન્ય ગણવામાં આવે છે.

આ ઉપરથી માનવું જ પડશે કે પૂર્વ તથા અંગ-સૂત્રોનું એકદેશીય જ્ઞાન ઠેઠ વિક્રમની નવમી શતાબ્દિ સુધી પ્રાપ્ત હતું. એટલે કે સૂત્રો સંપૂર્ણ વિચ્છેદ નહોતા ગયા પણ તેનો કેટલોક ભાગ વિચ્છેદ ગયો હતો, અને બાકીનો ભાગ મોજુદ હતો.

દિગંબરોનાં એકાંત આગ્રહનું પરિણામ

દિગંબરોએ અચેલકપણું-નગ્નપણાને એકાંત આગ્રહથી પકડી રાખ્યું તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે—

(૧) સ્ત્રી નગ્ન રહીં શકે નહિ તેથી સ્ત્રીને ચારિત્ર અને મોક્ષ હોઈ શકે નહિ એમ દિગંબરોને જાહેર કરવું પડ્યું.

(૨) વસ્ત્ર વિના પાત્રા લઈ જઈ શકાય નહિ તેથી પાત્ર રાખવાની બંધી કરવી પડી.

[illegible]

(ગ) [illegible] ભગવાને [illegible] ઔપમિક, [illegible] મુનિઓનો નિષેધ કર્યો. [illegible] આર્યાઓનો દિગંબરોએ [illegible] નિષેધ કરવો પડ્યો છે.

આ તેમના નિષેધો તેમના જ (દિગંબરોનાં) શાસ્ત્ર ગ્રંથોની વિરુદ્ધ જાય છે. તેની કેટલીક વિગત 'જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ' નામના પુસ્તકમાં પાના ૩૧૯ થી ૩૨૫માં આપી છે. તથા ઉ. શ્રી યશોવિજયજીના ગ્રંથોમાં તથા શ્રી આત્મારામજીના 'તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ' પુસ્તકમાં આપી છે. તે સ્થળ સંકોચને લીધે અહિં આપી શકાઈ નથી, તો જિજ્ઞાસુઓ ત્યાંથી જોઈ લેવી.

દિગંબરોને એકાંત આગ્રહથી નુકશાનઃ

વસ્ત્રપાત્ર વગેરે ઉપધિનો નિષેધ કરી નગ્નતાનો આગ્રહ રાખવાથી દિગંબરોને ઘણું નુકસાન થયું છે. તેમાંનું થોડુંક નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) નગ્નતાથી ધર્મની અને સંપ્રદાયની નિંદા થાય છે અને ધર્મ પ્રચાર અટકી જાય છે.

(૨) વિહારમાં અડચણો ઉભી થાય છે.

(૩) બાળકો નગ્ન સાધુને જોઈ ડરે છે.

(૪) સભ્ય સમાજ ઘૃણા કરે છે. અને પોતાના ઘરમાં આવવા દેતા નથી.

(૫) સરકાર નગ્નને રસ્તામાં ચાલવાની બંધી કરે છે.

(૬) જિનશાસનને અનેક રીતે નુકસાન પહોંચે છે. ક્ત બે ચાર હાથનાં કપડાનો પણ નિષેધ કરવાથી એ ુકસાન ઉઠાવવું પડે છે. વસ્ત્રધારી મુનિ બધે જઈ શકે . અને આવા નુકસાનોથી ધર્મને બચાવે છે.

(૭) અજૈનનાં આહાર પાણી બંધ થઈ જાય છે. ારણ અજૈનો નગ્ન સાધુને ઘરમાં આવવા દેતા નથી તેમજ આહાર પાણી દેવામાં ઘૃણા કરે છે તેથી અજૈનને ત્યાં ોચરીએ જઈ શકાતું નથી.

(૮) એક જ ઘેરથી ગોચરી કરવી પડે છે તેથી આધાકર્મિક ઔદ્દેશિક આદિ દોષ લાગે છે.

(૯) ગુરૂભક્તિને તિલાંજલી આપવી પડે છે, ગુરૂને તાવી ગુરૂની આજ્ઞાનુસાર ગુરૂદત્ત આહાર લેવાનો લાભ ુમાવે છે, અને ગુરૂને બતાવ્યા વિના લેવાથી કવચિત્ વચ્છંદતાને અવકાશ મળે છે.

(૧૦) પાત્રનાં અભાવમાં બિમાર તથા વૃદ્ધ માટે આહાર ાણી લાવી શકાતા નથી. તેમ ગૃહસ્થનાં લાવેલા આહાર ાણી પણ વાપરી શકાતા નથી તેથી નિરાહાર રહેવું પડે છે.

(૧૧) આવી સ્થિતિમાં બિમાર–વૃદ્ધ સાધુને આર્તરૌદ્ર યાનમાં પડી જઇ આત્માનું અકલ્યાણ થવાનો સંભવ છે.

પાત્ર હોય તો એ સર્વ દોષોથી બચી જવાય છે અને દેગંબર પૂર્વાચાર્યના ગ્રંથોમાં પાત્રની છૂટ છે.

(૧૨) કરભોજીનાં હાથમાંથી ખોરાકનો અંશ નીચે ડી જાય છે તેથી જીવ વિરાધના તથા નિંદા થાય છે.

(૧૩) મહાવીર ભગવાને સ્થાપેલ ચતુર્વિધ સંઘને દેગંબરોએ ખંડિત કરેલ છે. કારણ કે તેઓમાં સાધ્વી

જીવ કે વાયુકાયના જીવોની હિંસાથી બચવા તેમજ શાસ્ત્ર કે આગમ પર થૂંક ઊડીને આશાતના ન થાય તે માટે જ મુખ પર મુહપત્તિ બાંધવાનું ગીતાર્થ-કથન છે.

ફક્ત આપણામાં જ આવું કથન છે એટલું જ નહિ પરંતુ પારસીઓ, મુસ્લીમો, વૈષ્ણવો પણ પવિત્ર પુસ્તક વાંચન વખતે રૂમાલ, કપડું કે લાકડાંની પટ્ટી મુખ આગળ રાખે છે, જે આપણી ગીતાર્થ પરંપરાગત હકીકતનું જ વિશેષ સમર્થન કરે છે.

आगममायरंतेणं अत्तणो हियकंखिणो ।
तित्थनाहो गुरुधम्मो सव्वे ते बहुमन्निया ॥ १ ॥

આત્મહિતની ઈચ્છાવાળાએ આગમનો આદર કરતાં તીર્થંકર ભગવાન, ગુરુ અને ધર્મ એ બધાનો આદર કર્યો ગણાય.

—સંબોધસપ્તતિકા

ધર્મશાસ્ત્ર વાંચતી વખતે મોઢા ઉપર મુહપત્તિ અથવા કપડું બાંધવાની પ્રથા જૈન તથા જૈનેતર ધર્મમાં ઘણા કાળથી પ્રચલિત છે. મુસલમાનો કુરાન વાંચતી વખતે મોઢા પર રૂમાલ બાંધે છે. પારસીઓમાં મંત્રોચ્ચાર કરતી વખતે મોઢા પર કપડું બાંધવાનો રિવાજ છે, સાંખ્યમતવાળા જીવદયા નિમિત્તે મોઢા આગળ લાકડાની મુહપત્તિ રાખે છે, વૈષ્ણવો ભાગવત વાંચતી વખતે મોઢા પર કપડું બાંધે છે, આ તો જૈનેતર દર્શનની વાત થઈ પરંતુ જૈનદર્શનમાં તો ધર્મદેશના આપતી વખતે મોઢા પર મુહપત્તિ બાંધવાનો રિવાજ ગણધર મહારાજના સમયથી ચાલ્યો આવે છે, તે માટે વાદિવેતાલ શ્રી શાન્તિસૂરિ મહારાજ શ્રી ચૈત્યવંદન મહાભાષ્યમાં "દેશના"ના અધિકારમાં સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું છે કે—

सिंहासणे निसण्णो, पाए ठविऊण पायपीढंमि ।
करधरियजोगमुद्दो, जिणनाहो देसणं कुणइ ॥८४॥
तेणं चिय सूरिवरा, कुणंति वक्खाणमेयमुद्दाए ।
जं ते जिणपडिरूवा, धरंति मुहपोत्तियं नवरं ॥८५॥

અર્થ :—પાદપીઠ ઉપર પગ સ્થાપન કરી, સિંહાસન ઉપર બેસી, હાથમાં યોગમુદ્રા ધારણ કરીને જિનેશ્વરદેવ ધર્મદેશના આપે છે, તેથી જિનેશ્વરભગવંતના પ્રતિનિધિરૂપ એટલે જિનેશ્વરના સરખા ગણધર મહારાજ પણ યોગમુદ્રાએ જ ધર્મદેશના આપે છે, વિશેષમાં એટલું કે તેઓ મોઢા પર મુહપત્તિ ધારણ કરે છે, એટલે કાનના છિદ્રમાં ભરાવે છે. પણ સ્થાનકવાસીની માફક દોરાથી બાંધતા નથી. ગણધર મહારાજ પણ યથાવસરે મોઢે મુહપત્તિ બાંધતા હતા, એ વાતનો સ્પષ્ટ ખુલાસો "પ્રશ્નોત્તરસાર્ધશતક" માં પણ મળી આવે છે. જુઓ તે પાઠ–

ननु आधुनिकाः केचिल्लिङ्गिनो निह्नवाः सर्वदा दवरकेण मुखवस्त्रिकां मुखे बद्ध्वैव रक्षन्ति, तज्जिनाज्ञानुसारि उत तद्विरुद्धं ? उच्यते–जिनाज्ञाविरुद्धमेवेदमिति ज्ञायते, क्वापि सूत्रे ईदृग्विधेरनुक्तत्वात्, किञ्च शास्त्रेषु यत्र यत्र मुखवस्त्रिकाधिकारोऽस्ति तत्र तत्र क्वापि दवरकस्य नामापि नास्ति, तथा श्रीसुधर्मास्वामिन आरभ्याऽविच्छिन्नवृद्धपरंपर्याऽपि क्वापि धर्मगच्छे दवरकेण मुखवस्त्रिकाबन्धनं न दृश्यते, इति जिनागमविहिताऽऽचरणाभ्यां विरुद्धमेव तावत् दवरकबन्धनम् । अन्यच्च गणधरादिभिरपि यथावसरे मुखे मुखवस्त्रिका बद्धासीत् न सर्वदा, यदि सर्वदा बद्धा भवेत्, तर्हि विपाकसूत्रपाठाऽसंगतिः स्यात् ।

અર્થ:—વર્તમાન કાલે કેટલાક લિંગી નિહ્નવો હંમેશા દોરાવડે મુહપત્તિ મોઢે બાંધી રાખે છે, તે જિનાજ્ઞાનુસારી છે કે વિરુદ્ધ ?

તેટલો રાખવામાં આવે તો પણ બોલતી વખતે પુસ્તકને થૂંક લાગ્યા વગર રહેતું નથી, તેથી પૂર્વાચાર્યો ગણધર મહારાજની પરંપરાને અનુસારે વ્યાખ્યાન સમયે મુહપત્તિ બાંધતાં હતાં. આ પ્રથા સર્વ ગચ્છમાં હતી. શિથિલાચારી યતિવર્ગે પણ આ પ્રથાનો ત્યાગ કર્યો ન હતો. વિક્રમ સંવત ૧૯૧૨ સુધી આ પ્રવૃત્તિ અવિચ્છિન્નપણે ચાલતી હતી. પછી પૂ. શ્રીબુટેરાયજી મહારાજ સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાંથી સંવેગી માર્ગમાં આવ્યા ત્યારે તેમણે આ પ્રવૃત્તિમાં ભેદ કર્યો, એટલે હાથમાં મુહપત્તિ રાખીને વ્યાખ્યાન વાંચતાં થયા. પૂ૦ શ્રી આત્મારામજી મહારાજ સંવેગી માર્ગમાં આવ્યા ત્યારે મુહપત્તિ સંબંધી પૂ. પં. રત્નવિજયજી ગણિ સાથે ચર્ચા થતાં તેમણે કહ્યું હતું કે-પરંપરાથી વ્યાખ્યાનસમયે મુહપત્તિ બાંધવી જોઈએ, એ વાત સત્ય છે, પરંતુ સ્થાનકવાસી પણામાં મેં આનું ખંડન કર્યું છે તેથી હું અહિં બાંધું અને ત્યાં ન બાંધું તો મારું અપ્રમાણિકપણું ઠરે, તેથી હું બાંધી શકતો નથી. આ ઉપરથી સમજવાનું કે વ્યાખ્યાનસમયે મુહપત્તિ બાંધવાની પ્રવૃત્તિ પરંપરાસિદ્ધ છે. પરંપરાના લક્ષણ માટે જુઓ ચૈત્યવંદન મહાભાષ્યનો પાઠ-

अनायमूला हिंसारहिया सुझाणजणणी य।
गुरुपरंपरपत्ता सुत्तसमपमाणमायरणा ॥ २५ ॥ शान्ति. चै. म. भा.

અર્થ:-જે પ્રવૃત્તિનું મૂલ અજ્ઞાત હોય એટલે આ પ્રવૃત્તિ કોણે ચાલુ કરી એ ખબર ન હોય, વળી હિંસા રહિત હોય, શુભધ્યાનને ઉત્પન્ન કરનારી અને આચાર્યોની પરંપરાથી આવેલ હોય તે આચરણા એટલે પ્રવૃત્તિ સૂત્રસમાન ગણાય.

સાધુઓ વ્યાખ્યાનસમયે મુહપત્તિ બાંધે છે અને બીજા સમયે બોલતી વખતે મુહપત્તિ કેમ બાંધતા નથી? એના ખુલાસામાં

સમજવાનું કે-વ્યાખ્યાન યોગમુદ્રા અથવા પ્રવચનમુદ્રાએ આપવાનું છે. વળી અર્થની દેશના આપનાર આચાર્ય તીર્થંકર તુલ્ય ગણાય છે. તે માટે વ્યવહારશાસ્ત્રનો નીચેનો પાઠ સાક્ષીરૂપ છે.

अहंतो गोयमो अत्थ मोत्तुं तीत्थगरं मयं ।
नवि उट्ठेइ अन्नस्स तगयं चेव गम्मति ॥

गाथा–२०२, व्यव० ६ उद्देशो

टीका—न खलु भगवान् गौतमो अर्थं कथयन् स्वकमात्मीयं तीर्थकरं मुक्त्वा अन्यस्य कस्यापि उत्तिष्ठति. अभ्युत्थानं कृतवान्, तद्गतं चेदानीं सर्वैरपि गम्यते । तदनुष्ठितं सर्वमिदानीमनुष्ठीयते । कोऽर्थं कथयन् न कस्याप्युत्तिष्ठति ॥

અર્થઃ-અર્થનું વ્યાખ્યાન કરનાર ભગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામી પોતાના તીર્થંકરને મૂકીને બીજા કોઈ વડીલ આવે તો ઉઠતા નથી, તેમ આસનવડે સત્કાર પણ કરતા નથી, તેમનું અનુકરણ કરીને વર્તમાનકાળે અર્થનું વ્યાખ્યાન કરતા કોઈ ઊભા થતા નથી, ફક્ત પોતાના ગુરુ આવે તો જરૂર ઊભા થવું જોઈએ. આ ઉપરથી સમજવાનું કે-વ્યાખ્યાન આપનાર મુનિ તીર્થંકર સ્થાનીય છે. વળી વ્યાખ્યાન યોગમુદ્રા અથવા પ્રવચનમુદ્રાએ આપવાનું છે. યોગમુદ્રા એટલે કે બે કોણી પેટ ઉપર રાખીને બે હાથ જોડવા તે યોગમુદ્રા કહેવાય. અને આચારદિનકરમાં પ્રવચનમુદ્રાએ ધર્મદેશના આપવાનું કહ્યું છે. પ્રવચનમુદ્રા એટલે કે જમણા હાથના અંગૂઠાની સાથે તર્જની આંગળી જોડીને બાકીની આંગળીઓ વિસ્તારવી તે પ્રવચનમુદ્રા કહેવાય.

યોગમુદ્રામાં મુખથી હાથ છેટે જ રહે છે અને પ્રવચનમુદ્રામાં તો એક હાથમાં પાનાં અને બીજા હાથમાં પ્રવચનમુદ્રા જ હોય છે.

એટલે મુહપત્તિનો ઉપયોગ રહી શકતો જ નથી, તેથી વ્યાખ્યાન સમયે મોઢે મુહપત્તિ બાંધવાની જરૂર રહે છે. ન બાંધે તો સંપાતિમ જીવો તથા વાયુકાયની વિરાધના થાય, શાસ્ત્ર ઉપર થૂંક ઉડે તેથી શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના થાય છે તેથી પૂર્વાચાર્યોની પરંપરાને અનુસારે વ્યાખ્યાન સમયે મોઢે મુહપત્તિ બાંધવામાં આવે છે. વ્યાખ્યાન સિવાય બીજા સમયે યોગમુદ્રાએ કે પ્રવચનમુદ્રાએ શાસ્ત્ર વાંચવાનું નથી તેથી મુહપત્તિ હાથમાં રાખીને વાંચવામાં આવે છે અને વ્યાખ્યાન સિવાયના વખતમાં ભણતાં કે વાંચતાં સાધુને શાસ્ત્રકારે તીર્થંકર સ્થાનીય કહેલા નથી, તેથી તે વખતે મુહપત્તિ બાંધવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી, એટલે તે સમયે મુહપત્તિ હાથમાં રખાય છે. શ્રી શીલાંકાચાર્યકૃત "વિધિપ્રપા" ગ્રંથમાં દેશનાધિકારમાં મોઢે મુહપત્તિ બાંધવાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ મળે છે. આ રહ્યો તે પાઠ-

इच्छाकारेण तुब्भे अम्हं धम्मोवएसं दिएह, तओ गुरु आसणोवविट्ठो मुहणंतयधरो दाहिणपासट्ठियरयहरणो पउमासण बद्धट्ठि संणिसन्नो वा भगवं कण्णमूलकयनासग्गनिहियमुहणंतगो जोगमुद्दा पुल्लकमलनयणो सुमहुरसरेण सज्जणनयणाणंदकारिणी भगवंतीं देसणं कुणइ ।

ભાવાર્થ : હે ભગવન્! ઇચ્છાપૂર્વક આપ અમને ધર્મોપદેશ આપો ત્યારપછી ગુરુ શુભ વસ્ત્ર ધારણ કરી, આસન ઉપર બેસી, રજોહરણ જમણે પડખે રાખી, પદ્માસન વાળી, કાનના મૂળથી નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર મુહપત્તિ રાખી, હાથમાં યોગમુદ્રા ધારણ કરી. વિકસિત નેત્ર, મધુર સ્વર, સર્વ લોકને બોધ કરવા માટે ધર્મદેશના આપે. આ પાઠમાં ગ્રંથકારે ધર્મદેશના આપવાનો [illegible] વિધાન સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવેલ છે, જેમાં [illegible] [illegible] કરવાની જરૂર નથી [illegible] મોઢે [illegible] [illegible] મુહપત્તિ બાંધવાનો સ્પષ્ટ [illegible]

ગીતાર્થ પરંપરા

कण्ठे सारसरस्वती हृदि कृपानीतिक्षमाशुद्धयो,
वक्त्राब्जे मुखवस्त्रिका सुभगता काये करे पुस्तिका ।
भूपालप्रणतिः पदे दिशि दिशि श्लाघाऽभितः संपदा,
इत्थं भूरिवधूवृतोऽपि विदितो यो ब्रह्मचारीश्वरः ॥१॥

અર્થઃ-જેનાં કંઠમાં સરસ્વતી છે, હૃદયમાં દયા, નીતિ, ક્ષમા અને શુદ્ધિ છે, શરીરમાં સુભગતા છે, મુખ ઉપર મુખવસ્ત્રિકા ધારણ કરી છે, હાથમાં પુસ્તક છે, પગમાં રાજાઓ પ્રણતિ-નમસ્કાર કરે છે, દિશે દિશામાં પ્રશંસા ફેલાયેલી છે, ચારે બાજુ સંપદા ફરી વળી છે-એવી રીતે ઘણી સ્ત્રીઓથી પરિવરેલ છતાં જે બ્રહ્મચારી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ શ્લોકમાં કવિએ આચાર્યની વ્યાખ્યાન વિષયક સ્થિતિનું વર્ણન આપ્યું છે.

હરિબલમચ્છિના રાસમાં પણ ધર્મદેશના સમયે મુહપત્તિ બાંધવાની વાત આવે છે.

बीजे दिने रवि उगिओ, प्रगट्यो राग विभास ।
ककुभाए वाह पसारीया, कैरव कीध प्रकाश ॥१॥
देठल सघले वाजीया, झालरना झणकार ।
तास शब्द सुणतां थका, रजनी नाठी तिवार ॥२॥
सुलभबोधी जीवडा, मंडि निज खटकर्म ।
साधुजन मुख मुहपत्ति, बांधी कहे जिनधर्म ॥३॥

જગદ્‌ગુરુ શ્રી હીરસૂરિ મહારાજ પણ વ્યાખ્યાનમાં મુહપત્તિ બાંધતા હતા. આ વાત કવિ ઋષભદાસકૃત 'હીરસૂરિરાસ'માં સ્પષ્ટ છે.

હુબિબલો એક પ્રશ્ન પૂછંતો, 'કપડા' કર્યું બંધેઈ?
થૂંક કિતાબ ઉપર જઇ લાગે, તેણે બાંધ્યા હે એહી ॥૨૧॥

હબિબલો હીર ફકીર પૂછતો, થૂંક પાક કે નાપાક?
હીર કહે મુખમાંહી તબ પાકી, નીકલે તાબ નાપાકી ॥૨૦॥

શ્રી હીરસૂરિ મહારાજ ગુજરાતમાં હતા ત્યારે ખંભાતનો સૂબો હબિબલો વ્યાખ્યાનમાં ગયો. તેણે પૂછ્યું કે—તમે મોઢા ઉપર કપડું કેમ બાંધ્યું છે? આચાર્ય મહારાજે જણાવ્યું કે—મોઢાનું થૂંક પુસ્તક ઉપર ન લાગે તેથી કપડું બાંધ્યું છે. હબિબલે ફરી પૂછ્યું કે થૂંક પાક કે નાપાક? ત્યારે હીરસૂરિ મહારાજ કહે છે કે થૂંક મોઢામાં હોય ત્યાં સુધી પાક-પવિત્ર છે. બહાર નિકળ્યા પછી નાપાક-અપવિત્ર ગણાય. અહિં હબિબલાના પ્રશ્નના જવાબમાં પુસ્તક ઉપર થૂંક ન લાગે એ સિવાય મુદપત્તિ બાંધવાનું બીજું કોઈ કારણ જણાવ્યું નથી. પુસ્તક ઉપર થૂંક લાગવાથી શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના થાય છે. 'શ્રુતજ્ઞાન' એ જ્ઞાનનો ભેદ છે અને જ્ઞાન એ મોક્ષનું અંગ છે. એની આશાતના તરફ ઉપેક્ષા સેવવામાં આવે તો મોક્ષમાર્ગનું આરાધકપણું રહેતું નથી, તેથી શ્રુતજ્ઞાનની આશાતનાનું ફળ દર્શાવતા શાસ્ત્રકાર કહે છે કે—

तित्थयरं–पवयण–सुयं–आयरियं–गणहरं–महड्ढियं ।
आसायंतो बहुसो, अणंतसंसारिओ होइ ॥२१॥

कुर्वन्नाशातनामर्हद्वाचां, सत्यसुधामुचाम् ।
प्राप्नुयादधिकं पापमाचार्यादेर्वधादपि ॥२२॥

महामोहतमोऽन्धानां, भ्रमतां भववर्त्मनि ।
श्रीजिनागमदीपोऽयं, प्रकाशं कुरुतेऽङ्गिनाम् ॥२३॥

अन्धयारे दुरुत्तारे, घोरे संसारसागरे ।
एसो चेव महादीवो, लोयालोयविलोयणो ॥ १ ॥

एसो नाहो आणाहाणं, सव्वभूआणं भावओ ।
भावबन्धू इमो चेव, सव्वसुक्खाण कारणम् ॥ २ ॥

અર્થ:-તીર્થંકર, પ્રવચન, શ્રુતજ્ઞાન, આચાર્ય, ગણધર, મહર્દ્ધિક દેવ એઓની ઘણી વાર આશાતના કરનાર જીવ અનંતસંસારી થાય છે. મહામોહરૂપ અંધકારથી અન્ધ બનેલા અને સંસારમાર્ગને વિષે પરિભ્રમણ કરતાં એવા જીવોને જિનેશ્વર દેવના આગમદીપકની માફક પ્રકાશ આપે છે. જેને માટે કહ્યું છે કે-અપાર, ભયાનક અને અંધકારમય સંસાર-સમુદ્રને વિષે લોક અને અલોકના ભાવ જણાવનાર આ જિનાગમ જ મહાદીપક છે, આ જિનાગમ અનાથોનો નાથ છે, સર્વ પ્રાણીઓનો ભાવબન્ધુ છે અને સર્વસુખનું કારણ છે. આ પંચમ કાલમાં જિનાગમ અને જિનપ્રતિમા એ સંસાર સમુદ્ર તરવાના સાધન છે. એ બેમાં જિનાગમ ચઢીયાતું છે. જિનવાણીનું મહત્ત્વ સમજાવતાં શાસ્ત્રકાર કહે છે કે-

संप्रत्यस्ति न केवली कलियुगे त्रैलोक्यरक्षामणिः ।
तद्वाचः परमासतेऽत्र भरतक्षेत्रे जगद्द्योतिकाः ॥
सद्रत्नत्रयधारिणो यतिवराः तासां समालम्बनम् ।
तत्पूजा जिनवाक्यपूजनतया साक्षाज्जिनः पूजितः ॥१॥

અર્થ:-વર્તમાનકાલે કલિયુગમાં ત્રણ લોકની રક્ષા કરવામાં સમર્થ એવા કેવલિ ભગવાન તો નથી, પણ જગતમાં પ્રકાશ કરનારી તેમની વાણી ભરતક્ષેત્રમાં વિસ્તરે છે. અને જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયીને ધારણ કરનારા ઉત્તમ મુનિઓને પણ કેવલી ભગવાનની વાણીનું જ આલંબન છે, માટે મુનિઓને પૂજ્ય એવી જિનવાણીનો આદરસત્કાર કરવાથી સાક્ષાત્ જિનેશ્વરદેવની પૂજાનો લાભ મળે છે. આ ઉપરથી સમજાય છે કે જિનપ્રતિમા કરતાં જિનેશ્વર દેવના મુખમાંથી નિકળેલ વાણી વધુ ચઢિયાતી છે. હવે વિચારવાનું એ રહે છે કે-જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતી વખતે મુખનું થૂંક કે શ્વાસ જિનપ્રતિમાને ન લાગે એટલા માટે શ્રાવકને અષ્ટપડો મુખકોશ બાંધ-

ાખ્યદર્શનમાં પણ જીવદયા નિમિત્તે લાકડાની મુખવસ્ત્રિકા રાખ-
ાનું કહ્યું છે.

तेषां च महाभारते वीटेतिख्याता दारवी मुखवस्त्रिका मुखनिश्वास निरोधिका भूतानां दया निमित्तं भवति यदाहुस्ते-घ्राणादितोऽनुयातेन श्वासेनैकेन जन्तवः ॥ हन्यते शतशो ब्रह्मन्नणुमात्राक्षरवादिनाम् ॥१॥

ભાવાર્થ—તેઓના મહાભારતને વિષે **વીટા** એ નામથી પ્રસિદ્ધ લાકડાની મુખ વસ્ત્રિકા કહેલી છે, જે મુખના શ્વાસનો રોધ કરનારી જીવોની દયા નિમિતે હોય છે, જેને માટે તેઓ કહે છે કે, હે બ્રહ્મન્ અણુ માત્ર એટલો અક્ષર બોલનારના નાકમાંથી નીકળેલ એક શ્વાસવડે સેંકડો જીવો હણાય છે, એટલે જીવદયા નિમિતે તેઓ પણ મુહપત્તિ રાખે છે. આ વાત ષડ્દર્શન સમુચ્ચયમાં ગુણરત્નસૂરિએ લખેલ છે ષડ્દર્શન ટીકા પત્ર ૩૮ ॥

ઈ. સ. પૂર્વે ચોથા સૈકામાં ભારત પર ચડી આવેલ બાદશાહ સિકંદરનો સેનાપતિ નિઆર્કસ પોતાના યુદ્ધવૃત્તાન્તમાં લખે છે કે 'ભારતવાસી લોકો રૂને કૂટી કૂટીને કાગળ બનાવતાં.' આ ઉપરથી આપણે ત્યાં કાગળ બનાવવાનો પ્રયોગ પણ ઘણો પ્રાચીન જણાય છે.

પ્રાચીન ભંડારોમાં ચોથા અને પાંચમા સૈકાની લખેલી પ્રતો મળી શકે છે એટલે સાધુઓને તાડપત્રની પ્રતો લઈને વ્યાખ્યાન વાંચવું પડતું હતું અને તેને લીધે મુહપત્તિ બાંધતા હતા—આ વાત તો પાયા વગરની લાગે છે; કારણ કે આપણા દેશમાં કાગળ બનાવવાનો ઉદ્યોગ તો ઇસ્વીસન પહેલાંથી ચાલુ છે એટલે વ્યાખ્યાનને લાયક કાગળ ઉપર લખેલી પ્રતો નહોતી અને તાડપત્રની પ્રતો બે હાથે પકડીને વ્યાખ્યાન વાંચવું પડતું અને એટલે જ મુહપત્તિ બાંધવાનું પ્રયોજન હતું એ કથન નિરાધાર ઠરે છે. વ્યાખ્યાન યોગમુદ્રા કે

તેમાં તીર્થ શબ્દથી પ્રથમ ગણધર કહેવાય કે ચતુર્વિધ સંઘાદિ?

ઉ૦—ત્યાં તીર્થ શબ્દનો પ્રથમ ગણધર જ અર્થ જાણવો; બીજો કોઇ નહિ. શ્રી મલયગિરિસૂરિ મહારાજે બૃહત્કલ્પની ટીકામાં એમ જ કહેલ છે. આ પ્રમાણે કેવલીયો પણ પ્રથમ ગણધરને વચનવડે નમસ્કાર કરે છે ॥૬॥

પ્ર૦-(૭) સમવસરણમાં ગણધર અને કેવલી મુનિઓ કયા ક્રમથી બેસે અને કોણ ઊભા રહીને સાંભળે?

ઉ૦—બૃહત્કલ્પના પહેલા ખંડમાં સમવસરણના અધિકારમાં આ વાત વિસ્તારથી કહેલ છે.

तथा च तत्पाठः—आयाहिण पुव्वमुहो तिदिसिं पडिरूवगा उ देवकया ॥ जेट्ठगणी अण्णो वा दाहिणं पुव्वे अदूरंमि ॥१॥

અર્થ-ભગવાન્ ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરીને પૂર્વ-દિશાની સન્મુખ સિંહાસન ઉપર બેસે છે. જે દિશામાં ભગવન્તોના મુખ નથી હોતા તે ત્રણે દિશામાં તીર્થંકરના આકારને ધારણ કરનાર, સિંહાસન-ચામર-છત્ર-ધર્મચક્રથી અલંકૃત દેવોના કરેલા પ્રતિબિંબ થાય છે, તેમજ બધા લોકો એમ જાણે છે કે :-ભગવાન્ અમારી આગળ ધર્મ કહે છે. ભગવાનનું પાદમૂલ એટલે ભગવાનની પાસે જઘન્યથી એક ગણી અથવા એક ગણધર તો અવશ્ય હોય તે પ્રથમ ગણધર કે બીજા પણ હોય, પ્રાયઃ જ્યેષ્ઠ જ હોય. તે જ્યેષ્ઠ

ચનનું ખંડન જાણવું. શાસ્ત્રમાં તો કુટુંબીઓને જુહાર રવાનો જ નિષેધ કરેલ છે.।।૯।।

પ્ર૦—(૧૦) વર્તમાન કાળે દીક્ષા અવસરે આચાર્યાદિ ડીને શિષ્યના માથે વાસક્ષેપ કરે છે તે ભગવાનની આજ્ઞાનુ-સાર છે કે આજ્ઞા વિરુદ્ધ?

ઉ૦—દીક્ષા અવસરે વાસક્ષેપ કરે છે તે જિનાજ્ઞાનુ-સારે જ છે. ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ પણ ગૌતમાદિ મુનિઓના માથે વાસક્ષેપ કરેલ છે. જેને માટે આવશ્યક સૂત્રની મોટી ટીકામાં નિર્યુક્તિની ગાથાના વ્યાખ્યાનમાં કહ્યું છે કે–ભગવાનના મુખથી ત્રિપદી સાંભળવાથી ગણધરોને ઉત્પાદ-व्यय-ध्रौव्य-युक्तं सदिति प्रतीतिरुपजायते अन्यथा सत्त्वायोगात् અર્થાત્ ઉત્પાદ, વ્યય, ધ્રુવયુક્ત હોય છે, તે સિવાય સત્ પણાનો અયોગ છે, ત્યાર પછી પૂર્વભવની ભાવિત મતિવાળા તેઓ દ્વાદશાંગની રચના કરે છે. ત્યારપછી

भगवं अणुण्णं करेत्ति, सक्कोय दिव्वं वइरमयं थालं दिव्वचुण्णाणं भरेऊण सामिमुवगच्छति ताहे सामी सीहासणाओ उट्टेत्ता पडिपुण्णं मुट्ठिं केसराण गेण्हति, ताहे गोतमसामिप्पमुहा इक्कारस वि गणहरा ईसिं ओणया परियाडीए ठायंति ताहे देवा आउज्जगीत सद्दं निरुंभंति, ताहे सामी पुव्वं तित्थं गोतमसामिस्स दव्वेहिं गुणेहिं पज्जवेहिं ते अणुजाणामि त्ति भणति चुण्णाणि य से

પ્ર૦-૧૪ જે જીવે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં ચાર વખત આહારક શરીર કર્યું; તો તે જીવ ફરીને કોઈ વખત નરકાદિ ગતિમાં જનારો થાય કે તે જ ભવે મોક્ષે જાય?

ઉત્તર- ચાર વાર આહારક શરીર કરનાર જીવ તે જ ભવમાં મોક્ષે જાય પણ બીજી ગતિમાં ન જાય, જે માટે શ્રી પન્નવણા સૂત્રની ટીકામાં કહ્યું છે કે-

चतुःकृत्वः आहारकशरीरस्य नरकगमनाभावादिति

જેણે ચાર વખત આહારક શરીર કર્યું હોય તે નરકમાં જતો નથી, ત્યાર પછી બીજી ગતિમાં અસંક્રમથી આહારક સમુદ્ઘાત વિના મોક્ષે જાય. આ પ્રમાણે ચાર વખત આહારક શરીર કરનાર મુનિ તે જ ભવની અંદર મોક્ષે જાય છે.

પ્ર૦-(૧૫) કોઈ ચારિત્રવંત સ્ત્રી પાંચ અનુત્તર વિમાનમાં જાય કે નહિ?

ઉ૦-તેવા પ્રકારના અધ્યવસાય થવાથી પાંચ અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પન્નવણાસૂત્રની ટીકામાં તેવીશમાં કર્મપ્રકૃતિ નામક પદની અંતે કહ્યું છે કે:-

मानुषी तु सप्तमनरकपृथिवीयोग्यमायुर्न बध्नाति अनुत्तरसुरायुस्तु बध्नाति-

મનુષ્યની સ્ત્રી સાતમી નરક યોગ્ય આયુ બાંધતી નથી; અનુત્તરનું તો બાંધે છે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે.

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રની ટીકામાં નેમિ અને રાજીમતીના પૂર્વ
ના અધિકારમાં:—

ऽपराजिताभिख्ये विमाने त्रिदशो धनः यशोमत्यपि
रित्रं चरित्वा तत्र सोऽभवत् ॥

ર્થ—ત્યાર પછી અપરાજિત નામના વિમાનમાં ધન અને
ામતી ચારિત્ર પાળીને દેવ થયા. શ્રીવિજયચંદ્ર ચરિત્રમાં
પ્રદીપ પૂજાના અધિકારમાં કહ્યું છે કે—

सग्गाओ चविउं एत्थ वि जम्मंमि तुहसही होइ
ो मरिउं तुम्हे सव्वट्ठे दोवि देवत्ति ॥१॥

અર્થ—તે સ્વર્ગથી ચ્યવીને તારી સખી થશે, પછી
થી મરીને તમે બન્ને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવ થશો.

પ્ર૦-(૧૬) લોક અને ધર્મમાં પુરુષોની પ્રધાનતા
ા છતાં, પુરૂષની અપેક્ષાએ સ્ત્રીઓનો તપ પ્રમુખ ધર્મ-
ાનિ વિષે વિશેષથી જે સામર્થ્ય તથા ઉદ્યમ દેખાય
તેમાં શું કારણ છે ?

ઉ૦—તેવા પ્રકારના શુભ અધ્યવસાયની સાથે સંમિ-
ત એટલે જોડાએલ તેમનો સ્વભાવ જ તેમાં કારણ તરીકે
ણાય છે. બીજો કોઈ હેતુ નથી. આથી જ આગમની
દર તેમને મુક્તિગમન કહેલ છે. તેમ જ સાતમી નરક
ીનું ગમન નિષેધેલ છે. કહ્યું છે કે—

वि हु जुत्ता मुत्ति जम्हा दीसइ अणुत्तरं विरियं ॥
मविसयंमि तासि तहा तहा उज्जुमंतीणं ॥६२॥

निज्जायमाणे मणुयगामी भवइ, सिरेणं निज्जायमाणे देवगामी भवइ, सव्वंगेहिं निज्जायमाणे सिद्धिगति पज्जवसाणे पन्नत्ते इति—

આનો અર્થ ઉપર આવી ગયેલ છે.

પ્ર૦—(૧૯) થીણદ્ધિ નિદ્રાવાળા જીવને, વાસુદેવના બળ કરતાં અર્ધું બળ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, તે આ કાળમાં હોય કે નહિ ?

ઉ૦—તે બળ હમણાં આ ક્ષેત્રમાં નથી, થીણદ્ધિ નિદ્રાવાળાને તે બળ પહેલાં સંઘયણવાળાને જ કહ્યું છે હમણાં તો તે થીણદ્ધિ નિદ્રાવાળાને સામાન્ય માણસોના બળ કરતાં બમણું, ત્રણગણું અને ચારગણું બળ હોય પણ એથી અધિક બળ ન હોય જે માટે નિશીથચૂર્ણિની પીઠિકામાં કહ્યું છે કે—

थीणद्धीबलपरूवणा कज्जइ केसव अद्धबला, केसवो वासुदेवो जं तस्स बलं तब्बलाओ अद्धबलं थीणद्धिणो भवति तं च पढमसंघयणिणो, इयाणिं पुण सामण्णबला दुगुणं चउगुणं वा भवति, सो एवं बलजुत्तो, मा गच्छं रूसितो विणासेज्ज, तम्हा सो लिंगपारंची कायव्वो सो य साणुणा तं भण्णइ "मुय लिंग नत्थि तुह चरणं, जा गाइं गणणा भणितो मुयइ तो सोहणं, अह न मुयइ ता संघो समुदितो हरति, न एक्को मा एगस्स

सगमिस्सति" दुट्टो य वावादेस्सति, लिंगावहाराणियमणत्थं भण्णइ. "अवि केवलगाहा" अवि संभावणे किं संभावयति इमं जतिवि तेण व भवग्गहणेण केवलमुप्पाडेइ तहवि से लिंगं न दिज्जइ, तस्स वा अन्नस्स वा एस नियमो अणतिसइणो, जो पुण अवहिणाणातिसती सो जाणइ ण पुणए यस्स थीणद्धि निद्दोदओ भवति देइ से लिंगं इतरहा न देइ, लिंगावहारेणं पुण कज्जमाणे अयमुपदेशो, देसवओत्ति सावगो होही थूलगपाणाइवायादि नियत्तो पंचाणुव्वयधारी, ताणि वा ण तरसि दंसणं गेण्ह, दंसण-सावगो भवाहित्ति भणितं भवइ, अह एवंपि अणुणेज्ज माणो नेच्छइ लिंगं मोत्तुं, ताहे रातो सत्तं मोत्तुं पलायन्ति देशान्तरं गच्छन्तीत्यर्थः ॥

ભાવાર્થ—થીણુદ્ધિ નિદ્રાના બળની પ્રરૂપણા કરાય છે, વાસુદેવને જે બળ હોય તેનાથી અર્ધું બળ થીણુદ્ધિ નિદ્રાના ઉદયવાળાને હોય છે, તે બળ પ્રથમ સંઘયણવાળાને જાણવું. આ કાળમાં સામાન્ય માણસના બળ કરતાં થીણુદ્ધિ નિદ્રાના ઉદયવાળાને બમણું, ત્રણગણું, કે ચારગણું બળ હોય છે. આવા બળવાળો ગુસ્સે થયેલ સાધુ ગચ્છનો નાશ ન કરે તે માટે તેને લિંગપારંચી કરવો એટલે તેને પ્રેમભાવથી કહેવું કે તું સાધુવેશ મૂકી દે, તને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ નથી. એમ કહેવાથી જો વેશ મૂકી દે તો સારું, અથવા ન મૂકે તો સંઘ મળીને તેનો વેશ ઉતારી લે, જો

એક માણસ વેશ ઉતારે, તો તે દુષ્ટ સાધુ એકલાને મારે એટલે વેશ ઉતારનારને અનર્થની પ્રાપ્તિ પણ થાય अपि केवलगाहा ’ અહિં અપિ શબ્દ સંભાવના અર્થમાં છે, શું સંભાવના કરે છે—જો કે આ થીણદ્ધિ નિદ્રાના ઉદયવાળો જીવ તે જ ભવમાં કેવળજ્ઞાન ઉપાર્જન કરે એવો હોય તો પણ તેને અથવા બીજાને સાધુ વેશ અપાય નહિ. આ નિયમ અતિશય રહિત સાધુઓ માટે છે. જે સાધુ અવધિજ્ઞાનના અતિશયવાળો હોય તે જ્ઞાનથી એમ જાણે કે આને થીણદ્ધિ નિદ્રાનો ઉદય થતો નથી તો તેને સાધુવેશ આપે, તે સિવાય ન આપે, વેશ ઉતારતા પહેલાં થીણદ્ધી નિદ્રાવાળા સાધુને આ પ્રમાણે ઉપદેશ કરવો કે હે ભદ્ર! તને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ નથી માટે તું સાધુ વેશ મૂકીને સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતાદિની નિવૃત્તિરૂપ પાંચ અણુવ્રતધારી શ્રાવક થા, અથવા પાંચ અણુવ્રત ધારણ ન કરી શકે તો સમ્યક્ત્વને ગ્રહણ કર અને દર્શન શ્રાવક થા. આ પ્રમાણે સમજાવ્યા છતાં પણ જો સાધુ વેશ મૂકવાને ન ઇચ્છે તો તેને સૂતો મૂકીને સાધુએ દેશાન્તર ચાલ્યા જવું, એ પ્રમાણે બૃહત્કલ્પમાં પણ જાણવું. જીતકલ્પની ટીકામાં તો—

यदुदयेऽतिसंक्लिष्टपरिणामाद् दिनदृष्टमर्थमुत्थाय प्रसाधयति केशवार्द्धबलश्च जायते तदनुदयेऽपि च स शेषपुरुषेभ्यस्त्रि-चतुर्गुणबलो भवति इयं च प्रथमसंहनिन एव भवति इत्युक्तमस्ति ॥

અર્થ—જે થીણદ્ધી નિદ્રાના ઉદયમાં અતિ એટલે ઘણાં સંક્લિષ્ટ પરિણામથી દિવસે જોએલ (ચિંતવેલ) કાર્ય રાત્રિમાં ઊઠીને કરી દે તે વખતે તેનામાં વાસુદેવ કરતાં અર્ધું બળ હોય છે. તે નિદ્રાના અનુદયમાં પણ તે માણસમાં બીજા માણસો કરતાં ત્રણ અને ચારગણું બળ હોય છે, આ વાત પ્રથમ સંઘયણવાળાને આશ્રયીને કહી છે.

પ્ર૦—(૨૦) સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિકના ઉદયમાં જીવને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય કે નહિ ?

ઉ૦—સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિકના ઉદયવાળા જીવને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ ન જ થાય, જેને માટે આચારાંગ સૂત્રની ટીકામાં ત્રીજા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશામાં

स्त्यानर्द्धित्रिकोदये सम्यक्त्वावाप्तिर्भवसिद्धकस्यापि न भवतीति। किं च यदि स्त्यानर्द्धिनिद्रावतः कदाचिदज्ञानतश्चारित्रं दत्तं भवेद् तर्हि तस्य शास्त्रोक्तविधिना लिंगं परित्याज्यं। तद् विधिस्तु प्राक्तन प्रश्नोत्तरादवसेयः कथं तर्हि कर्मग्रंथादौ षष्ठं प्रमत्तगुणस्थानं यावत् स्त्यानर्द्धित्रिकोदयः कथं प्रतिपाद्यते, उच्यते मतान्तरमेतदिति संभाव्यते यद्वा पूर्वप्राप्तसम्यक्त्वादेः, स्त्यानर्द्धिनिद्रोदयस्तत्र प्रतिपादितोऽस्ति इति न कश्चिदविरोधः, तत्त्वं तु ज्ञानिगम्यं ।

અર્થ— સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિકના ઉદયમાં ભવસિદ્ધિક જીવને પણ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જો કદાચિદ્ થીણદ્ધી

[illegible] આવે, તેને માટે [illegible] આવું [illegible] અધિકારમાં આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે.

समणोवासगो वा पडिमं करेउं गए पच्छागओ तं पडिग्गहं साधूणं दिज्ज [illegible]।

અર્થ—શ્રાવક પ્રતિમા પૂર્ણ કરીને પાછો ઘેર આવે તો પાત્ર વિગેરે ઉપકરણો સાધુને આપી દે.

પ્ર૦—(૨૪) સમયે સમયે અનંત પર્યાયોની હાનિ શાસ્ત્રસંમત છે?

ઉ૦—વર્તમાન કાળે પ્રતિદ્રવ્ય-હરેક દ્રવ્યને આશ્રીને સમયે સમયે અનંતાપર્યાયોની હાનિ આગમમાં કહેલ હોવાથી આ કથન શાસ્ત્રાનુસારી જ છે પણ યત્ કિંચિત્ લોકોક્તિ માત્ર નથી.

यदुक्तं पंचकल्पभाष्ये भणियं च दूसमाए गामा होहिंति उ मसाणसमा ॥ इयखेत्त गुणाहानि कालेत्ति उ होति सा(सा) हाणि । १॥ समये समये ऽनंता परिहायंते उ वण्णमाईया ॥ दव्वाइपज्जा या अहोरत्तं तत्तियं चेव ॥२॥ दुसमअणु भावेणं साहुजोगा तु दुल्लभा खेत्ता ॥ काले वि य दुम्भक्खा अभिक्खणं हुंति डमरा य ॥३॥ दूसण अणुभावेण य परिहाणी होति ओसहबलाणं ॥ तेणं मणुयाणंपि उ आउगमेहादि परिहाणी ॥४॥

અર્થ—પંચ કલ્પભાષ્યમાં કહ્યું છે કે-દુષમ કાળમાં
ડા તે મસાણુ જેવા થશે, આ પ્રમાણે ક્ષેત્રની હાનિ
વી. એવી રીતે કાળમાં પણુ હાનિ થાય. વર્ણુ ગંધ
દિ દ્રવ્યાદિના અનંતા પર્યાયો સમયે સમયે ઘટે છે-
ને થાય છે, તેટલા જ અહોરાત્રિના પર્યાયોની પણુ
ને થાય છે,

દુષમ કાલના પ્રભાવથી સાધુને યોગ્ય એવા ક્ષેત્રો
વા દુર્લભ હોય છે, વળી દુષ્કાલ અને વારંવાર બળવા
ગેરે ઉપદ્રવો પણુ થયા કરે. દૂષમ કાળના પ્રભાવથી
ાજનું સત્ત્વ ઓછું થાય છે તેથી મનુષ્યોનું આયુષ્ય
દ્ધિબળ વિગેરે ઘટે છે, દરેક વસ્તુના વર્ણાદિપર્યાયો
નંતા છે અને તે અનંતું ઘણું મોટું માનેલુ છે. તેથી
મયે સમયે દરેક વસ્તુના અનંતા પર્યાયો ઘટે છે પરંતુ
અનંતું નાનું હોવાથી અને અવસર્પિણી કાળના
મયો અસંખ્યાતા હોવાથી, એક એક વસ્તુમાં પ્રતિસમયે
નંતાપર્યાયોનો નાશ થયા છતાં તત્કાલ સર્વ વસ્તુનો
ાશ થવાનો પ્રસંગ આવતો નથી. આ સમજવાનું કે
મયે સમયે અનંતપર્યાયોની હાનિ એ શાસ્ત્રસંમત છે.

પ્ર૦—(૨૫) કાર્તિક શ્રેષ્ઠી અને ગૈરિક તાપસના
સંબંધમાં ગૈરિકે દ્વેષથી કાર્તિક શેઠની પીઠ ઉપર થાળ
મૂકીને ભોજન કર્યું એ પ્રમાણે સંભળાય છે, તે કોઇ
ાં જેયું છે કે નહિ ?

સાધર્મિક ન કહેવાય. પ્રવચનથી પણ સાધર્મિક તે કહેવાય કે જે સાધુ સાધ્વી, શ્રાવક શ્રાવિકારૂપ સંઘની અંદર હોય "पवयणसंघेगयरे" એ વચનથી ભગવાન્ તેના પ્રવર્તક હોવાથી સંઘની અંદર નથી પણ સંઘના અધિપતિ છે, માટે પ્રવચનથી પણ સાધર્મિક ન કહેવાય તેથી જ તીર્થંકરને માટે કર્યું હોય તે સાધુઓને કલ્પે જ છે, તો પછી પ્રતિમાને માટે કર્યું હોય તેની શી વાત? તે તો કલ્પે જ છે. પ્રતિમા અજીવ છે, જીવને ઉદ્દેશીને કર્યું હોય તે આધાકર્મી થાય. जीव उद्दिस्स कडं इति તે જીવત્વ પ્રતિમાને છે જ નહિ, તે પ્રમાણે ચૈત્યવંદનભાષ્ય અને સંઘાચાર ટીકામાં કહ્યું છે.

પ્ર૦-(૩૨) મહર્દ્ધિક દેવો બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ જવું-આવવું, બોલવું-ઉત્તર આપવો, આંખને ઉઘાડવી-મીંચવી, સંકોચવું-વિસ્તારવું, ઊભા રહેવું, સૂવું, બેસવું, વિકુર્વણા એટલે વૈક્રિય રૂપ કરવા-મૈથુનાદિ ક્રિયા કરે છે, અથવા મહર્દ્ધિક હોવાથી બાહ્યપુદ્ગલ ગ્રહણ કર્યા વિના પણ કરે છે.

ઉ૦-દેવ આદિક સર્વે સંસારી જીવો બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ ગમનાદિ કરવાને માટે સમર્થ હોય છે, બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના કાંઈ પણ કરી શકે નહિ. શ્રી ભગવતીસૂત્રના ૧૬ શતકના ચોથા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે-

देवेणं भंते महिड्ढिए जाव महे सक्खे बाहिरए पोग्गले परियादित्ता पभू आगमित्तए हंता पभू, देवेणं

શંકા—૨૮ સિવાય બીજી પણ કેટલીક લબ્ધિયો છે કે નહિ?

સમાધાન—તે સિવાયની બીજી લબ્ધિયો પણ હોય છે, પ્રવચનસારોદ્ધાર ટીકામાં કહ્યુ છે કેઃ—"पमार हुंति लद्धिओ" ૨૮ આદિ લબ્ધિઓ હોય છે, આદિ શબ્દથી જીવોને શુભ-શુભતર-શુભતમ પરિણામથી અસાધારણ તપના પ્રભાવથી નાના પ્રકારનીલબ્ધિઓ ઋદ્ધિવિશેષો હોય છે. ॥૭૧॥

પ્ર૦ (૭૨)—અણિમાદિ આઠ સિદ્ધિયોનો કઇ લબ્ધિમાં સમાવેશ થાય છે?

ઉ૦—વૈક્રિય લબ્ધિમાં આ આઠ સિદ્ધિઓનો અંતર્ભાવ-સમાવેશ જણાય છે. યોગશાસ્ત્રની ટીકામાં 'वैक्रिया लब्धयोऽनेकधा अणुत्व–महत्व–प्राप्ति प्राकाम्ये-शित्व–वशित्वाऽप्रतिघातित्व–अंतर्धानित्व––कामरूपित्वादि-भेदात्,

૧. અણુત્વં-નાનામાં નાનું શરીર બનાવવું, જેના વડે કમલતંતુના છિદ્રમાં પ્રવેશ કરીને ચક્રવર્તિના ભોગો ભોગવી શકે, મહત્વં-મેરુથી પણ મોટું શરીર કરી શકે એવું સામર્થ્ય, લઘુત્વં-પવનથી ઘણું હલકું શરીર બનાવે તે, ગુરુત્વં-વજ્રથી પણ ઘણું ભારે શરીર બનાવે કે જેથી પ્રચંડ બળવાળા ઇન્દ્રાદિ દેવોને પણ દુઃસહ થાય, પ્રાપ્તિ-ભૂમિ ઉપર રહી આંગુલીના અગ્રભાગવડે મેરુપર્વતના અગ્રભાગ તથા પ્રભાકરાદિને સ્પર્શ કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય તે, પ્રાકામ્યં-પાણીમાં ભૂમિની પેઠે પ્રવેશ કરી [illegible] [illegible]

પ્ર૦—(૯૨) દેરાસરમાં જિનપ્રતિમાની ઉપર ભમ-
ઘર હોય તો તેવા પ્રકારના ઉપયોગી શ્રાવકના અભાવે
હિત સાધુ પોતે તેને દૂર કરે નહિ ?

ઉ૦—એમાં અલ્પ દોષ હોવાથી સાધુએ પોતે કાઢવું
એ. જો ન કાઢે તો ગુરુ પ્રાયશ્ચિત આવે જેને માટે
કલ્પભાષ્યમાં કહ્યુ છે કે-

लुआ कोलिग जालिग कोत्थलहारी अ उवरिगेहे अ।
साहिंतमसाडिंते लहुगा गुरुगा य मत्तीए ॥१॥

ભાવાર્થ- કોઈક મહાત્મા કોઈક ગામને વિષે જિન-
દિર જોઈને ચૈત્યને નમસ્કાર કરવા માટે ગયા હોય અને
ાં કંથંચિત્ દેરાસરમાં સાફસુફી ન થતી હોય અને
ભગવાનની પ્રતિમાં ઉપર કરોળીયાની જાલ, જાલા, ભમ-
ના ઘર વિગેરે જોઇને જો ઉપેક્ષા કરે એટલે પોતે તેને
ન કરે તો ગુરુ પ્રાયશ્ચિત એટલે ચતુર્ગુરુ પ્રાયશ્ચિત આવે
રે તો ચતુર્લઘુ પ્રાયશ્ચિત આવે. આ પ્રમાણે
નાના કારણભૂત વૃક્ષાદિકને

પ્ર૦-(૯૪) જો વસ્ત્રમાં જુ ઉત્પન્ન થાય તો વસ્ત્ર ધોવું પડે તે વખતે કઈ વિધિ કરવી ?

ઉ૦—કપડામાં જુ પડી ગઈ હોય તો વસ્ત્રની અંદર ... રાખીને બીજા વસ્ત્ર ઉપર જુ સંક્રામી દેવી. પછી વસ્ત્ર ધોવું. ઓઘનિર્યુક્તિ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે

"ज्पणा संक्रामणा" षट्पदा यूकास्तासां विधिमन्येन अन्यस्मिन् वस्त्र षट्पदीः संक्रामयंति ततो धावन्ति,

એ ઉપર આધાર છે. ॥ ૯૪ ॥

પ્ર૦-(૯૫) સ્થંડિલ જવા કેટલાક સાધુ ભેગા થઈને જાય અને કેટલું પાણી સાથે લે ?

ઉ૦—શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે "दो दो गच्छन्ति" બે બે ભેગા મળીને જાય, એક એક ન જાય. તેમાં "तिण्हट्ठद्रयं तु घेत्तूण" ત્રણ સાધુને માટે જેટલું પાણી જોઈએ તેટલું તે બે સાધુઓ લઈને જાય પરંતુ અમર્યાદિએ બેસે નહિ ઈત્યાદિ વિસ્તારની ઇચ્છાવાળાએ ઓઘનિર્યુક્તિ જોવી, સ્થંડિલ જતી વખતે ગુદા લુંછવાને માટે ઈંટના ટુકડા અથવા વસ્ત્રના ડગલ (ટુકડા) સાથે લેવા, એ વાત બૃહત્કલ્પની ટીકામાં છે. ॥ ૯૫ ॥

પ્ર૦-(૯૬) સાધુઓ પરસ્પર કેટલા આંતરે સુવે અને ભીંતથી કેટલા દૂર સુવે ?

ઉ૦—ઉત્સર્ગપદે સાધુઓ બે હાથને આંતરે સુવે છે તે સિવાય અનેક પ્રકારના દોષનો સંભવ છે, તથા

એ છે કે ચતુર્થ એ ઉપવાસનું નામ છે, ભગવતીસૂત્રની ટીકામાં બીજા શતકના ચોથા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે-

"चउत्थं चउत्थे णं" चतुर्थं भक्तं यावत् भक्तं त्यज्यते यत्र तत् चतुर्थमियं चोपवासस्य संज्ञा, एवं षष्ठादिकमुपवासद्वयादेरिति, अन्तकृद्दशावृत्तौ अप्युक्तं रत्नावलीतपोधिकारे "चतुर्थमेकेन उपवासेन षष्ठं द्वाभ्यां अष्टमं त्रिभिरिति" किं च यदि चतुर्थादेराद्यन्तदिनयोरेकाशनकनियमो भवेत् तर्हि "वासावासं पज्जोसवियाणं छट्ठभत्तियस्स कप्पंति दोगोअरकाला" इत्यादि कल्पसूत्रोक्तपाठो विरुध्येत् ।

ભાવાર્થ–ચાર વખત ભોજનનો જેમાં ત્યાગ કરાય તે તે ચતુર્થભક્ત, ચતુર્થ એ ઉપવાસની સંજ્ઞા છે, નામ છે. એ પ્રમાણે છઠ્ઠ એ બે ઉપવાસનું નામ. અંતકૃદ્દશાસૂત્રની ટીકામાં રત્નાવલીતપના અધિકારમાં એક ઉપવાસવડે ચતુર્થ, બે ઉપવાસવડે છઠ્ઠ, ત્રણ ઉપવાસવડે અઠ્ઠમ કહેવાય તેમ જણાવ્યું છે, વળી જો ચતુર્થ આદિના પહેલા અને છેલ્લા દિવસે એકાસન કરવાનો નિયમ હોય તો ચોમાસામાં છઠ્ઠ ભક્તવાલા સાધુને બે વાર ગોચરી જવું કલ્પે ઇત્યાદિ કલ્પસૂત્રના પાઠની સાથે વિરોધ આવે. ત્યાં છઠ્ઠના પારણે બે વાર આહાર નિમિત્તે ગૃહસ્થને ઘેર જવાનું કહ્યું છે.

પ્ર૦—(૧૧૪) શ્રાવકે રાત્રિભોજનનો ત્યાગ તો

ગોપભોગપરિમાણ નામક સાતમા વ્રતમાં જ અભક્ષ્યના
ાગ અવસરે કરેલું હતું, તો પછી શ્રાવકને અગિયાર
તિમામાં પાંચમી પ્રતિમાની અંદર તે ત્યાગ કેમ કહ્યો ?

ઉ૦—પ્રાયઃ પૂર્વે અશન ખાદિમનો ત્યાગ કર્યો
તો. પાણી અને સ્વાદિમ મુખવાસની તો પરતન્ત્રતાને
કિને છૂટી રાખી હતી. પાંચમી પ્રતિમામાં તો તેનો પણ
તાગ કરવાનું કહ્યું છે તેથી કોઈ દોષ નથી.

પ્ર૦—(૧૧૫) દૈવસી આદિ પાંચ પ્રતિક્રમણમાં
સરખા પાઠરૂપ ગમા આલોવા કેટલા હોય છે તથા આવશ્ય-
કનિર્યુક્તિ આદિમાં સર્વ પ્રતિક્રમણની શરૂઆતમાં વસિકની
ગણના કેમ કરી ?

ઉ૦—ત્રણ ગમા એટલે ત્રણ આલોવા છે તે કહીએ
છીએ-દેવવંદન કરી ચાર ખામણાવડે આચાર્યાદિ ગુરુને
વંદન કરી "सव्वस्सवि ઇત્યાદિ કહીને જે" करेमि भंते
ઈત્યાદિ બોલવાપૂર્વક જે "इच्छामि ठामि काउस्सग्गं ઈત્યાદિ
બોલવું તે પહેલો ગમો જાણવો, તથા ચોથા પ્રતિક્રમણ
આવશ્યકમાં "करेमि भंते" ઇત્યાદિ બોલવાપૂર્વક જે
"इच्छामि पडिक्कमिउं" ઈત્યાદિ બોલવું તે બીજો ગમો
છે, તથા પાંચમા આવશ્યકમાં જે "करेमि भंते" ઈત્યાદિ
બોલવાપૂર્વક "इच्छामि ठामि काउस्सग्गं" ઇત્યાદિ
બોલવું તે ત્રીજો ગમો જાણવો, તથા દૈવસિકની આદિમાં
ગણના તો દિવસની મુખ્યતાને લીધે જાણવી. આવશ્યક-
નિર્યુક્તિની મોટી ટીકામાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

"देवसिय राइय पक्खिय चाउम्मासे तहेव वरिसे य।
इक्केक्क तिन्नि गमा नायव्वा पंचसु एतेसु ।१।

ભાવાર્થ-દિવસ વડે થયેલ હોય તે દૈવસિક, તેને વિષે, એ શી રીતે રાત્રિક-પાક્ષિક-ચતુર્માસિક-વાર્ષિક પાંચ પ્રતિક્રમણ, તે વિષે એક એક પ્રતિક્રમણમાં ત્રણ ગમા જાણવા. આ પાંચ પ્રતિક્રમણમાં ત્રણ ગમા શી રીતે થાય? સામાયિક કરીને કાઉસ્સગ્ગ કરવો ૧. સામાયિક કરીને પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલવું ૨. સામાયિક કરીને ફરી કાઉસગ્ગ કરવો. ૩.

પ્ર૦—(૧૧૬) કાયોત્સર્ગમાં ઉચ્છ્વાસાદિ કઈ કઈ વિધિ વડે કરવા?

ઉ૦—સમ્યગ્યતના વડે કરવું. યતનાનું સ્વરૂપ આવશ્યક બૃહદ્વૃત્તિથી જાણવું, તે સંબંધી સંક્ષેપ પાઠ આ પ્રમાણે છે—

"ऊसासं न निरुंभइ कायोत्सर्गे उच्छ्वासं न निरुणद्धि किन्तु सूक्ष्मोच्छ्वासमेव यतनया मुंचति नोल्वणं, मा भूत् सत्त्वविघात इति एवं कासक्षुतादीनि अपि कायोत्सर्गे अग्रतो हस्तदानेन यतनया क्रियन्ते न निरुध्यन्ते, वातनिसर्गं च शब्दस्य यतना क्रियते न निरुद्धं मुच्यते ———ति— "

ભાવાર્થ—કાયોત્સર્ગમાં ઉચ્છ્વાસ રોકવો નહિ. પરંતુ સૂક્ષ્મયતના વડે મૂકે, જોરથી નહિ જેથી કોઈ જીવનો ઘાત ન થાય, એ પ્રમાણે ખાંસી, છીંક આદિ પણ કાઉસ્સગ્ગમાં મુખ આગળ હાથ રાખીને યતના કરે પણ રોકે નહિ, વાતસંચર થાય તો શબ્દની યતના કરે, નિકળ્યું હોય એમ ન મૂકે. અત્રે જીતકલ્પ ટીકામાં એટલી વિશેષતા છે કે—

अधोवातनिर्गमे च करेण एकपुताकर्षणं कार्यं येन महान् कुत्सितः शब्दो न भवति. अन्यथा तु अविधिरिति "

ભાવાર્થ—અધોવાત નિકળે ત્યારે હાથ વડે એક પુતાનું આકર્ષણ કરવું જેથી મહાન્ કુત્સિત શબ્દ ન થાય, તે સિવાય તો અવિધિ જાણવી.

પ્ર૦ (૧૧૭)—એકાશનાદિ પચ્ચખાણમાં "पारिट्ठावणियागारेणम्" એ પ્રમાણે આગાર આવે છે એનો અર્થ શો ? તથા પરવઠાની વસ્તુ કોને આપવી ?

ઉ૦—परिट्ठापनं એટલે પચ્ચખાણ કરેલ વિગઈ આદિનો સર્વથા ત્યાગ કરવો એ જ છે પ્રયોજન જેનો તે પારિષ્ઠાપનિક આગાર વિશેષ જાણવું. બીજે સ્થળે એ વસ્તુનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો બહુ દોષનો સંભવ છે. આગમિક ન્યાયવડે આશ્રય કરવામાં આવે તો ગુણનો સંભવ છે તેથી ગુરુ આજ્ઞાવડે ખાય તો પચ્ચખાણ ભાગે

નહિ એવો અર્થ પ્રવચનસારોદ્ધારની ટીકામાં છે. પરસ્પર વસ્તુ કોને ખાવા આપવી તે કહીએ છીએ. એક આ આચાર્યભિક્ષવાળો હોય અને બીજો ગોચર ભક્તવાળો હોય ત્યારે તે વસ્તુ ગોચર ભક્તવાળાને આપવી. ગોચર ભક્ત વાળામાં બાળ અને વૃદ્ધ હોય ત્યારે બાળને આપવી. તે બાળ પણ સશક્ત હોય અને અશક્ત હોય ત્યારે અશક્તને આપવી. તે અશક્ત પણ ફરનારો હોય અને બેઠી રહેનારો હોય ત્યારે ફરનારને આપવી, તે ફરનાર પણ પરોણો હોય અને ત્યાં બેઠી રહેનારો હોય ત્યારે પરોણાને આપવી. પરોણાના અભાવે ત્યાં રહેનારને આપવી. એ પ્રમાણે આઠ પદવડે ૧૬ ભાંગા થાય. પહેલો ભાંગો તો વૃદ્ધ-અશક્ત નહિ ફરનારો ત્યાં રહેનારો તે છે, તેમાં પહેલા ભાંગાવાળાને આપવું. તેના અભાવે બીજા ભાંગાવાળાને આપવું. એ પ્રમાણે આચાર્યભિક્ષા [illegible] પણ ૧૬ ભાંગા. આચાર્યભિક્ષા [illegible] ભક્તવાળામાં પણ ૧૬ ભાંગા [illegible] આચાર્યભિક્ષા

'ततो गुरूणामभ्यर्णे प्रतिपत्तिपुरस्सरं ॥ विदधीत विशुद्धात्मा प्रत्याख्यानप्रकाशनम् '

ભાવાર્થ—ત્યાર પછી નિર્મલ ચિત્તવાળો વંદનપૂર્વક ગુરુ પાસે પચ્ચખાણ કરે ॥ ૧૧૮॥

પ્ર૦—(૧૧૯) છદ્મસ્થ સાધુઓ પડિલેહણ કરે છે પરંતુ કેવલીયો પડિલેહણા કરે કે નહિ?

ઉ૦—જો વસ્ત્રાદિ જીવસંસક્ત જણાય તો કેવલીયો પ્રતિલેખના કરે છે, તે સિવાય નહિ. છદ્મસ્થને તો વસ્ત્રપાત્રાદિ જીવસંસ્કત હોય કે ન હોય પરંતુ પ્રતિલેખના અવશ્ય બે વાર કરવી જોઈએ. ઓઘનિર્યુક્તમાં શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી કહે છે કે—

पाणीहिं संसत्ता पडिलेहा हुंति केवलीणं तु ॥ संसत्तमसंसत्ता छउमत्थाणं तु पडिलेहा ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—વસ્ત્રને જીવાત લાગેલ હોય તો કેવલીયો પડિલેહણ કરે છે અને છદ્મસ્થને તો જીવાત લાગેલ હોય કે ન હોય તો પણ પડિલેહણા કરવી જ જોઈએ. ॥૧૧૯॥

પ્ર૦ (૧૨૦) આધુનિક કેટલાક લિંગીઓ નિહ્નવો, હંમેશા દોરાવડે મુખે મુખવસ્ત્રિકાને બાંધી રાખે છે તે જિનાજ્ઞાનુસારી છે કે વિરુદ્ધ?

ઉ૦—આ જિનાજ્ઞાવિરુદ્ધ જ જણાય છે, કોઈ પણ સૂત્રમાં આ વિધિ કહેલ નથી. વલી શાસ્ત્રમાં જ્યાં મુખવસ્ત્રિકાનો અધિકાર છે ત્યાં કોઈ પણ સ્થળે દોરાનું નામ નથી, તથા સુધર્મસ્વામીથી આરંભીને અવિચ્છિન્ન પરંપરાવડે કોઈ

પણ ધર્મગચ્છને વિશે દોરાવડે મુખવસ્ત્રિકા બાંધવાનું દેખાતું નથી, આ કારણથી દોરાવડે મુહપત્તિ બાંધવી, એ જિનાગમ અને સુવિહિત આચરણથી વિરુદ્ધ જ છે, બીજુ ગણધરાદિકે પણ યથાવસરે મુખે મુહપત્તિ બાંધી હતી, હંમેશાં નહિ. જો હંમેશા બાંધી રાખતા હોય તો શ્રી વિપાક સૂત્રનો પાઠ અસંગત થઈ જાય. અગીયારમું અંગ વિપાક સૂત્રનો પાઠ જણાવે છે કે-

'तएणं सा मियादेवी तं कट्ठसगडियं अणुकड्ढमाणी जेणेव भूमिघरए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छइत्ता चउप्पुडेण वत्थेणं मुहं बंधमाणी, भगवं गोयमा एवं वयासी तुब्भेहिंवि भंते मुहपोत्तियाए मुहं बंधह. तएणं से भगवं गोयमा मियादेवीए एवं वुत्त समाणे मुहपोत्तियाए मुहं बंधइत्ति'

ભાવાર્થ-ત્યારપછી મૃગાવતીદેવી તે કાષ્ઠની સગડીને ખેંચતી જ્યાં ભોંયરું છે ત્યાં આવે છે, આવીને ચારપડા વસ્ત્રવડે મુખ બાંધતી ભગવાન ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ભગવંત, તમે પણ મુહપત્તિવડે મુખ બાંધો, ત્યારપછી ભગવાન ગૌતમસ્વામિ મુહપત્તિ વડે મુખ બાંધે છે. આ પાઠથી હંમેશા મુખવસ્ત્રિકા વડે મુખ બાંધનારા લિંગીયો સૂત્રના ઉત્થાપક હોવાથી મહામિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોને અદ્રષ્ટવ્ય મુખવાળા જાણવા. આગમમાં કહ્યું છે કે—

जे जिणवयणुत्तिण्णं वयणं भासंति अहव मन्नंति ॥
दट्ठीणं तद्दंसणंपि संसारवुड्ढिकरं ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—જેઓ જિનવચનથી વિરુદ્ધ વચન બોલે અને તે પ્રમાણે માને છે તેમનું દર્શન પણ સમ્યક્ ટેને સંસારવર્ધક છે. ॥૧૨૦॥

પ્ર૦—(૧૨૧) સાધુએ દિવસે સૂવાનો શાસ્ત્રમાં ોધ કરેલ હોવાથી દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં 'इच्छामि ठेउं पगामसिज्जाए' ઈત્યાદિ સૂત્રવડે દિવસે સૂવાના તિચારનું પ્રતિક્રમણ શી રીતે સંગત ગણાય, તથા રાત્રિના ાચરી જવાનો અસંભવ હોવાથી રાત્રિના પ્રતિક્રમણમા ડિક્કમામિ गोयरचरियाए' ઈત્યાદિ સૂત્ર વડે તદ્વિષયક તિચારનું પ્રતિક્રમણ શી રીતે ઘટી શકે?

ઉ૦—ઉત્સર્ગપદે દિવસે સૂવાનો નિષેધ છતાં, અપવાદ દે રસ્તામાં ચાલતા થાક લાગ્યો હોય તો સૂવાનો નિષેધ થી માટે અદોષ છે, અહીં આ વિષયમાં આ સૂત્ર જ ા અર્થનો જ્ઞાપક જાણવો. સાધુપ્રતિક્રમણ સૂત્રની અવ- રીમાં કહ્યું છે કે—

'दिवा शयनस्य निषिद्धत्वात् असंभव एव अस्याऽति- ारस्य, न अपवादविषयत्वात् अस्य, तथाहि-अपवादतः ्यते एव साध्वखेदादौ इदमेव ज्ञापकमिति' एवं आवश्य- ृहद्वृत्तावपि ज्ञेयम्'

ભાવાર્થ-શંકા—દિવસે સૂવાનો નિષેધ હોવાથી ા અતિચારનો અસંભવ જ છે.

સમાધાન—આ સૂત્ર અપવાદ વિષયક પણ હોવાથી ેકાન્તે દિવસે સૂવાનો નિષેધ નથી, અપવાદપદે રસ્તામાં

ચાલતા થાક લાગ્યો હોય તો દિવસે પણ સૂવે જ, આ સૂત્ર જ આ અર્થને જણાવનાર છે; એ પ્રમાણે આવશ્યક બૃહદ્ વૃત્તિમાં પણ જાણવું. રાત્રિમાં ગોચરીનો અસંભવ છતાં પણ સ્વપ્નાદિમાં તેનો સંભવ હોવાથી રાત્રિ પ્રતિક્રમણમાં પણ ગોચરીના અતિચારનું પ્રતિક્રમણ યોગ્ય જ છે, એમાં કોઈ દોષ નથી. શ્રી પ્રતિક્રમણ સૂત્ર અવચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે-

શંકા--रात्रिकप्रतिक्रमणे 'इच्छामि पडिक्कमिउं गोयरचरियाए' ઈત્યાદિ સૂત્ર નિરર્થક છે रात्रौ अस्या असंभवात् રાત્રિમાં ગોચરીનો અસંભવ છે.

સમાધાન--स्वप्नादौ संभवादित्यदोष સ્વપ્નાદિમાં ગોચરીનો સંભવ છે માટે દોષ નથી इति चूर्णिप्रान्ते ।।૧૨૧।।

પ્ર૦—(૧૨૨) કેવલજ્ઞાની સાધુ મોક્ષે જતા ચઉદમા ગુણસ્થાનકના અંતિમ સમયે જે કર્મપુદ્ગલોની નિર્જરા કરે છે. તે પરમાણુ પુદ્ગલો કર્મના સ્વભાવથી મુક્ત થયેલા કેટલા ક્ષેત્રને સ્પર્શ કરે છે?

ઉ૦--તે પુદ્ગલો સર્વલોકને સ્પર્શ કરે છે? આ વાત પન્નવણા સૂત્રમાં ઇન્દ્રિય પદના પહેલા ઉદ્દેશામાં કહેલ છે, તે પાઠ આ પ્રમાણે--

'अणगारस्स णं भंते भावियप्पणो मारणंतिय समुग्घाएणं समोहयस्स जे चरिमा निज्जरा पोग्गला सुहुमा णं ते पोग्गला पण्णत्ता समणाउसो सव्वं लोगं पि य णं ते ओगाहित्ता णं, तं चिट्ठंति, हंता गोयमा' વગેરે.

ભાવાર્થ—હે ભગવંત, મારણાંતિક સમુદ્ઘાતવડે વર્તનારા ભાવિતાત્મા એટલે જ્ઞાનદર્શનાદિ ગુણો વડે વાસિત મુનિના શૈલેશીકાલમાં અંત્યસમયે નિર્જરેલા પુદ્ગલો, કર્મભાવથી રહિત થએલા પરમાણુઓને શું નિશ્ચિત સૂક્ષ્મ ચક્ષુઆદિ ઇન્દ્રિયના અવિષયભૂત કહેલા છે? આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામી મહારાજ પ્રશ્ન કરે એ ભગવાન કહે છે કે 'હંતા ગોયમા! હે આયુષ્મન્ શ્રમણ તથા આ પ્રમાણે નિશ્ચિત છે કે તે પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ છે અને સર્વલોકને સ્પર્શીને રહે છે.

શંકા—આ પુદ્ગલોને છદ્મસ્થ જીવ જાણે અને દેખે કે નહિ?

સમાધાન—આ પુદ્ગલોને કેવલી ભગવાન સર્વ પોતાના શરીરગત આત્મપ્રદેશોવડે જાણે અને દેખે છે, વિશિષ્ટ અવધિજ્ઞાન રહિત છદ્મસ્થ જીવ ન જાણે અને ન દેખે, કોઈ દેવ પણ ન જાણે અને ન દેખે;, તો પછી મનુષ્ય શી રીતે જાણે અને દેખે? ઇત્યાદિ અધિકાર પન્નવણા સૂત્રથી જાણવો ॥ ૬૨૨ ॥

પ્ર૦—(૧૨૩) આરિસો જોનાર માણસ શું આરિસો જુએ છે કે પોતાનું શરીર જુએ છે કે શરીરનું પ્રતિબિંબ જુએ છે?

ઉ૦—આરિસો જોનાર માણસ આરિસો તો જુએ છે ને તેની આગળ રહેલ છે તે દર્પણમાં પોતાના શરીરને દેખતો નથી, કારણ કે પોતાનું શરીર પોતાના આત્માને વિષે

लोकप्रमाणत्वेन धर्मास्तिकायादेर्मध्यं रत्नप्रभाऽवकाश एव भवति न रुचके, तथापि दिशाम् अनुदिशाम् तत्प्रभवत्वात् धर्मास्तिकायादिमध्यं तत्र विवक्षितं संभाव्यते " जीवत्थिकायस्सत्ति " प्रत्येकं जीवानामित ते च सर्वस्याम् अवगाहनायां मध्यभागे एव भवन्ति मध्यप्रदेशा उच्यन्ते.

एएसिणं भंते अट्ठजीवत्थिकायस्स मज्झपदेसा कति आगासपएसेसु ओघाहंते ? गोयमा॰ जहन्नेणं एकंसि दोहिं वा तिहिं वा चउहिं वा पंचहिं वा छहिं वा उक्कोसे अट्ठसु नो चेव णं सत्तसु त्ति "

संकोचविकाशधर्मत्वात् तेषां "उक्कोसेणं अट्ठसुत्ति एकैकस्मिंस्तेषाम् अवगाहनात्. " नो चेव णं सत्तसु त्ति " वस्तुस्वभावादिति श्रीभगवती सूत्रवृत्योः पञ्चविंशतिशतके चतुर्थोद्देशके ।

तथा " अट्ठधम्म " इत्यादि स्पष्टं नवरं धर्माधर्माकाशानां मध्यप्रदेशास्ते ये रुचकरूपा इति. जीवस्याऽपि केवलि समुद्घाते रुचकस्था एव ते, अन्यदा तु अष्टाव विचला, एते मध्यप्रदेशाः, शेषास्तु आवर्त्तमानजलमिव अनवरतम् उद्वर्त्तनपरिवर्त्तनपराः तत्स्वभावत्वात्, ये ते अमध्यप्रदेशा इति स्थानाङ्गवृत्तौ,

तथा पञ्चसर्वाधिकारेऽपि योगेन आत्माऽष्टौ प्रदेशान

विशाय उत्तप्तभाजनोदकवत् उद्वर्त्तमानैः सर्वैरेव आत्म-प्रदेशैरात्मप्रदेशावष्टब्धाकाशदेशस्थं कार्मणशरीरयोग्यं दलिकं यद् बध्नाति तत्प्रयोगकर्म इत्युच्यते "इत्या-चाराङ्गसूत्रवृत्तौ" लोकविजयाख्य द्वितीयाध्ययन प्रथमो-द्देशके तत्र हि एतदर्थसंवादी श्रीभगवतीसूत्रपाठोऽपि लिखितोऽस्ति, स तत एव अवसेयः॥ तथा

स्पृशन्ते कर्मणा तेऽपि, प्रदेशा आत्मनो यदि। दा जीवो जगत्यस्मिन्, अजीवत्वमवाप्नुयाद् ॥ १ ॥ इति नदीपिकायामपि बोध्यम् ॥

પ્ર૦ (૧૨૭)–જીવ અજીવ આદિ નવતત્ત્વો સ્થાનાંગાદિ ાઓમાં કહેલા છે. પરંતુ જીવ અજીવ સિવાયનાં સાત ત્વો જુદા જણાતા નથી. કારણકે પુણ્ય અને પાપ એ ર્મ છે. બંધ પણ કર્મનો જ છે. અને કર્મ એ પુદ્ગલોનો રિણામ છે. અને પુદ્ગલો અજીવ છે. મિથ્યાદર્શન આદિ પ આશ્રવ તે જીવનો પરિણામ છે. આશ્રવનિરોધરૂપ ંવર તે પણ નિવૃત્તિરૂપ જીવનો પરિણામ છે. કર્મનું ધીમે ધીમે છુટું પડવું તે નિર્જરા અને પોતાની શક્તિથી કર્મ અને જીવનું જે તદ્દન જુદું થવું તે મોક્ષ. તેથી જીવ અને અજીવ બે જ તત્વો છે. પણ નવ તત્વો નથી.

ઉ૦— આ વાત સાચી છે. સામાન્યથી જીવ અને અજીવ બે જ પદાર્થો સૂત્રમાં કહ્યાં છે, પરંતુ વિશેષથી તે જ બે તત્વોને નવતત્વ તરીકે ત્યાં કહેલાં છે, વસ્તુનું

यदुक्तं श्रीभगवतीसूत्रवृत्तौ त्रयोदशशतके प्रथमो-
द्देशके "चक्खुदंसणी न उववज्जंति त्ति" इन्द्रियत्यागेन
गोत्पत्तेरिति 'तर्हि अचक्षुदर्शनिनः कथम् उत्पद्यते ?
च्यते इन्द्रियानाश्रितस्य सामान्योपयोगमात्रस्य अचक्षु-
र्शनशब्दाभिधेयस्य उत्पादसमयेऽपि भावात् अचक्षुर्दर्शनिन
त्पद्यन्ते इत्युच्यते ॥

ભાવાર્થ—શ્રી ભગવતી સૂત્ર વૃત્તિમાં તેરમાં શતકમાં
હેલા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે:—ચક્ષુદર્શની ઉત્પન્ન થતા
થી. ઇન્દ્રિયનાં ત્યાગ વડે પરભવમાં ઉપજતાં હોવાથી.

શંકા— તો અચક્ષુદર્શની કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય ?

સમાધાન—ઇન્દ્રિયના આશ્રય વિના. અચક્ષુદર્શન
કે કહેવા યોગ્ય સામાન્ય ઉપયોગ માત્ર ઉત્પત્તિ સમયે
થી વિગ્રહગતિમાં હોવાથી અચક્ષુદર્શનવાળા ઉત્પન્ન થાય
એમ કહેવાય છે. ॥૧૨૮॥

પ્ર૦—(૧૨૯) સર્વ યુગલિક મનુષ્યોને કેટલું આયુષ્ય
ાકી હોય ત્યારે સંતાનની ઉત્પત્તિ થાય ?

ઉ૦—તેઓનું છ માસ આયુષ્ય બાકી હોય ત્યારે
ંતાનની ઉત્પત્તિ થાય છે. તે પછી પહેલાં આરામાં
૪૯ દિવસ, બીજા આરામાં ૬૪ દિવસ અને ત્રીજા આરામાં
૭૯ દિવસ સુધી તેઓ સંતાનોનું પાલન કરે છે.

यदुक्तं प्रथमारकस्वरूपाधिकारे जंबद्वीपप्रज्ञप्तौ अंतरः

મૈત્રી ઇચ્છે છે. તેથી તેને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય તે મા એકાન્તમાં જિનપ્રતિમા મોકલી. તેને જોઈને આર્દ્રક કુમાર પ્રતિબોધ પામ્યો, અને વિષયોથી વિરક્ત થયો આથી તે નાસી ન જાય તે માટે તેના ઉપર તેના પિતાએ ૫૦૦ રાજપુત્રોની ચોકી મૂકી. છતાં અશ્વ ખેલાવવાને બહાને છટકી જઇ આર્ય દેશમાં આવી દીક્ષા લીધી. તે વખતે આકાશવાણી થયેલી કે "તારે હજુ ઘણાં ભોગાવલી કર્મ બાકી છે." એમ દેવતાએ વારવા છતાં "મારા સિવાય બીજો કોણ રાજ્ય નહિ કરે" એમ કહી દેવતાના વચનની અવગણના કરી ચારિત્ર લીધું. આ પ્રમાણે ઉપ-રોક્ત પાઠથી જણાય છે કે આર્દ્રકુમાર જિનપ્રતિમાના દર્શનથી જ બોધ પામ્યા હતા.

નિર્યુક્તિનું આ વચન સૂત્રવચન નથી એમ ન કહેવું. કારણ કે શ્રુતકેવલિ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ નિર્યુક્તિ રચેલી હોવાથી તે સૂત્ર જેવી જ છે.

"सुयकेवलिणा रइयमिति" वचनात्.

વળી શ્રી ભગવતી સૂત્ર અનુયોગ દ્વારમાં પણ કહ્યું છે કે :—

"सुत्तत्थो खलु पढमो बीओ निज्जुत्तिमीसिओ भणिओ,
तइओ य निरवसेसो एस विही होइ अणुओगे"

ઈત્યાદિ વચનથી નિર્યુક્તિ ભાષ્ય ચૂર્ણિ વિગેરે

પ્રમાણ ઠરાયેલા છે. આથી તેનું વચન જેઓ ન માને તે સૂત્રના ઉત્થાપકો જાણવા. ॥૧૪૧॥

પ્ર૦ (૧૪૨) અત્યારના કેટલાક પાખંડીઓ ગૃહસ્થોને પણ અંગ ઉપાંગ આદિ સિદ્ધાન્તો ભણાવે છે. તે જિનેશ્વરની આજ્ઞા અનુસારે છે? કે તેની વિરુદ્ધ છે?

ઉ૦ આ કૃત્ય જિનેશ્વરની આજ્ઞા વિરુદ્ધ જ છે એમ જાણવું. નિશીથ સૂત્રમાં ઓગણીસમા ઉદ્દેશામાં ગૃહસ્થોને સૂત્ર વાંચવાનો નિષેધ હોવાથી તે પાઠ આ પ્રમાણે છે–

जे अण्णउत्थियं वा गारत्थियं वा वाएति वायंतं वा साइज्जति से आवज्जति चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं उग्घाइयं ”

ભાવાર્થ—જેઓ અન્ય તીર્થીઓને અથવા ગૃહસ્થોને વાચના આપે છે અથવા તેને સહાય આપે છે તેને ચાતુર્માસિક પરિહાર સ્થાન ઉદ્દ્ઘાતિક પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે.

આથી જ શ્રી અરિહંત ભગવંતોનાં ચરણમાં શ્રાવકોનાં વર્ણનમાં ઠેકઠેકાણે 'મેળવ્યો છે અર્થ જેમણે' 'ગ્રહણ કર્યો છે અર્થ જેમણે' એવા પદો જ દેખાય છે. પરંતુ 'સૂત્રનું અધ્યયન કર્યું છે જેમણે' એવો પાઠ દેખાતો નથી.

જો એમ છે તો શ્રાવકોને દશવૈકાલિક સૂત્ર પણ ન ભણાવવું? તેનાં ઉત્તરમાં કહે છે કે શ્રાવકોને દશવૈકાલિક

" સડ્ઢાણં અટ્ઠપવયણમાયાઓ ઉક્કોસેણં છજ્જીવણિયા

" सड्ढाणं अट्ठपवयणमायाओ उक्कोसेणं छज्जीवणिया सुत्तओ. अत्थओ वि पिंडेसणं न सुत्तओ. अत्थओ पुण उक्कोसेणं सुणइ त्ति "

આચાર્યે શ્રાવકને સૂત્રથી જઘન્યથી આઠ પ્રવચન માતા અને ઉત્કૃષ્ટથી છજ્જીવ નિકાય અધ્યયન સુધી ભણાવવું. પિંડેષણા અધ્યયન અર્થથી ભણાવવું પણ સૂત્રથી નહિ. અર્થ પણ માત્ર સાંભળે. બીજે પણ કહ્યું છે કે જે શ્રાવકોને દશવૈકાલિક સૂત્રના છજ્જીવ નિકાય અધ્યયનથી આગળ ભણાવે છે તે પોતાના મનકલ્પિત કદાગ્રહવાળો છે. (૧૪૨)

પ્ર૦ (૧૪૩)—શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવંતનો અંબડ નામનો શ્રાવક હતો તે જાતે બ્રાહ્મણ હતો કે ક્ષત્રિય ? તથા તેનું જે વિવિધ રૂપ કરવાનું સામર્થ્ય હતું તે તપથી ઉત્પન્ન થયેલી વૈક્રિય લબ્ધિના બળ વડે હતું ? કે પ્રસન્ન થયેલા દેવે આપેલ વિદ્યાબળ વડે હતું ? તથા આવતી ચોવિશિમાં જે તીર્થંકર થવાના છે તે અંબડ કોણ ?

ઉ૦—અહીં શાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ વિચારતાં શ્રી મહાવીર સ્વામીનાં અંબડ નામનાં બે શ્રાવકો થયા છે એમ સંભવે છે તે આ પ્રમાણે ઔપપાતિક ઉપાંગમાં કહ્યું છે કે :-શ્રી

વીરસ્વામીનો શ્રાવક અંબડ પરિવ્રાજક જાતે બ્રાહ્મણ હતો, અને ઘણાં છઠ્ઠ અઠ્ઠમ આદિ તપશ્ચર્યાથી તેને અવધિજ્ઞાન અને વૈક્રિયલબ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ હતી. તેને સાતસો શિષ્યો હતા. અન્તે અનશનવડે કાળ કરીને બ્રહ્મ દેવલોકમાં ગયો અને પછી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મોક્ષે જશે.

શ્રી મુનિરત્નસૂરિકૃત અંબડ ચરિત્રમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે:-

રથપુરમાં રહેનારો ક્ષત્રિય જાતિનો અંબડ રાજા હતો; તેને સાંખ્યમતની ગોરખ યોગિનીએ સાત દેશ આપ્યા હતા. બત્રીસ શ્રેષ્ઠ સ્ત્રીઓ અને મોટા રાજ્યની સમૃદ્ધિવાળો હતો; તેને પ્રસન્ન થયેલા સૂર્યાદિ દેવોએ અનેક વિદ્યાઓ આપી હતી. કેટલાક કાળે શ્રી કેશિ ગણધરના ઉપદેશથી સમ્યક્ત્વ પામીને તેમનાંજ વચનથી શ્રી મહાવીરસ્વામી ભગવંતના ચરણની સેવા સ્વીકારી હતી; મનની શિથિલતાથી અઢાર વખત સમ્યક્ત્વ મુક્યું તથા સ્વીકાર્યું હતું. શ્રી વીર પરમાત્માએ બતાવેલ સુલસા શ્રાવિકાની દૃઢતાને જોવાથી અત્યંત દૃઢ થયું છે સમ્યક્ત્વ જેનું એવો અંબડ રાજા પોતાના પુત્રને રાજ્ય આપીને અનશનવડે કાળ કરીને સ્વર્ગમાં ગયા. બીજા અંબડ ચરિત્રમાં આજ અંબડ રાજા આવતી ચોવિશિમાં તીર્થંકર થશે એમ કહ્યું છે.

ઠાણાંગ સૂત્રની વૃત્તિમાં પણ બે અંબડ શ્રાવકો જણાવેલા છે. પરંતુ એટલું વિશેષ છે કે તેમાં અંબડ

અને દેવી પણે વિકુર્વણા કરીને વિષય સેવે છે. પરંતુ બીજાને નહી તેઓ સ્વરત કહેવાય છે, તેનાં સંબંધી નિયાણું કરવું, તે છઠ્ઠું નિયાણું.

(૭) ઉપર કહેલાં છ પ્રકારનાં નિયાણાં કરનારા ભવાન્તરમાં દુર્લભ બોધિ થાય છે, આથી જે દેવો (નવ ગ્રૈવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનવાસી) મૈથુન સેવનથી રહિત છે. તે 'અરત' કહેવાય છે, તે સંબંધિ નિયાણું કરવું તે સાતમું નિયાણું.

(૮) ઉપર કહેલા (૧) બહુરત (૨) સ્વરત (૩) અરત એ ત્રણે દેવનાં ભેદો છે. ભવાન્તરમાં હું સાધુને વહોરાવનાર શ્રાવક થાઉં એવી પ્રાર્થના એ આઠમું નિયાણું.

(૯) વ્રતની આકાંક્ષાથી હું ભવાન્તરમાં દરિદ્ર શ્રાવક થાઉં એવી પ્રાર્થના એ નવમું નિયાણું.

ઉપર કહેલા નવ નિયાણામાં છેલ્લા ત્રણ અનુક્રમે ...ત્વ, દેશવિરતિ અને સર્વ વિરતિને આપનારા છે. ...મોક્ષ આપનાર નથી. આ બધી બાબત પક્ખીસૂત્રની ...માં કહી છે, બીજે ઠેકાણે પણ કહ્યું છે કેઃ–

ત્યાદિને તો મોક્ષમાં પણ અભિલાષા હોતી નથી. વિસ્તારના અર્થીઓએ પૂજાપંચાશકની વૃત્તિ જોવી. ॥ ૧૪૪ ॥

પ્ર૦ (૧૪૫) બીજા પુરુષની જેમ તીર્થંકરોના વૃષણ અને પુરૂષચિહ્ન આદિ ગુહ્ય પ્રદેશ જોવામાં આવે કે નહીં ?

ઉ૦ અતિગુપ્ત હોવાથી પ્રાયે કરીને હાથી અને જાતિવંત અશ્વની જેમ જોવામાં આવે જ નહીં. પ્રાયે કરીને એમ કહેવાથી ગૃહસ્થપણામાં સ્ત્રી સાથેનાં સંભોગ સમયે કંઈક દૃષ્ટિપથમાં આવવામાં દોષ નથી.

યોગશાસ્ત્રવૃત્તિનાં પ્રથમ પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે-

स्वामिनः कुञ्जरस्येव मुष्कौ गूढौ समस्थितौ ।
अतिगूढं च पुंश्चिह्नं कुलीनस्येव वाजिनः ॥२०॥

સિદ્ધાન્તમાં પણ આ બાબત કોઈ જગ્યાએ કહી છે ?

ઉત્તર-ઔપપાતિક ઉપાંગસૂત્રની વૃત્તિમાં છે.

" वरतुरगसुजायगुज्झ देसेत्ति " શ્રેષ્ઠ અશ્વની જેમ અત્યંત ગુપ્તપણાવડે સારી રીતે નિષ્પન્ન થયેલ છે ગુહ્યદેશ જેનો. એ પ્રમાણે વીરપ્રભુનાં વર્ણનનાં અધિકારમાં છે.

શંકા—જો એમ છે તો કેટલાક (દિગંબરો) અત્યંત પ્રકટ ગુહ્ય પ્રદેશવાળી જિન પ્રતિમાઓ કરાવે છે તે વાંદવા યોગ્ય છે કે નહિ ?

સમાધાનઃ— પ્રથમ તો તે ભગવંતની પ્રતિમાજ નથી; કારણ કે ભગવંતની પ્રતિમાઓ ભગવંતની જેમ

પણ કોઈકને સમ્યક્ત્વાદિની ઉત્પત્તિ થાય છે, તો તેમ
વંદન કરવા જવામાં શું દોષ?

સમાધાન :—દ્રવ્ય લિંગિઓ વડે ગ્રહણ કરાયે
ચૈત્યોમાં બિંબ આદિનાં દર્શનથી ક્યારેક કોઈકને સમ
ફેરત્નની ઉત્પત્તિ ભલે થતી હોય. તોપણ ' जइवि
सम्मुप्पाओ फस्ले वि ' ઇત્યાદિ વચનો વડે કલ્પભાષ્ય
નિહ્નવની જેમ તે ચૈત્યોનું વર્જન કરવાનું કહેલું હોવા
વિવેકી પુરુષોને ત્યા જવું યોગ્ય નથી. આ બધી બાબ
પ્રબોધ ઉદયમાંથી સંક્ષેપીને અહીં લખી છે. શ્રી બૃ
ત્કલ્પ ભાષ્ય ચૂર્ણિ આદિમાં પ્રથમ ખંડમાં આ અ
વિસ્તારથી લખ્યો છે. ત્યાંથી જાણી લેવો.

શંકા :—જેમ નિહ્નવ આદિ વડે ગ્રહણ કરાયેલ
પ્રતિમાઓ અવંદ્ય છે. તેમ તેઓએ કરેલા સ્તોત્ર પ્રકરણાદિ
પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને અગ્રાહ્ય છે કે ગ્રાહ્ય છે?

સમાધાન—અગ્રાહ્ય જ છે. શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમ
ચોથા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે :—

जे भिक्खु वा भिक्खुणी वा परपासंडीणं पसंस
करेज्जा जेआवि णिण्हगाणं पसंसं करेज्जा
जेआवि अनुकूलं भासेज्जा जेआवि निण्हगाणं
आयणं पविसिज्जा जेआवि निण्हगाणं गंथं सत्थं
पयक्खरं वा परूवेज्जा जे णं निण्हगाणं संतिए
कायकिलेसाइतवे वा संजमेइ वा णाणेइ वा विणाणेइ वा

गए वा पंडिच्छेइ वा अभिमुहसुद्दवारिसा मज्जाणए
सिन्नाइज्जा से वि आणं परमाहम्मिएसु उववज्जेज्जा
जहा गुरुतीति ”

आणंद अंसुपायं कासी सज्जंभवा तहिं थेरा।
जसभद्दस्स य पुच्छा, कहणा य वियारणा संघे ॥१॥

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રની બૃહદ્ વૃત્તિમાં પણ કહ્યું છે કે:-અહો આ બાળકે થોડા જ વખતમાં આરાધના કરી એ કારણે શ્રી શય્યંભવસૂરિને હર્ષનાં આંસુ આવ્યા હતા. ॥ ૧૪૬ ॥

પ્ર૦ ૧૪૭—દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવમાં કોણ કોનાથી વધારે સુક્ષ્મ છે?

ઉ૦—સમયરૂપ કાળ સુક્ષ્મ છે. એકવાર ચક્ષુ (આંખ) ઉઘાડ વાસ કરીએ એટલીવારમાં અસંખ્યાતા સમય થઈ જાય છે તેના કરતાં ક્ષેત્ર વધારે સુક્ષ્મ છે. અંગુલ શ્રેણી માત્ર ક્ષેત્ર પ્રદેશોને સમયે સમયે અપહાર કરતાં અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળ લાગે છે, તેનાં કરતાં દ્રવ્યો સુક્ષ્મ છે.

એક એક આકાશ પ્રદેશમાં અનંતાનંત પરમાણું આદિ પુદ્ગલ દ્રવ્યો અવગાહીને રહી શકે છે. તેનાં કરતાં પણ 'ભાવ' શબ્દ વડે વાચ્ય પર્યાયો અતિસુક્ષ્મ છે. દરેક પરમાણુ આદિ દ્રવ્યોમાં અનન્તાનન્ત પર્યાયો હોવાથી.

આચારાઙ્ગ નિર્યુક્તિવૃત્તિ તથા લોકપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે:-

निउणो य हवइ कालो, तत्तो निउणयरं य हवइ खित्तं।
अंगुलसेढीमित्ते ओसप्पिणीओ असंखिज्जा ॥८९॥

इति द्वितीयोद्देशके।

कालवृद्धौ द्रव्यभावक्षेत्रवृद्धिरसंशयम् ।
क्षेत्रवृद्धौ तु कालस्य भजना क्षेत्र सौक्ष्मतः ॥१९॥
द्रव्यपर्याययोर्वृद्धिरवश्यं क्षेत्रवृद्धितः ।
अत्र शेषो विशेषश्च ज्ञेय आवश्यकादितः ॥२०॥

इति तृतीयमार्गेऽवधिज्ञानाधिकारे ।

ભાવાર્થ-કાળ સુક્ષ્મ છે. તેનાં કરતાં ક્ષેત્ર વધારે સુક્ષ્મ છે. અંગુલ પ્રમાણ શ્રેણીનાં પ્રદેશોને સમયે સમયે અપહારતાં અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીઓ ચાલી જાય છે. કાળની વૃદ્ધિમાં દ્રવ્ય ભાવ અને ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ ચોક્કસ થાય છે. અને ક્ષેત્રની વૃદ્ધિમાં કાલની વૃદ્ધિની ભજના જાણવી. કારણ કે કાળ કરતાં ક્ષેત્ર સુક્ષ્મ છે.

ક્ષેત્રની વૃદ્ધિમાં દ્રવ્ય અને પર્યાયની વૃદ્ધિ અવશ્ય થાય છે. આ બાબતમાં વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ આવશ્યકાદિથી જાણી લેવું. ॥ ૧૪૭ ॥

પ્ર૦-(૧૪૮) કેવલીઓને પણ તેરમા ગુણઠાણાને અન્તે સુક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતિ આદિ શુકલધ્યાન કહ્યું છે, અને ધ્યાન એટલે ચિત્તની એકાગ્રતા, અને તે કેવલીઓને સંભવતી નથી. કારણ કે તેમને ભાવમનનો જ અભાવ હોય છે. તો ઉપર કહ્યું તેવું શુક્લધ્યાન કઈ રીતે સંભવે?

ઉ૦-ચિત્તની એકાગ્રતા રૂપ ધ્યાન, શાસ્ત્રમાં છદ્મસ્થોને આશ્રયીને કહ્યું છે. કેવલીઓને તો કાયાની નિશ્ચલતા એજ ધ્યાન કહ્યું છે. આથી કોઇ દોષ નથી.

ગુણસ્થાનક્રમારોહ સૂત્રની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કેઃ-

छद्मस्थस्य यथा ध्यानं, मनसः स्थैर्यमुच्यते ।
तथैव वपुषः स्थैर्यं, ध्यानं केवलिनो भवेत् ॥१०१॥

ભાવાર્થ-જે પ્રકારે છદ્મસ્થ યોગિને મનની સ્થિરતા એ ધ્યાન કહેવાય છે, તે જ પ્રકારે કેવલીને શરીરની સ્થિરતા (નિશ્ચલપણું) એ ધ્યાન કહેવાય છે. અને તેથી શૈલેશીકરણ થાય છે. ત્યારપછી તે તરત જ અયોગિ કેવલી ગુણસ્થાનકે જાય છે.

जह छउमत्थस्स मणो झाणं, मन्नइ सुनिच्चलं संतं ।
तह केवलिणो काओ, सुनिच्चलो भण्णइ झाणं ॥८४॥

ભાવાર્થ-જેમ છદ્મસ્થનું અત્યંત નિશ્ચલ થયેલું મન ધ્યાન કહેવાય છે. તેમ કેવલીની અત્યંત નિશ્ચલ થયેલી કાયા ધ્યાન કહેવાય છે. આ પ્રમાણે આવશ્યકભાષ્યમાં ધ્યાનશતકમાં કહેલું છે. ॥૧૪૮॥

પ્ર૦ (૧૪૯)-અત્યારે કેટલાક મુનિઓ રજોહરણ ઉપર ઉનની નિષદ્યા હંમેશા બાંધી રાખે છે તે શું આગમ અનુસારે છે? કે રૂઢિમાત્ર છે?

ઉ૦-આ રૂઢિમાત્ર જ છે એમ જણાય છે. આગમમાં તે નિષદ્યા યથાવસરે બેસવા માટે તેને જણાવેલ છે. બૃહત્કલ્પવૃત્તિમાં બીજા ખંડમાં કહ્યું છે કે- "पाणिद्दय इत्यादि" गाथायाम् "निस्सिज्जित्ति" રજોહરણની બે નિષદ્યા

મનુષ્યો સંખ્યાતવર્ષનાં આયુષ્યવાળા અને અસંખ્યા વર્ષનાં આયુષ્યવાળા એમ બે પ્રકારનાં હોય છે તેમાં સંખ્ય તવર્ષનાં આયુષ્યવાળાને ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ તે ભવસંબંધં જ હોય છે. ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ તે ભવનં પણ હોય અગર પરભવનાં પણ હોય અસંખ્યાત વર્ષનાં આયુષ્યવાળા મનુષ્યોને ઔપશમિક અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પહેલી ત્રણ નારકી અને વૈમાનિક દેવની જેમ જાણવું અને ક્ષાયોપશમિક તો કર્મગ્રંથના અભિપ્રાયે તેજ ભવનું અને સિદ્ધાન્તનાં અભિપ્રાયે પરભવનું પણ હોય છે.

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો પણ મનુષ્યની જેમ બે પ્રકારનાં હોય છે. તેમાં અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને બન્ને સમ્યક્ત્વો મનુષ્યની જેમ કહેવા. સંખ્યાત વર્ષનાં આયુષ્યવાળા સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને તિર્યંચિણીઓને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ હોતું નથીજ બીજા બે સમ્યક્ત્વ પૂર્વની માફક કહેવા.

આ રીતે એકેન્દ્રિયથી માંડીને અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય સુધીના [illegible] નથી.

[illegible]

[illegible]

ાકીનું સમ્યક્ત્વાદિ ધર્મનું સાધન કહ્યું છે તો જીવને ર્મની પ્રાપ્તિ ક્યારે થાય ?

સમાધાન-ધર્મસંગ્રહણીમાં નિશ્ચયનયના મતે શૈલેશી રણના છેલ્લા સમયેજ ધર્મ કહ્યો છે તે પૂર્વનાં સમયમાં ા ધર્મનાં સાધનનો જ સંભવ છે એમ કહ્યુ છે.

सो उ भवक्खय हेऊ सेलेसीचरमसमयभावी जो ।
सेसो पुण निच्छयओ तस्सेव पसाहगो भणिओ त्ति ॥

ભાવાર્થ—શૈલેશીકરણનાં ચરમ સમયે જે (ધર્મ) થાય છે. તે સંસારનાં ક્ષયમાં હેતુભૂત છે. બાકીનું બધું તેનું જ સાધન કહ્યું છે. નિશ્ચયનયના મતે આ વાત કહી છે.

આ પ્રમાણે નિર્દોષ સમ્યક્ત્વના સ્વરૂપનો વિચાર, તેની અંતર્ગત જ, જૈનોના અનભિગ્રહિકપણાનો વિચાર, તથા ચારે ગતિમાં ક્ષાયિકાદિ સમ્યક્ત્વના સ્વરૂપનો વિચાર, તેમજ એવંભૂતરૂપ નિશ્ચયનયથી શૈલેશી અવસ્થાના ...લા સમયે ધર્મપ્રાપ્તિનો વિચાર પણ જણાવ્યો ॥

श्रीजिनलाभसूर्यादिसद्गुरुणामनुग्रहात् ।
क्षमाकल्याणगणिना निर्मिते स्मृतिहेतवे ॥१॥
प्रश्नोत्तरसार्द्धशतेऽपरार्द्धं परिपूर्णतां ॥
गतंस्यादत्रकश्चित् दोषः शोध्यः सधाघनैः ॥२॥

[illegible]

[illegible]

જીવનધન

લેખક :

[illegible]

મુનિશ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ 'મધુકર'

[illegible]